

Demogeografska analiza Gorskog kotara

Rak, Mihovil

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:871663>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Mihovil Rak

Demogeografska analiza Gorskog kotara

Diplomski rad

Zagreb

2022.

Mihovil Rak

Demogeografska analiza Gorskog kotara

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb

2022.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija*; smjer: *Geografski informacijski sustavi* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom izv. prof. dr. sc. Roka Mišetića

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Demogeografska analiza Gorskog kotara

Mihovil Rak

Izvadak: U ovom radu analizirat će se demogeografska obilježja i procese unutar Gorskog kotara, njihove uzroke te posljedice na promatrano područje. Gorski kotar nalazi se unutar Primorsko-goranske županije, a središte regije predstavlja grad Delnice. Gorski kotar pogođen je demografskim izumiranjem zbog svojih nepovoljnih fizičko-geografskih i društveno-geografskih uvjeta, koji su potakli iseljavanje iz Gorskog kotara još krajem 19. stoljeća.

72 stranica, 36 grafičkih priloga, 6 tablica, 26 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: demogeografija, Gorski kotar, depopulacija, demografsko izumiranje

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Roko Mišetić

Povjerenstvo: izv. prof. dr. sc. Roko Mišetić
doc. dr. sc. Ivan Zupanc
doc. dr. sc. Vedran Prelogović

Tema prihvaćena: 10. 2. 2022.

Rad prihvaćen: 8. 9. 2022.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Demogeographic Analysis of Gorski Kotar

Mihovil Rak

Abstract: In this paper there will be an analysis of the demogeographic features and processes in Gorski Kotar, their causes, and consequences on the given area. Gorski Kotar is located in the Primorje-Gorski Kotar County, while the centre of the region is the city of Delnice. Gorski Kotar is affected by demographic extinction due to its unfavourable physical-geographical and socio-geographical conditions, which encouraged emigration from Gorski Kotar at the end of the 19th century.

72 pages, 36 figures, 6 tables, 26 references; original in Croatian

Keywords: Demogeography, Gorski Kotar, depopulation, demographic extinction

Supervisor: Roko Mišetić, PhD, Associate Professor

Reviewers: Roko Mišetić, PhD, Associate Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor
Vedran Prelogović, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 10/02/2022

Thesis accepted: 08/09/2022

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
1.1.	Prostorno-vremenski obuhvat.....	1
1.2.	Pregled dosadašnjih istraživanja.....	3
1.3.	Osnovne hipoteze	5
2.	Pristup istraživanju.....	6
2.1.	Metode rada	6
2.2.	Metodološke napomene.....	8
3.	Opća geografska obilježja	13
3.1.	Geografski položaj.....	13
3.2.	Fizičko-geografski čimbenici	14
3.3.	Historijsko-geografski čimbenici	16
4.	Broj i razmještaj stanovnika.....	19
4.1.	Gustoća naseljenosti	25
5.	Kretanje stanovništva	28
5.1.	Opće kretanje	28
5.2.	Prirodno kretanje	36
5.3.	Prostorna pokretljivost.....	39
5.3.1.	Migracije	39
5.3.2.	Dnevne cirkulacije.....	43
5.4.	Tipovi općeg kretanja stanovništva	46
6.	Biološki sastav stanovništva.....	50
6.1.	Sastav stanovništva prema spolu	50
6.2.	Sastav stanovništva prema dobi.....	52
6.3.	Dobno-spolna struktura stanovništva	56
7.	Društveno-ekonomski sastav stanovništva.....	58
7.1.	Ekonomski sastav stanovništva	58

7.1.1.	Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti	58
7.1.2.	Sastav stanovništva prema ekonomskoj djelatnosti	61
7.2.	Obrazovna struktura	63
8.	Rasprava	67
9.	Zaključak	69
	Literatura	70
	Izvori	71
	Popis slika	VII
	Popis tablica	VIII

1. Uvod

Demogeografija kao znanstvena disciplina unutar društvene geografije proučava odnos stanovništva i prostora, odnosno odnose i prostorne razlike u razmještanju, sastavu, migracijama i razvoju stanovništva. Stanovništvo kao predmet istraživanja demogeografije predstavlja skup osoba koje žive na nekom dijelu zemljine površine te svaka od njih sudjeluje sa svojim posebnim obilježjima (Nejašmić, 2005). Demogeografskom analizom proučavaju se ti složeni odnosi stanovništva i prostora pomoću raznih kvalitativnih metoda istraživanja. Prostor čije stanovništvo će biti istraženo u ovom radu je Gorski kotar. Gorski kotar kao i ostatak Republike Hrvatske prolazi kroz proces depopulacije, samo što je on u Gorskom kotaru znatno izraženiji te je kako navode i brojni autori (Bognar i dr., 1975; Lajić, 1996; 1999; Lajić i Klempić Bogadi, 2010) započeo znatno ranije. Gorski kotar pogođen je intenzivnim iseljavanjem još od 19. stoljeća i pojave viška agrarnog stanovništva, koje na području Gorskog kotara nije imalo dovoljno obradive zemlje zbog nepovoljnih prirodno-geografskih čimbenika (Bognar i dr., 1975; Lajić i Klempić Bogadi, 2010). Osim intenzivnog iseljavanja posljedično je istome došlo i do prirodnog pada ranije nego u ostatku Hrvatske, odnosno već 1960-ih godina (Lajić, 1999; Lajić i Klempić Bogadi, 1999). Posljedice navedenih demografskih procesa sve su intenzivnija depopulacija, starenje stanovništva, prostorna polarizacija stanovništva te posljedično tome i sve veći ekonomski problemi uvjetovani sve manjim brojem radno aktivnog stanovništva, a sve većim brojem uzdržavanog stanovništva. Na negativan demografski razvoj Gorskog kotara utjecali su brojni nepovoljni prirodno-geografski, društveno-ekonomski i historijsko-geografski čimbenici.

1.1. Prostorno-vremenski obuhvat

Gorski kotar nalazi se u zapadnom dijelu Republike Hrvatske, odnosno u sjevernom dijelu Gorske Hrvatske te on čini sjeveroistočni kontinentalni i brdsko-planinski predio Primorsko-goranske županije. Ukupna površina Gorskog kotara iznosi 1.275,57 km². Gorski kotar graniči na istoku s Karlovačkom županijom, na jugu s Gradom Novi Vinodolski i Vinodolskom općinom, na zapadu s gradom Bakrom te općinama Čavle, Jelenje i Klana, dok na sjeveru graniči s Republikom Slovenijom. Prirodno-geografski granicu Gorskog kotara s primorskim gradovima i općinama čine planine Fratar, Snježnik, Risnjak, Viševica i Bjelolasica, sa Slovenijom gornji tok rijeke Kupe i Čabranke, dok je dalje prema zapadu granica arbitrarno određena u 18. stoljeću bez praćenja prirodne granice (Magaš, 2013). Na istoku s Karlovačkom županijom granica regije također ne prati prirodne granice, već prati administrativnu granicu

između Karlovačke i Primorsko-goranske županije. Administrativno se Gorski kotar sastoji od tri grada i šest općina, a to su gradovi Čabar, Delnice i Vrbovsko te općine Brod Moravice, Fužine, Lokve, Mrkopalj, Ravna Gora i Skrad. Na promatranom području se nalazi ukupno 256 naselja (DGU, 2021).

U radu će se opće kretanje stanovništva Gorskog kotara analizirati za razdoblje od Popisa stanovništva 1857. do Popisa stanovništva 2021. godine, dok će se prirodno kretanje stanovništva analizirati u razdoblju od 1964. do 2020. godine, a mehaničko kretanje od 1971. do 2020. godine. Za broj i razmještaj stanovništva koristit će se podaci s Popisa 2021. godine. Ostala poglavlja i podpoglavlja koristit će podatke s Popisa 2011. godine, a u poglavlju Opći geografski čimbenici osvrnut će se i na historijsko-geografski razvoj Gorskog kotara prije pojave modernih popisa, odnosno u razdoblju od 14. stoljeća do danas.

Sl. 1. Geografski položaj Gorskog kotara unutar Republike Hrvatske

Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Sl. 2. Jedinice lokalne samouprave unutar Gorskog kotara

Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Demogeografskom problematikom Republike Hrvatske bavili su se brojni autori. Alica Wertheimer Baletić u svojoj knjizi *Stanovništvo i razvoj* (1999) navodi stanovništvo kao jedan od glavnih čimbenika ekonomskog razvoja prostora te starenje stanovništva kao jedan od glavnih prepreka ekonomskog razvoja Hrvatske. Do sličnih zaključaka dolazi i u svojoj knjizi *Demografska teorija, razvoj stanovništva Hrvatske i populacijska politika* (2017), gdje uz dosadašnji problem demografskog starenja stanovništva navodi i negativni ekonomski utjecaj iseljavanja radno sposobnog stanovništva iz Republike Hrvatske.

Ivo Nejašmić u svom radu *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi* (1991) piše o tadašnjem demografskom stanju u Republici Hrvatskoj, uz predviđanja daljnjeg razvoja, odnosno kako i sam naslov rada navodi, smanjenja broja stanovnika. U svom radu *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima* (2005) Nejašmić pak piše o kompleksnosti suvremenih demografskih procesa, kao i njihovim uzrocima, kretnjama i posljedicama, uz navođenje pokretljivosti stanovništva kao važnog faktora demografske revitalizacije prostora.

Živić, Turk i Pokos u svom radu *Demografski aspekti depopulacije Hrvatske (1991. – 2011.)* navode negativan utjecaj deindustrijalizacije na demografske prilike Republike Hrvatske poslije Domovinskog rata, budući da je industrijalizacija bila jedan od glavnih čimbenika urbanizacije i deagrarizacije za vrijeme SFR Jugoslavije.

Konkretno demogeografskom problematikom Gorskog kotara nisu se bavili mnogi autori. Od onih koji se jesu bavili navedenom problematikom ističe se Ivan Lajić. On u svom radu *Migracije i suvremeni demografski razvitak Primorsko-goranske županije (1996)* piše o suvremenim demografskim procesima na području Primorsko-goranskoj županiji te uočava da Gorski kotar za razliku od ostatka županije ima negativan migracijski saldo, kao i prirodni pad pa tako već tada unutar njega počinje proces intenzivne depopulacije i to promatrajući prijeratne podatke o stanovništvu jedan od najupečatljivijih na području cijele Hrvatske. On također u tom radu daje buduću projekciju stanovništva Gorskog kotara, prema kojoj je on 2015. godine trebao imati 24.401 stanovnika, iako je prema popisu stanovništva iz 2011. godine (DZS, 2013) već tada imao samo 23.130 stanovnika.

U svom radu *Mehaničko kretanje stanovništva u demografskom razvitku Gorskog kotara (1999)* Lajić piše o novijoj demografskoj prošlosti Gorskog kotara i o njegovoj demografskoj perspektivi. U tom radu ističe da je neprekidno iseljavanje bitna sastavnica demografskog razvitka Gorskog kotara te da je posljedica istoga sve veći denatalitet i shodno tome sve veća depopulacija, koja će se i dalje nastaviti. Također navodi kao uočljivu demografsku značajku Gorskog kotara velik broj naselja s malim brojem stanovnika te nepostojanje važnije gradske aglomeracije koja bi generirala ekonomski i demografski razvoj promatranog područja. Ipak, navodi i to da je proces depopulacije kroz koji prolaze svi brdsko-planinski krajevi Hrvatske u Gorskom kotaru nešto manje izražen nego u drugim višim predjelima Hrvatske. Glavni uzroci depopulacije navedeni u radu su gospodarsko zaostajanje regije, prometna izoliranost, struktura naselja te povijesno-društveni razvoj regije.

Lajić i Klempić Bogadi u svom radu *Demografska budućnost Gorskog kotara (2010)* pišu da su nepovoljni prirodno-geografski, kao i društveno-ekonomski čimbenici uvjetovali depopulaciju Gorskog kotara, koja je od kraja 19. stoljeća bila uzrokovana neprekidnom emigracijom, dok je od 1960-ih bila potpomognuta prirodnim padom. U radu su zatim izradili nekoliko projekcija daljnjeg demografskog razvoja Gorskog kotara, prema kojima bi se depopulacija i dalje trebala nastaviti te shodno tome uzrokovati „eroziju“ svih demografskih i ekonomskih struktura regije. Kao poseban budući problem navode izrazito starenje stanovništva.

1.3. Osnovne hipoteze

Cilj ovog rada je analiza demografskih pokazatelja Gorskog kotara te utvrđivanje njihovih uzroka i posljedica. Hipoteze koje će se navedenom analizom dokazati ili odbaciti su:

H₁: Depopulacija je izraženija u ruralnim naseljima nego u gradskim i općinskim sjedištima.

H₂: Depopulacija je manje izražena u naseljima s boljim geoprometnim položajem (naselja u blizini čvorišta autoceste, naselja kroz koja prolazi željeznica ili državna cesta).

2. Pristup istraživanju

2.1. Metode rada

Za uvodni dio rada proučena je znanstvena i stručna literatura o demogeografiji i demografskim procesima, kojom je dan uvid u opću demogeografsku problematiku. U podpoglavlju 1.1. Prostorno-vremenski obuhvat definirano je područje istraživanja, točnije definirane su granice Gorskog kotara prema dostupnoj literaturi i podacima iz Registra prostornih jedinica Državne geodetske uprave te je definiran i vremenski obuhvat istraživanja shodno dostupnim publikacijama Državnog zavoda za statistiku o stanovništvu promatranog područja. Zatim je korištena literatura koja se bavila demogeografskom problematikom Gorskog kotara i općenito Republike Hrvatske, kako bi se stekao uvid u demogeografske specifičnosti promatranog prostora te kako bi se stekao uvid u dosadašnja istraživanja. Nakon toga su na temelju tih do tad istraženih podataka o problematici rada određene početne hipoteze potrebne za početak kvalitativnog istraživanja.

Za poglavlje o općim geografskim obilježjima korišteni su literatura i izvori koji se bave geografskim položajem, prirodno-geografskim čimbenicima i historijsko-geografskim razvojem promatranog područja, kako bi se stekao uvid u čimbenike koji su uvjetovali specifičan demografski razvoj Gorskog kotara.

Nakon što su prikupljeni i objašnjeni svi opći podaci o demogeografiji i demogeografskim posebnostima Gorskog kotara napravljena je demogeografska analiza promatranog područja, uz pomoć demografskih podataka preuzetih iz publikacija Državnog zavoda za statistiku s dosadašnjih popisa stanovništva te s naseljskih tablodijagrama o vitalnoj statistici. Ti podaci uređeni su uz pomoć programa *Excel* te su kasnije isti zajedno s digitalnim prostornim podacima Državne geodetske uprave korišteni pri izradi tematskih karata u programu *ArcMap 10.8*, kako bi se stekao bolji uvid u prostornu komponentu analize, a osim za izradu karata korišteni su i za izradu tablica i grafičkih prikaza u programu *Excel*.

Za karte korišteni su podaci Državne geodetske uprave koji su prikazivani u mjerilu 1:255.000 za prikaze Gorskog kotara, dok je za Sl. 1. koja prikazuje geografski položaj Gorskog kotara unutar RH korišteno mjerilo 1:2.500.000. Za sve karte se kao projekcijski koordinatni sustav koristio službeni sustav Republike Hrvatske *HTRS96/TM*. Slojevi dobiveni od podataka Državne geodetske uprave skladišteni su uz pomoć *ArcCatalog*-a u posebno napravljeni geodatabase za potrebe diplomskog rada nazvanog *Gorski kotar.gdb*. Atributivni podaci za potrebe prostornih analiza u *ArcMap*-u dodavani su i uređivani na više načina. Dio podataka učitani su i dodani iz izvezene datoteke *Excel*-a za verziju 97-2003, koja je dodana u atributivnu

tablicu uz pomoć funkcije *Join*. Dio podataka upisan je ručno u atributivnu tablicu, a dio je upisan ili izračunat vrijednostima drugih stupaca uz pomoć alata *Field calculator*. Podaci za pokazatelje na razini naselja uglavnom su prikazani vrstom simbologije zvanom *Graduated colors*, odnosno skaliranim bojama prema intenzitetu prikazane pojave. Za pozitivne pojave korištene su uglavnom tople boje, a za negativne pojave hladne boje. Za pokazatelje na razini gradova i općina korišteni su prikazi podataka uz pomoć simbologije *Pie*, odnosno korišteni su tortasti dijagrami koji su pokazivali udjele određenih pojava te su veličine tortastih dijagrama prilagođene veličinama pojava unutar određenog grada ili općine. Za Sl. 4. koja prikazuje geomorfologiju Gorskog kotara korišten je digitalni model visina (DEM) rezolucije 50x50 metara. Uz pomoć alata *Clip* iz *ArcToolbox*-a odvojen je dio DEM-a za Gorski kotar. Hipsometrijska visina prikazana je uz pomoć tipa simbologije rastera *Classified*, gdje je sloj podijeljen na 16 klasa na temelju visinskih razlika u iznosu od 100 metara te je korištena skala boja gdje su klase visina prikazivane uz pomoć redom nijansi boja zelene, žute i smeđe. Vektorski podaci korišteni za sve ostale karte su također prvobitno izvezeni uz pomoć alata *Clip*, kako bi se što više preklapali s područjem istraživanja. Od drugih alata za izradu Sl. 5. korišten je tip simbologije zvan *Graduated symbols*, gdje su naselja Gorskog kotara prikazivana crvenim točkama različite veličine, zavisno o broju stanovnika. Za Sl. 6. korišten je alat *Directional distribution (Standard Deviation)* iz *ArcToolbox*-a kako bi se napravila elipsa smjera distribucije naseljenosti Gorskog kotara. Kroz sve karte prometnice su prikazane linijskim simbolima.

Osim tematskih karata za grafičke prikaze za prikazivanje rezultata analize korišteni su i linijski grafovi, stupčasti grafovi, grafovi rasipanja, površinski grafovi, tortasti dijagrami te dobno-spolne piramide. Svi navedeni grafički prikazi izrađeni su u programu *Excel* prema podacima preuzetima sa stranica Državnog zavoda za statistiku, koji su nakon preuzimanja eventualno uređivani u istome programu prema potrebama prikaza. Zavisno o prikladnosti za prikazivane demogeografske parametre te dostupnosti podataka rezultati analiza prikazivani su na razinama: naselja, administrativnih jedinica, Gorskog kotara u cjelini ili kategorijama naselja (gradska naselja, sjedišta općina i ostala naselja). Osim same analize, na početku svakog poglavlja napisane su definicije analiziranih pojava prema knjizi Ive Nejašmića (2005) *Demografija: stanovništvo u prostornim odnosim i procesima*. Na kraju rada u dijelu posvećenom raspravi dobiveni rezultati uspoređivani su s dosadašnjim istraživanjima demografskog razvoja Gorskog kotara.

U Zaključku su na temelju napravljene analize i rasprave doneseni zaključci na temu rada te su potvrđene ili odbačene početne hipoteze.

Znanstvene metode korištene u radu su deduktivna metoda, induktivna metoda, metoda analize, metoda sinteze, metoda deskripcije i metoda komparacije.

2.2. Metodološke napomene

Popisi stanovništva čiji su podaci korišteni u ovom radu nisu provedeni istom metodologijom pri popisivanju pa tako njihovi podaci nisu u potpunosti usporedivi. Podaci s popisa stanovništva od 1948. do 1991. godine obuhvaćaju *de iure* stanovništvo, odnosno stanovništvo koje je imalo prijavljeno prebivalište na području SR Hrvatske, što obuhvaća i osobe koje su tada bila na radu u inozemstvu, bez obzira na duljinu njihova odsustva. Za popis 2001. godine korišten je koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“, odnosno *de facto* stanovništva. Prema tom konceptu u stanovništvo nisu uključene osobe s prebivalištem u Republici Hrvatskoj koje su bile odsutne u razdoblju dužem od jedne godine. Na popisu 2011. godine korišten je također koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“, ali je ovaj put uvedena i komponenta namjere odsustva ili prisustva kao kriterij za uključivanje ili isključivanje osoba u stanovništvo. Popis stanovništva 2021. godine koji je korišten u poglavljima o broju i razmještaju te o općim kretnjama stanovništva još uvijek nije služben, odnosno njegovi podaci za sada imaju status privremenih rezultata popisa.

Za poglavlja koja koriste popisne podatke od prije 2011. godine treba i napomenuti da je na području Gorskog kotara povijesno dolazilo do promjena granica i naziva naselja. Tako je na području Grada Čabra naselje Gerovski Kraj do popisa 1900. godine iskazivano pod nazivom Kraj, a od 1910. do 1981. godine bilo je podijeljeno u dva naselja, Gerovski Kraj 1 i Gerovski Kraj 2. Do 1910. godine je na području Grada Čabra postojalo naselje Žikovci, koje je nakon te godine pripojeno naselju Gornji Žagari, a nenaseljeni dijelovi Gornjeg Žagara su 1981. pripojeni naselju Čabar, kao i nenaseljeni dijelovi naselja Tropeti. Naselje Hrib je do 1900. godine iskazivano pod nazivom Skednari, a od 1948. do 1981. godine pod nazivom Hrib-Skednari te je tom naselju 1931. godine pripojena bivša naselja Konjci, Kupari, Markci, Mošun, Podgrič, Putari, Srednji Hrib, Steklice i Šafari, a 1948. godine bivše naselje Brezovci, iako su svim navedenim bivšim naseljima do popisa 1971. godine iskazivani popisni podaci kao dijelovima naselja Hrib. Naselje Kraljev Vrh je od 1910. do 1948. godine iskazivano pod nazivom Kraljev Vrh Svetogorski, a od 1953. do 1981. godine pod nazivom Vrh Tršćanski, naselje Lazi od 1910. do 1981. godine iskazivano pod nazivom Lazi Gorski, naselje Podstene od 1910. do 1981. godine pod nazivom Podstene Pleške, a naselje Ravnice od 1910. do 1981. godine pod nazivom Ravnice Tršćanske. Naselje Pršleti do 1948. godine iskazivano je pod nazivom Pršljeti te je do 1900. godine iskazivano kao dio naselja. Naselju Mali Lug pripojeno je 1948. godine bivše naselje Šegine, a naselju Prezid 2001. godine pripojeno je bivše naselje

Zbitke, koje je od 1880. do 1900. godine iskazivano pod nazivom Sbitke. Naselje Fažonci do 1921. godine iskazivano je kao dio naselja, a naselja Okrivje i Požarnica do 1948. godine.

Na području Grada Delnica pod naselje Crni Lug spadala su do 1948. godine naselja Bela Vodica i Leska, iako su za ista još od 1890. godine dostupni podaci kao dijelima naselja. Također je naselju Crni Lug 1948. godine pripojeno bivše naselje Šibrlička. Naselje Biljevina 1857. godine iskazivano je pod nazivom Belevina, naselje Brod na Kupi od 1869. godine pod nazivom Brod, naselje Grgajel 1857. godine pod nazivom Gerbalj, naselje Malo Selo 1857. godine pod nazivom Crni Lug, naselje Podgora Turkovska do 1869. godine pod nazivom Podgora, a 1880. i 1890. godine pod nazivom Pod Gorom, naselje Radočaj Brodski do 1900. godine pod nazivom Prdočaj, naselje Zamost Brodski do 1900. godine iskazivano pod nazivom Zamost, dok je naselje Velika Voda do 2001. godine iskazivano pod nazivom Vela Voda. Naselje Donji Turni do 1900. godine iskazivano je pod nazivima Donji Turni i Jablanci, a od 1910. do 1931. godine samo pod nazivom Jablanci, dok je naselje Zakrajc Turkovski na popisu 1857. godine te od 1880. do 1900. godine iskazivano pod nazivom Gornji Zakrajc, a 1869. godine Gornje Zakraje. Naselje Čedanj spadalo je od 1869. do 1890. te 1931. godine pod naselje Kupa. Naselje Gornji Turni 1910. godine iskazani su pod nazivom Turni, a pod isto je na popisima 1910. i 1921. godine spadalo naselje Marija Trošt. Naselje Lučice odvojeno je 1981. godine iz naselja Delnice, iako se i ranije još od 1890. godine iskazuje kao dio naselja. Također, od 1910. do 1971. godine iskazivano je pod nazivom Lučice Delničke. Naselje Plajzi iskazuje se od 1931. godine, i to kao dio naselja, a od 1948. godine kao naselje. Naselje Zelin Crnoluški iskazuje se kao naselje od 1869. godine, Zapolje Brodsko od 1931. godine, a Razloški Okrug od 1953. godine.

Na području Grada Vrbovskog naselje Bunjevci od 1910. do 1961. godine iskazivano je pod nazivom Bunjevci Moravički, njemu je 1953. pripojeno bivše naselje Mišljenovići Moravički, koje je do 1900. godine iskazivano pod nazivom Mišljenovići, a iz naselja Moravice, tada Komorske Moravice, izdvojeno je isto kao i naselje Bunjevci 1880. godine. Pod naselje Moravice, koje je 1857., 1869. i 1910. godine iskazivano pod nazivom Komorske Moravice, od 1880. do 1900. godine pod nazivom Komorske Moravice Kolodvor, a od 1921. do 1991. godine pod nazivom Srpske Moravice, spadala su do 1880. godine naselja Bunjevci, Dokmanovići, Dragovići i Jakšići te bivše naselje Mišljenovići Moravički, tada Mišljenovići, 1869. godine naselja Nikšići i Vukelići, a 2001. godine su naselju pripojeni dijelovi naselja Dokmanovići i Žakule. Naselje Dolenci do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Grišniki, a 2001. godine dio naselja pripojen je naselju Vučnik, kao i dio naselja Nadvučnik. Naselje Donji Vukšići do 1931. godine iskazivano je pod nazivom Vukšići te je od 1900. do 1948.

godine iskazivano kao dio naselja. Naselje Tomići na popisima 1857. i 1880. godine iskazivano je pod nazivom Tomić Draga, naselje Severin na Kupi je do 1890. godine iskazivano pod nazivom Severin, naselje Zapeć na popisima 1890. i 1910. godine pod nazivom Zapeći, naselje Draga Lukovdolska do 1900. godine pod nazivom Draga, a od 1910. do 1961. naselje Liplje iskazivano je pod nazivom Lipje Bosiljevsko, naselje Petrovići pod nazivom Petrovići Moravički, naselje Plešivica pod nazivom Plešivica Lukovdolska, naselje Presika pod nazivom Presika Vrbovska, naselje Smišljak pod nazivom Lukovdolski Smišljak, naselje Topolovica pod nazivom Topolovica Moravička, naselje Vukelići pod nazivom Vukelići Moravički, naselje Zdihovo pod nazivom Zdihovo Bosiljsko, a naselje Žakule pod nazivom Žakule Moravičke. Naselje Hajdine od 1857. do 1900. godine te 1953. godine iskazano je pod nazivom Hajdini, a od 1910. do 1948. godine pod nazivom Gornji Hajdini. Naselja Mlinari i Poljana spadala su 1880. godine pod naselje Dragovići. Pod naselje Gomirje do 1869. godine spadala su naselja Ljubošina i Musulini te bivša naselja Carevo Brdo i Trnova Poljana, a do 1880. godine i naselje Majer (kao i 1981. i 1991. godine), bivše naselje Kosanovići te dijelovi naselja Ljubošina i Musulini. Od 1890. godine se naselje Gomirje iskazivalo kao dio naselja, a od 1910. do 1931. godine dio naselja spadao je pod naselje Ponikve na području današnjeg Grada Ogulina. Godine 2001. iz naselja Gomirje osim naselja Majer izdvojeno je i naselje Kamensko, čije područje je također spadalo pod naselje Ponikve (Grad Ogulin). Naselju Lukovdol pripojeni su 2001. godine dijelovi naselja Gorenci i Rtić. Naselje Gornji Vukšići iskazano je 1948. godine kao dio naselja, a od 1953. godine kao zasebno naselje. Naselje Klanac bilo je 1900. godine podijeljeno u naselja Klanac Mali i Klanac Veliki. Naselje Lesci iskazuje se kao naselje od 1869. godine, a do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Brijeg. Naselju Ljubošina 1953. godine pripojena su naselja Carevo Brdo i Trnova Poljana. Naselje Musulini do 1890. godine iskazivano je pod nazivom Musulinski Kraj, a 1953. godine pripojeno mu je bivše naselje Kosanovići. Naselju Plemenitaš 1953. godine pripojeno je bivše naselje Košac. Naselje Rtić do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Ertić, naselje Poljana do popisa 1948. godine iskazivano je pod nazivom Gladi, a naselje Radočaj 1981. i 1991. godine pod nazivom Razdrto II. Dio, čijim je dijelom iskazivano od 1953. do 1971. godine. Naselje Tuk do 1869. godine spadalo je pod naselje Vujnovići, 1880. godine iskazano je pod nazivom Tuk Vrbovski, a od 1910. od 1971. godine pod nazivom Tuk Gomirski te je naselju 2001. godine pripojen dio naselja Vrbovsko, a dio naselja odvojen je iste godine i pripojeno naselju Stubica. Naselju Vrbovsko 1971. godine pripojeno je bivše naselje Senjsko, koje je od 1880. do 1900. godine iskazivano pod nazivom Senjsko Vrbovsko te su mu 2001. godine pripojeni dijelovi naselja Hambarište i Vujnovići, a dijelovi naselja odvojeni su iste godine te pripojeni naseljima Poljana, Stubica i Tuk. Naselje

Vučinići do 1948. godine iskazivano je pod nazivom Vučinić Selo te su pod to naselje do 1869. godine spadala naselja Mlinari i Poljana. Naselje Vučnik počinje se iskazivati kao naselje od 1953. godine. Naselje Vujnović iskazuje se kao naselje od 1880. godine te je do 1890. godine iskazivano pod nazivom Vujnović Selo, a 1900. godine pod nazivom Vojnović Selo. Naselju Vujnović 1880. godine pripojeno je bivše naselje Vrbovsko Gomirje, dok mu je 1948. godine pripojeno bivše naselje Stubica Gomirska koje je iskazivano kao naselje od 1880. godine i to pod nazivom Stubica do 1900. godine, dok su iz naselja 1880. godine izdvojena današnja naselja Hambarište i Tuk.

Na području Općine Brod Moravice naselje Brod Moravice do 1971. godine iskazivano je pod nazivom Brod-Moravice, naselje Donja Dobra 1857. godine iskazivano je pod nazivom Dobra, naselje Velike Drage do 2001. godine pod nazivom Vele Drage, a do 1900. godine naselje Gornji Kuti iskazivano je pod nazivom Kuti, naselje Moravička Sela pod nazivom Sela, naselje Podgorani pod nazivom Podgora te naselje Šepci Podstenički pod nazivom Šepci. Naselja Donja Lamna Draga i Gornja Lamna Draga do 1900. godine činila su bivše naselje Lamna Draga, naselja Donji Šajn i Gornji Šajn do 1921. godine bivše naselje Šajn, a naselja Donji Šehovac i Gornji Šehovac do 1900. godine bivše naselje Šehovac. Naselje Maklen do 1890. godine spadalo je pod naselje Delači. Naselje Kavrani nastalo je 2001. godine izdvajanjem iz naselja Goršeti, iako je do 1971. godine iskazivano kao dio istoga naselja. Naselje Nove Hiže spadalo je do 1921. godine pod naselje Nagličići, iako je od 1890. godine iskazivano kao dio naselja. Naselje Završje 1857. godine iskazivano je pod nazivom Zdolanci te je pod njega 1869. i 1880. godine spadalo naselje Colnari, do 1880. godine naselje Goliki te do 1921. godine dio naselja Šimatovo. Naselju Završje 1953. godine pripojeno je i bivše naselje Rebar, koje je do 1900. godine iskazivano pod nazivom Volfi-Rebari.

Na području Općine Fužine naselje Benkovac Fužinski do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Benkovac.

Na području Općine Lokve naselje Lazac Lokvarski do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Lazac te je od 1880. do 1948. godine iskazivano kao dio naselja. Naselje Sleme iskazivano je od 1900. do 2001. godine pod nazivom Sljeme, a naselje Zelin Mrzlovodički 1857. godine pod nazivom Zelin.

Na području Općine Mrkopalj naselje Sunger do 1948. godine iskazivano je pod nazivom Sungeri, naselje Tuk Mrkopaljski do 1900. godine iskazivan je pod nazivom Tuk, isto kao i naselje Tuk Vojni do 1890. godine.

Na području Općine Ravna Gora pod naselje Kupjak do 1880. godine spadala su naselja Leskova Draga i Šije, bivše naselje Kosica Skradska, koja je 2001. godine pripojena naselju

Stari Laz te naselja Hlevci i Podstena s područja Općine Skrad. Naselju Ravna Gora 2001. godine pripojen je dio naselja Stara Sušica te cijelo bivše naselje Kosica Skradska.

Na području Općine Skrad naselje Belski Ravan do 1890. godine iskazivano je pod nazivom Ravno, a 1900. godine pod nazivom Ravan. Naselje Bukovac Podvrški do 1900. godine iskazivano je pod nazivom Bukovac te od 1910. do 1948. godine pod nazivom Bukovac Podstenski. Naselje Buzin iskazivano je do 1869. godine pod nazivom Buzim, 1857. godine naselje Gornja Dobra pod nazivom Dobra Žrnovačka, a naselje Resnatac pod nazivom Risnatac, naselje Hosnik od 1880. do 1900. godine pod nazivom Hostnik, naselje Hribac od 1890. do 1900. godine pod nazivom Hribar, naselje Mala Dobra do 1948. godine pod nazivom Dobra Bukovska, naselje Sleme Skradsko do 1890. godine pod nazivom Sleme pa 1900. godine pod Sljeme te od 1910. do 1948. godine pod Sljeme Skradsko, dok je do 1900. godine naselje Brezje Dobransko iskazivano pod nazivom Brezje, Gorica Skradska pod Gorica, Planina Skradska pod Planina, a Vrh Brodski pod Vrh, koji je 1910. i 1921. godine spadao pod naselje Zakrajc Brodski, koje je 1857. te od 1880. do 1900. godine iskazivano pod nazivom Donji Zakrajc, a 1869. godine pod nazivom Donje Zakraje. Naselje Gorani do 1880. te od 1910. do 1948. godine spadalo je pod naselje Podslemeni Lazi (1857. i 1910. godine iskazivano pod Slemeni Lazi), dok je 1890. i 1900. godine iskazivano kao dio istoga naselja.

3. Opća geografska obilježja

Na demografski razvoj određenog područja pa tako i Gorskog kotara utječu brojni čimbenici, od kojih se ističu geografski položaj te fizičko-geografski i historijsko-geografski čimbenici.

3.1. Geografski položaj

Gorski kotar nalazi se na području poznatom kao „hrvatski prag“. Taj naziv koristi se za područje na kojem su istočni ogranak Alpskog gorja na sjeveru te Dinarsko gorje na jugu najuži pa tako čini najpovoljniju prometnu spojnicu između šireg srednjoeuropskog područja srednjeg Podunavlja sa sjeveroistoka i sjevernim Jadranom na jugozapadu. Područje hrvatskog praga nije u potpunosti iskorišteno. Primjer neiskorištenosti je taj što se u dolini rijeka Kupe i Čabranke uz eventualne tunele kroz Risnjak ne nalazi nikakva bitnija prometnica (Magaš, 2013). Najiskorištenija je središnja goranska visoravan kroz koju prolaze autocesta A6, državne ceste D3, D32, D42 i D203 (Narodne novine, 2020), elektrificirana željeznica Rijeka – Zagreb, naftovod Omišalj – Sisak (JANAF, n. d.) te plinovod Pula – Karlovac. Iako se na području Gorskog kotara ne nalaze nikakve zrakoplovne luke, u neposrednoj blizini se nalazi Zračna luka Rijeka, na otoku Krku kraj naselja Omišalj.

Povijesni razvoj prometa Gorskog kotara prije razvoja modernih prometnih rješenja protiv orografskih prepreka uvjetovali su planinski prijevoji, poput Delničkih vrata (742 m) i Gornje Jelenje (882 m). Prve suvremene cestovne veze na tom području izgrađene su u 18-om stoljeću, počevši od Karolinske ceste, izgrađene između 1726. do 1731. godine, koja je spajao riječnu luku Karlovac s pomorskom lukom Rijekom, prolazeći kroz Vrbovsko, tadašnje središnje naselje regije Ravnu Goru te Mrkopalj i Fužine. Između 1803. i 1811. godine izgrađena je od Karlovca do Rijeke Lujzijanska cesta, kojom su mogla prometovati zaprežna kola nosivosti dvije do tri tone. Budući da je njena trasa išla sjevernije od Karoline, točnije kroz Skrad i Delnice, je ona potakla razvoj Delnica kao središnjeg naselja Gorskog kotara (Magaš, 2013).

Željeznička pruga Karlovac – Rijeka izgrađena je 1873. godine te je puštena u promet iduće godine. Usprkos tome što je svoje puno zasićenje doživjela još prije Prvog svjetskog rata, elektrificirana je tek poslije Drugog svjetskog rata, što joj je omogućio udvostručenje prometa (Magaš, 2013). Ubrzo je ponovno zasićena pa se za vrijeme SFRJ planirala gradnja željeznice kroz dolinu Kupe s tunelom kroz Risnjak (Bognar i dr., 1975). Do sada ta željeznica nije izgrađena te se danas planira gradnja nizinske željeznice koja bi trebala ići južnije od postojeće kroz Drežnice te bi trebala imati razvijeni tunelski sustav, a vlakovi bi njome trebali prometovati brzinama od 200 km/h (Magaš, 2013).

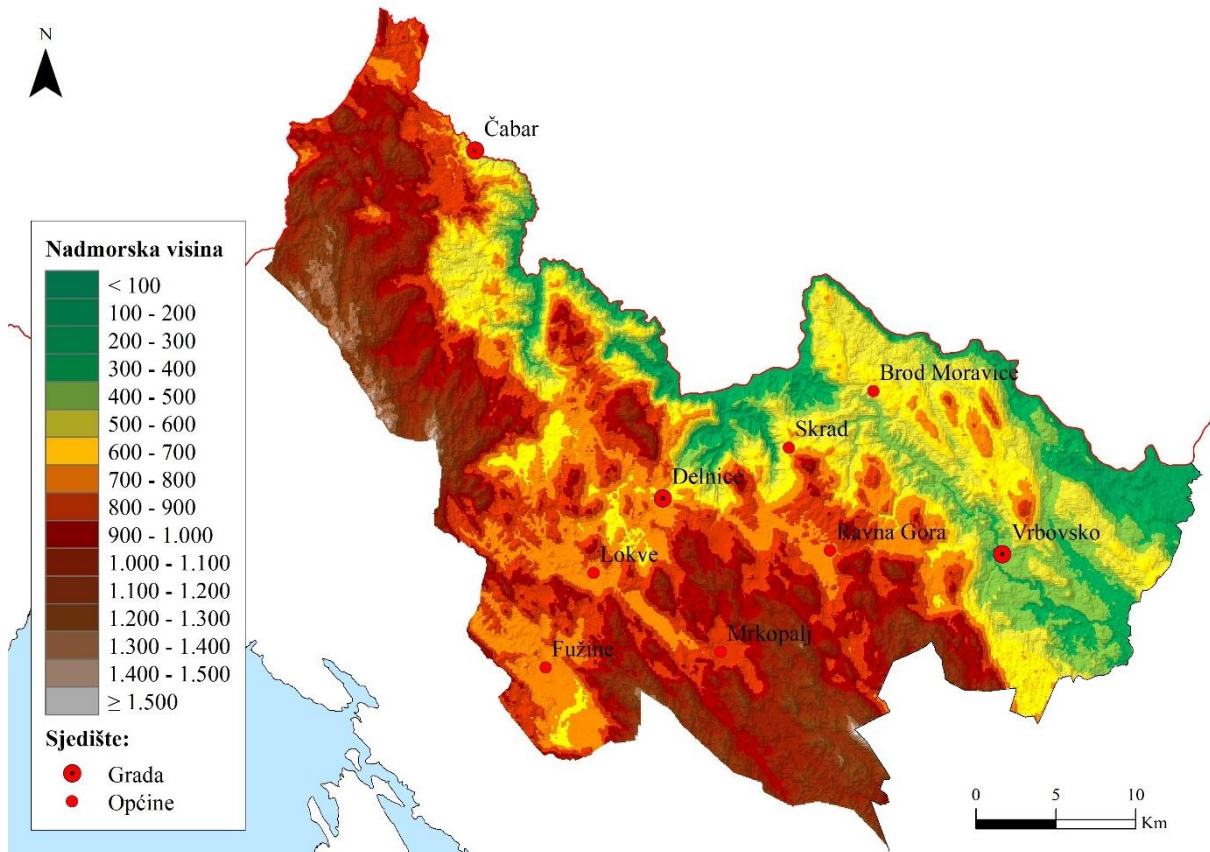
Sl. 3. Prometna mreža Gorskog kotara

Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

3.2. Fizičko-geografski čimbenici

Geografski gledano područje Gorskog kotara može se podijeliti na dvije osnovne cjeline, a to su: Dolinski prostor Čabranke i Kupe na sjeveru te Uži (Središnji) Gorski kotar. Dolinski sustav Čabranke i gornje Kupe sastavljen je od razmjerno širokih i simetričnih riječnih dolina nastalih fluvijalnom erozijom. Manja nadmorska visina i laka dostupnost rijeka uvjetovali su najstariju naseljenost tog područja Gorskog kotara. Uži Gorski kotar sastoji se od središnjih visoravni normalne dolinske i fluviokrške morfologije, koje su izdužene prema sjeverozapadu i jugoistoku te su paralelne s kvarnerskom obalom na jugozapadu i donekle dolinama Čabranke i Kupe na sjeveru. Od visoravni ističe se planina Risnjak (1528 m) na sjeverozapadu te gorski masiv Velike Kapele na jugoistoku s planinama Bjelolasica (1534 m), Drgomalj (1154 m) i Viševica (1428 m). Navedene planine izgrađene su od mezozojskih, pretežno trijskih stijena te djelomično od jurskih i krednih dolomita i vapnenaca. Zbog više nadmorske visine, manjih i teže dostupnih vodenih površina te općenito surovijeg reljefa, navedeno područje je nešto kasnije naseljeno od dolinskih predjela, ali ono danas ipak čini središte naseljenosti Gorskog

kotara. Osim planinskih i gorskih visoravni na ovom području nalaze se i neka manje istaknute geomorfološke cjeline poput polja u kršu, od kojih se ističu Ličko, Delničko, Lokvarsko i Mrkopaljsko, a od hidroloških pojava ističu se rijeka Dobra na istoku te Lokvarsko i Bajersko jezero na području općina Lokve i Fužine (Magaš, 2013), na kojima se nalazi HE Vinodol.

Sl. 4. Geomorfologija Gorskog kotara

Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Klima na području Gorskog kotara pretežno je umjereno topla vlažna s toplim ljetima (Cfb), dok na predjelima Risnjaka i Velike Kapele s nadmorskim visinama od preko 1.200 m prevladava snježno-šumska klima (Df) (Filipčić, 1998; Magaš, 2013). Prosječna temperatura zraka u siječnju varira od ispod -4°C na vrhovima Risnjaka i Velike Kapele do 0°C u dolinama Čabranke i Kupe. Prosječne temperature zraka u srpnju u većini Gorskog kotara iznose do 18°C , dok jedino u najistočnijim krajevima doline Kupe one rastu do 22°C . Što se padalina tiče, Gorski kotar ističe se kao najkišovitiji dio Republike Hrvatske te jedino njegov krajnji istočni dio ima srednju godišnju količinu padalina manju od 1.500 mm, dok vrhovi Risnjaka imaju preko 3.500 mm. Ostatak Gorskog kotara ima prosječnu srednju godišnju količinu padalina od 2.000 do 3.000 mm (Magaš, 2013).

Od vegetacije u užem Gorskom kotaru prevladavaju dinarske bukove-jelove šume te nešto manje acidofilne jelove šume, dok u dolinama Čabranke i Kupe te nešto manje na Risnjaku prevladavaju mezofilne i neutrofilne bukove šume, a na višim planinskim vrhovima prevladavaju pretplaninska klekovina i pretplaninska bukova šuma. U poljima u kršu nalaze se i subatlanski mezofilni travnjaci, a na obližnjim uzvisinama brdske livade na karbonatnim tlima (HAOK, 2019). Šumska vegetacija pogodovala je razvoj šumarstva kao jedne od bitnijih djelatnosti Gorskog kotara.

Iako je područje Gorskog kotara bilo naseljeno još od prapovijesti (Bognar i dr., 1975; Magaš, 2013), navedeni fizičko-geografski čimbenici uvjetovali su razvoj disperznih naselja te manjih odvojenih centara naseljenosti.

3.3. Historijsko-geografski čimbenici

Iako je Gorski kotar naseljavan i korišten od susjednih krajeva još od prapovijesti (Magaš, 2013), o njegovoj povijesti do prodora osmanlijskih snaga u 15. stoljeću ne zna se mnogo zbog manjka povijesne i demografske dokumentacije (Bognar i dr., 1975). Stoga, može se zaključiti da je prostor Gorskog kotara u starijoj povijesti bio slabije razvijen i naseljen pa samim time i od manjeg značaja svojevremenim vladajućim strukturama od okolnih krajeva, uglavnom zbog svojih pogotovo za ta predindustrijska vremena nepogodnih fizičko-geografskih uvjeta.

Prodorima Turaka Osmanlija kroz 15. stoljeće, koji su do kraja 16. stoljeća zauzeli većinu tadašnje Hrvatske i Slavonije u sklopu Hrvatsko-Ugarske Kraljevine, Gorski kotar dobiva na geostrateškom značaju zbog svoje planinske morfologije i guste šumske vegetacije, koja je zimi bila praktički neprohodna te je jedno vrijeme korišten i kao prostor za zbjeg stanovništva. Tada je Gorski kotar često bio i na udaru pustošenja pa je njegovo stanovništvo često i samo bježalo u sigurnija područja, dok je dio stanovništva i fizički uništeno ili odvedeno u ropstvo. Krajem 16. i tijekom 17. stoljeća habsburške vlasti započele su ponovno naseljavanje Gorskog kotara vlaškim stanovništvom iz Bosne i Like, a od 1600. do 1605. godine Srbi naseljavaju Gomirje, Moravice i Vrbovsko te njihovu okolicu (Bognar i dr., 1975). Tijekom 17. stoljeća naseljavanje potiču i lokalni feudinci Zrinski i Frankopanski (Bognar i dr., 1975; Magaš, 2013). Od tada počinje stalna naseljenost Gorskog kotara, tada s težištem naseljenosti u dolinama Čabranke i Kupe, dok je uži Gorski kotar zbog lošije prometne povezanosti sve do 18. stoljeća bio slabo naseljen te je uglavnom korišten za ljetne ispaše stočarima iz Vinodola. U tom prvom razdoblju stalne naseljenosti stanovništvo se uglavnom bavilo ratarstvom, konkretno uzgojem ječma, raži, repe, djeteline, a od 18. stoljeća krumpira te krupnim stočarstvom. Osim tih djelatnosti kao dopunskim djelatnostima lokalno stanovništvo bavilo se iskorištavanjem šuma za proizvodnju ugljena, rudarstvom te fužinarstvom, koje se razvilo u Gorskom kotaru kao tradicionalna

djelatnost i koja je generirala razvoj manjih središta s talionicama u dolinama Čabranke i Kupe (Magaš, 2013).

U 18. stoljeću počinje razdoblje najintenzivnijeg naseljavanja Gorskog kotara. Završetkom višestoljetnih ratova s Osmanlijama počinje razdoblje veće sigurnosti, koja dovodi do bržeg gospodarskog rasta. Godine 1726. započela je gradnja Karolinske ceste, koja je povezivala Karlovac i Rijeku, odnosno kontinentalnu i primorsku Hrvatsku preko Vrbovskog, Ravne Gore, Mrkopalja i Fužina te je njena gradnja potakla najveći broj doseljenika i razvoj užeg Gorskog kotara kao težišta naseljenosti, s tadašnjim središtem u Ravnoj Gori (Bognar i dr., 1975; Magaš, 2013). Od doseljenika najviše je bilo onih s područja Kvarnera, koji su se naselili na područje uz Karolinsku cestu (Bognar i dr., 1975), najprije u Mrkopalj i Ravnu Goru (Magaš, 2013). Od ostalih doseljenika bilo je Slovenaca koji su naselili uglavnom sjeverni pogranični dio, potomaka izbjeglica pred Turcima te nešto Čeha, koji su naselili veća naselja na Karolinskoj cesti (Bognar i dr., 1975). Stanovništvo u tom razdoblju je od poljoprivrednih kultura uglavnom uzgajalo krumpir (Magaš, 2013), koji je omogućio prehranu stanovništva koje je tada potaknuto gospodarskom stabilnošću započelo demografski razvitak koji se održao sve do sredine 19. stoljeća (Bognar i dr., 1975).

Početkom 19. stoljeća Gorski kotar osvaja napoleonova vojska te Francuzi 1803. godine započinju gradnju Lujzijanske ceste, koja je povezivala Karlovac i Rijeku preko nešto sjevernije trase od Karolinske ceste, odnosno kroz Vrbovsko, Skrad i Delnice te su se ta naselja tada počela brže gospodarski i demografski razvijati (Bognar i dr., 1975; Magaš, 2013). Tom cestom mogla su prometovati zaprežna kola nosivosti od dvije do tri tone (Magaš, 2013). Godine 1814. Gorski kotar vraća se pod vlast Habsburške Monarhije. U to vrijeme pojavljuju se i prvi negativni demografski pokazatelji za Gorski kotar. Prirodnim prirastom stanovništva Gorskog kotara došlo je sredinom 19. stoljeća do nerazmjera postojećih poljoprivrednih površina i broja stanovnika, odnosno došlo je do nastanka viška poljoprivrednog stanovništva. Kako tada u Gorkom kotaru još uvijek nije došlo do industrijalizacije, njegovo stanovništvo je počelo iseljavati u razvijenije dijelove Hrvatske i Slavonije, ali i u Ugarsku pa čak i Rumunjsku (Bognar i dr., 1975). Godine 1874. puštena je u promet željeznica Karlovac – Rijeka. Iako je željeznica omogućila razvoj prvih većih industrijskih postrojenja, prije svega razvoj drvne industrije popraćen intenzivnom sječom šuma, ona je na početku, uz epidemiju kolere uzrokovala demografski pad zbog iseljavanja stanovništva koje se do tada bavilo kirijaštvom na Lujzijanskoj cesti sada već i u preoceanske države, prije svega SAD. Zbog izoliranosti je do tog demografskog pada na području današnjeg Grada Čabra došlo nešto kasnije nego u ostatku Gorskog kotara. Već 1880-ih dolazi do ponovnog demografskog rasta uzrokovanim

industrijalizacijom većih naselja, pogotovo onih uz željeznicu (Bognar i dr., 1975) te u tom razdoblju Delnice postaju novo središnje naselje Gorskog kotara, umjesto dotadašnje Ravne Gore (Magaš, 2013). Ipak, naselja koja se nisu nalazila uz željeznicu i koja su općenito bila izoliranija nastavljaju demografski padati, prije svega zbog činjenice da osim što sve više stanovništva seli u veća naselja ili van regije, najveći dio tog stanovništva čine muškarci pa tako dolazi do pada nataliteta (Bognar i dr., 1975).

Godine 1914. počinje Prvi svjetski rat, koji se također negativno odrazio na demografska kretanja u Gorskom kotaru. Zbog većeg mortaliteta dolazi do pada broja stanovnika. Godine 1918. dolazi do kraja rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije te Gorski kotar postaje dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. U razdoblju Kraljevine SHS, Gorski kotar u početku doživljava demografski rast uvjetovan poslijeratnim rastom nataliteta te ograničavanjem useljenja u SAD, ali već početkom 1930-ih ponovno dolazi do demografskog pada uvjetovanog ekonomskom krizom, kada stanovništvo opet kreće masovno iseljavati, tada najviše u Slavoniju i Zapadnu Europu. Demografski pad nastavljen je i kasnije zbog Drugog svjetskog rata u kojem je Gorski kotar imao velik broj ratnih žrtava, a i došlo je do smanjenja nataliteta zbog velikog broja muškaraca koji su išli u rat. Poslije rata i uspostave SFR Jugoslavije Gorski kotar u početku doživljava ponovni demografski rast, uzrokovan poslijeratnim porastom nataliteta, smanjenim iseljavanjem i obnovom postojeće industrije te intenzivnijom sječom šuma. Međutim, već od sredine 1950-ih ponovno dolazi do demografskog pada zbog sve većeg iseljavanja prvo u druge dijelove SR Hrvatske, a nakon 1965. godine i u Zapadnu Europu te zbog smanjenja nataliteta, odnosno zbog pojave prirodnog pada stanovništva krajem 1960-ih (Bognar i dr., 1975). Za vrijeme SFRJ ipak dolazi i do daljnjeg gospodarskog i prometnog razvijanja kraja. Tako se elektrificirala željeznica Karlovac – Rijeka, koja je još od prije Prvog svjetskog rata dosegla puno zasićenje. Iako je elektrifikacijom udvostručen kapacitet željeznice, već nedugo poslije elektrifikacije došlo je do ponovnog zasićenja željeznice, problema koji nije riješen do danas. Također, tijekom 1970-ih izgrađeni su prvi industrijski pogoni u Čabru. Godine 1991. dolazi do raspada SFRJ i početka Domovinskog rata. Prostor Gorskog kotara uglavnom je pošteđen ratnih razaranja. Usprkos tome, za vrijeme tzv. pretvorbe i privatizacije došlo je do gašenja dijela industrije. Poslije rata došlo je do daljnjeg prometnog razvijanja gradnjom autoceste A6, ali i dalje nije započeta gradnja nizinske željeznice Karlovac – Rijeka, koja bi dovela do razvoja Gorskog kotara, ali i općenito Republike Hrvatske (Magaš, 2013).

4. Broj i razmještaj stanovnika

Prema privremenim rezultatima popisa stanovništva 2021. godine (DZS, 2022), Gorski kotar imao je tada 19.047 stanovnika, što predstavlja svega 0,49 % stanovništva Republike Hrvatske, odnosno 7,15 % stanovništva Primorsko-goranske županije. Najveće naselje Gorskog kotara su Delnice, koje su 2021. godine imale 3.879 stanovnika, što predstavlja 20,38 % ukupnog stanovništva regije. To upućuje na relativno disperznu naseljenost te polariziranost regije.

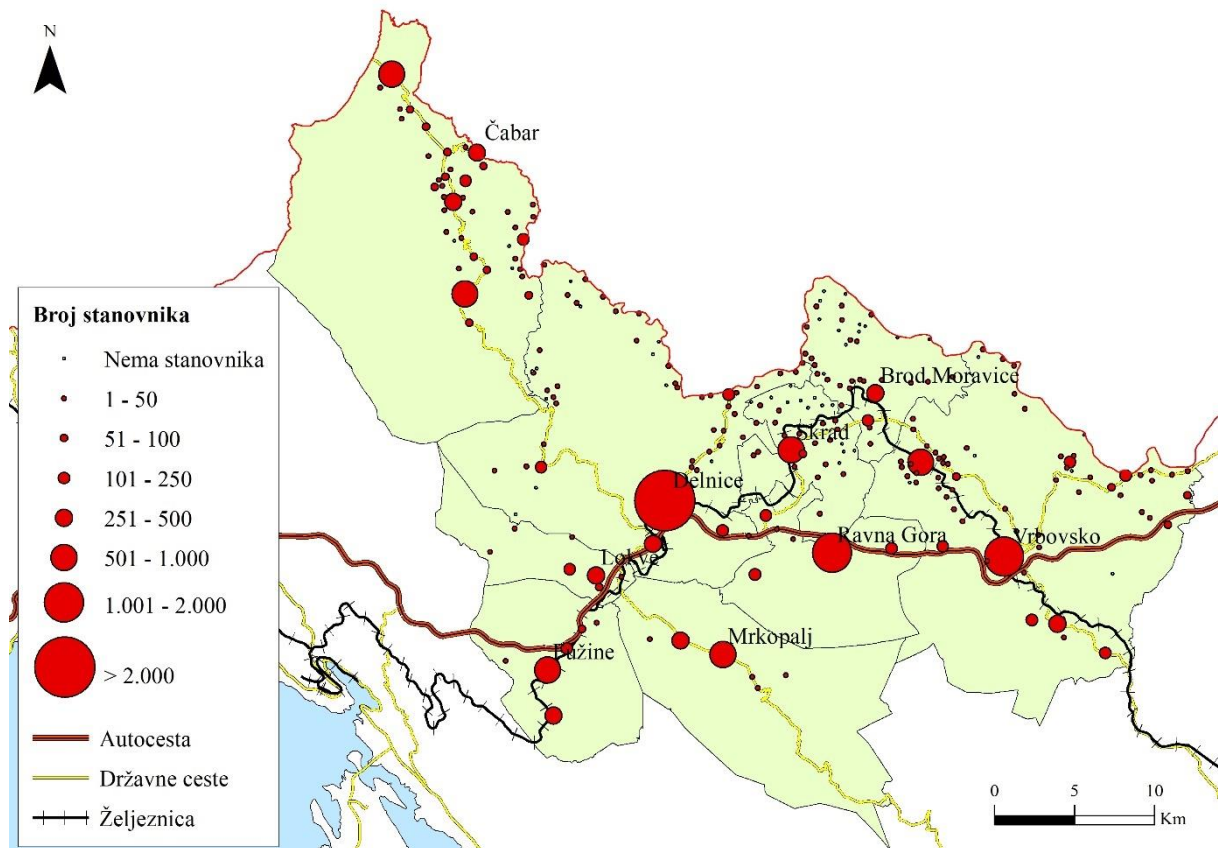
Stanovnici Gorskog kotara žive u 256 naselja prosječne veličine od 74 stanovnika, što upućuje na jako velik udio patuljastih naselja, odnosno naselja s manje od 100 stanovnika koja čine čak 87,11 % svih naselja. Od sveukupno 223 patuljasta naselja čak 46 ih uopće nema stanovnika, što čini 17,97 % sveukupnog broja naselja. Tako velik broj patuljastih naselja posljedica je depopulacije, koja je na promatranom području započela puno ranije nego u ostatku Hrvatske te manjka većih centralnih naselja koja bi zadržala lokalno stanovništvo unutar regije. Iako patuljasta naselja čine najveći udio naselja, u njima živi svega 19,56 % stanovnika. Naselja sa 101 do 250 stanovnika bilo je 16 te je u njima živjelo 13,57 % stanovništva. Približno jednak udio stanovnika (13,76 %) živjelo je u naseljima s 251 do 500 stanovnika, kojih je bilo sveukupno osam, dok je u naseljima s 501 do 1.000 stanovnika, kojih je sveukupno bilo šest, živjelo 18,29 % stanovnika. Naselja s preko 1.000 stanovnika je 2021. godine bilo svega tri, a to su Delnice (3.879), Ravna Gora (1.487) i Vrbovsko (1.260) te je u njima živjelo 34,81 % stanovnika.

Tab. 1. Naselja Gorskog Kotara prema broju stanovnika 2021. godine

Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
	Broj	Udio (%)	Kum. Udio	Broj	Udio (%)	Kum. Udio
0	46	17,97	17,97	0	0,00	0,00
1 - 50	160	62,50	80,47	2.461	12,93	12,93
51 - 100	17	6,64	87,11	1.262	6,63	19,56
101 - 250	16	6,25	93,36	2.583	13,57	33,13
251 - 500	8	3,13	96,48	2.619	13,76	46,89
501 - 1.000	6	2,34	98,83	3.481	18,29	65,18
1.001 - 2.000	2	0,78	99,61	2.747	14,43	79,62
> 2.000	1	0,39	100,00	3.879	20,38	100,00
Ukupno	256	100,00	-	19.032	100,00	-

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati, 2022

Iz Sl. 5. vidljiva je koncentracija većine većih naselja u središnjem dijelu regije uz važnije prometnice, točnije uz autocestu A6, željeznicu Rijeka – Zagreb te državnu cestu D3, uz iznimku naselja Mrkopalj i Sunger koja se nalaze nešto južnije na državnoj cesti D32. Osim navedenog područja postoji manji centar naseljenosti na sjeverozapadu uz državnu cestu D32, odnosno na istočnom dijelu Grada Čabra. Van tih centara naseljenosti postoji niz manjih naselja uz rijeku Kupu i njene pritoke na sjeveru regije, koji su povijesno činili središte naseljenosti regije, dok su planinska područja u ostatku regije praktički nenaseljena.

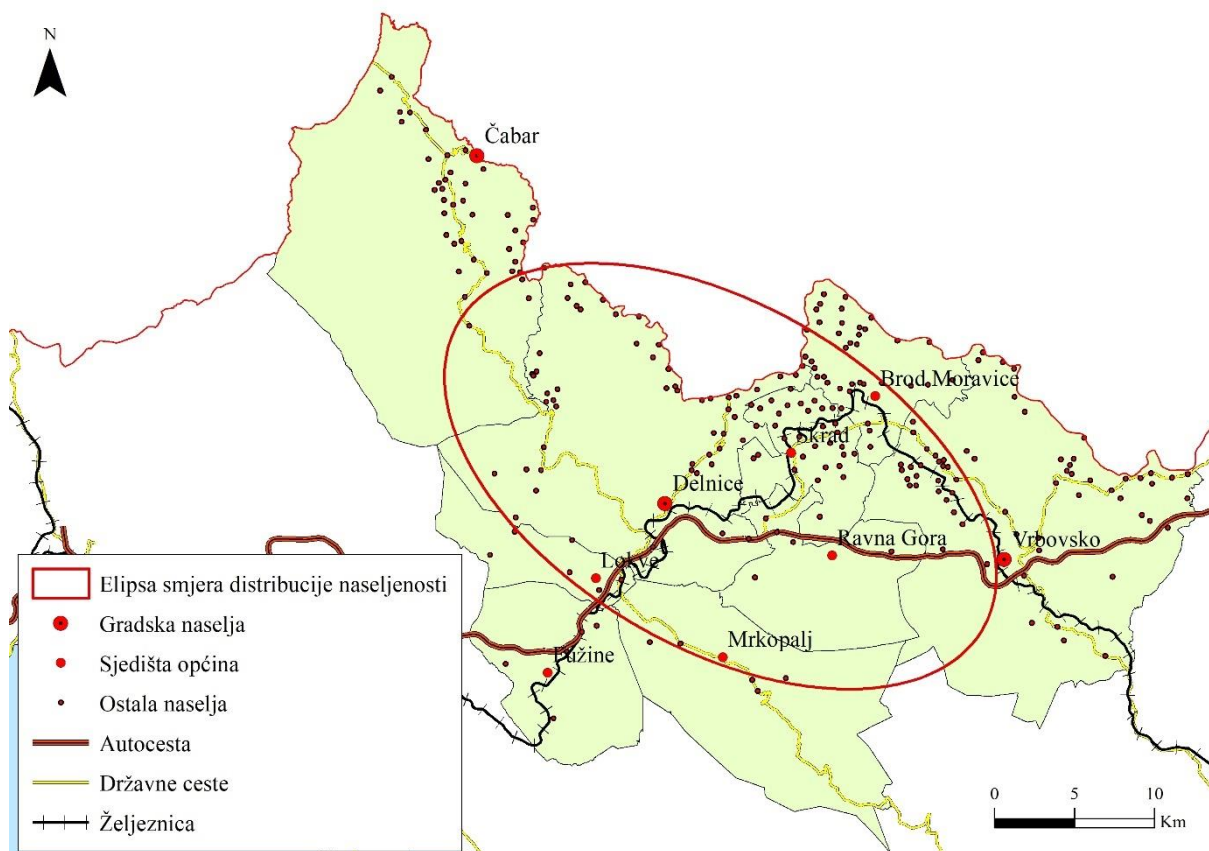

Sl. 5. Naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 2021. godine

Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

Sl. 6. prikazuje elipsu smjera distribucije naseljenosti Gorskog kotara 2021. godine. Iz iste je vidljivo kako je i ranije navedeno da se većina stanovništva nalazi unutar središnjeg dijela Gorskog kotara. Van elipse smjera distribucije naseljenosti od gradova nalaze se Čabar i Vrbovsko, uz to što se Vrbovsko nalazi uz sam rub elipse, dok se od središta općina van elipse nalaze jedino Fužine. Granice elipse prate otprilike veća naselja i središta administrativnih jedinica, a to su Brod Moravice, Vrbovsko, Mrkopalj, Lokve te naselje Gerovo na području

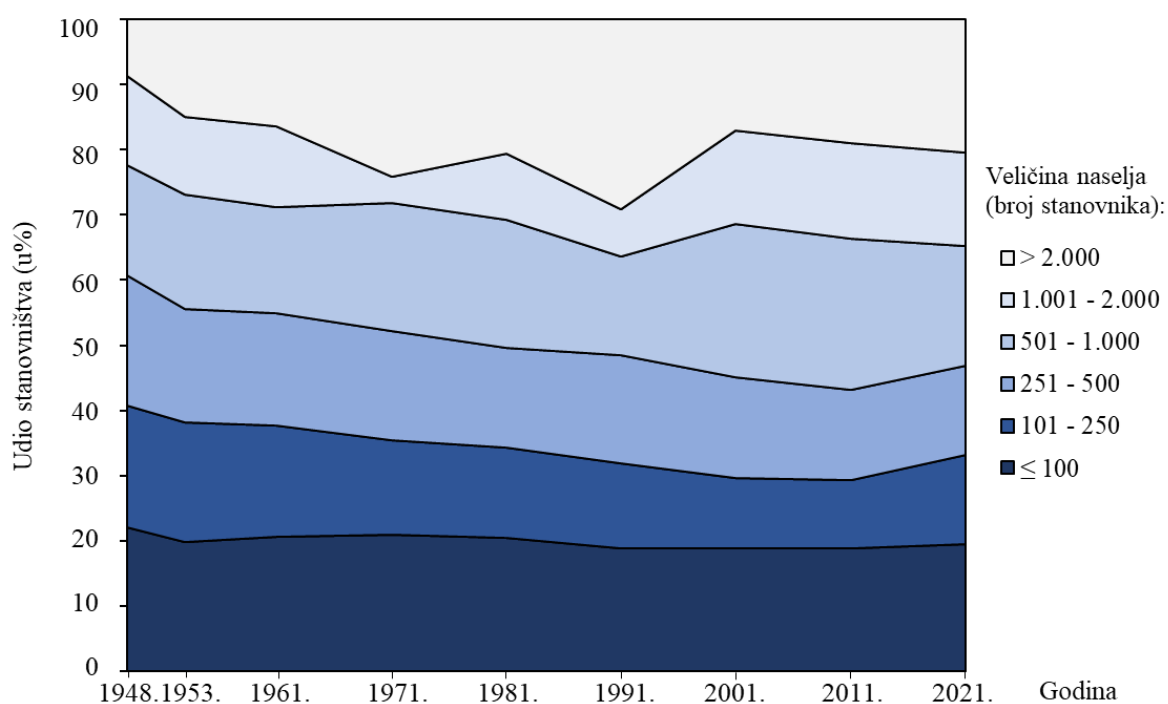
Grada Čabra. U samoj elipsi nalazi se najveće naselje regije Delnice, povijesno najveće naselje Ravna Gora te naselje Skrad, sjedište istoimene općine.

Sl. 6. Elipsa smjera distribucije naseljenosti Gorskog kotara 2021. godine
 Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

Sl. 7. prikazuje promjenu udjela stanovništva prema veličini naselja od 1948. godine do danas na području Gorskog kotara te su na njoj vidljiva dva demografska trenda. Prvo je vidljiv proces urbanizacije i deruralizacije koji je trajao od 1948. do 1991. godine. U tom razdoblju je udio stanovništva u naseljima s preko 2.000 stanovnika porastao s 8,69 na 29,07 %. U istom razdoblju smanjio se udio stanovništva u naseljima sa 101 do 250 stanovnika s 18,64 na 13,18 % te u naseljima s 1.001 do 2.000 stanovnika s 13,69 na 7,26 %. Udio u ostalim veličinama naselja zanemarivo je promijenjen u tom razdoblju. Poslije 1991. godine započinje razdoblje izrazite depopulacije u kojem je do 2001. godine prvenstveno kao posljedica Domovinskog rata vidljiv pad udjela stanovništva u naseljima s preko 2.000 stanovnika s 29,07 na 17,04 % te u naseljima sa 101 do 250 stanovnika s 13,18 na 10,83 %. U istom tom međupopisnom razdoblju narastao je udio stanovnika u naseljima s 501 do 1.000 stanovnika s 15,12 na 23,50 % te u naseljima s 1.001 do 2.000 stanovnika sa 7,26 na 14,41 %. Poslije 2001. godine slijedi opet

porast udjela stanovništva u naseljima s preko 2.000 stanovnika i to sa 17,04 na 20,38 % do 2021. godine te u naseljima sa 101 do 250 stanovnika s 10,83 na 13,57 % u istom promatranom razdoblju. Najveći pad u tom istom razdoblju dogodio se u naseljima s 501 do 1.000 stanovnika i to s 23,50 na 18,29 %. Općenito je u razdoblju od 1991. do 2021. godine, odnosno u 30 godina broj stanovnika Gorskog kotara pao za 37,69 %, odnosno za 11.513 stanovnika, dok je u razdoblju od 1948. do 1991. godine (razdoblje od 42 godine) broj stanovnika pao za 15,67 %, odnosno za 5.675 stanovnika. Treba uzeti u obzir i to da je od 1948. do 1953. godine broj stanovnika narastao za 8,77 % te je prema tome broj stanovnika od 1953. do 1991. godine u 38 godina pao za 22,47 %, odnosno za 8.851 stanovnika.

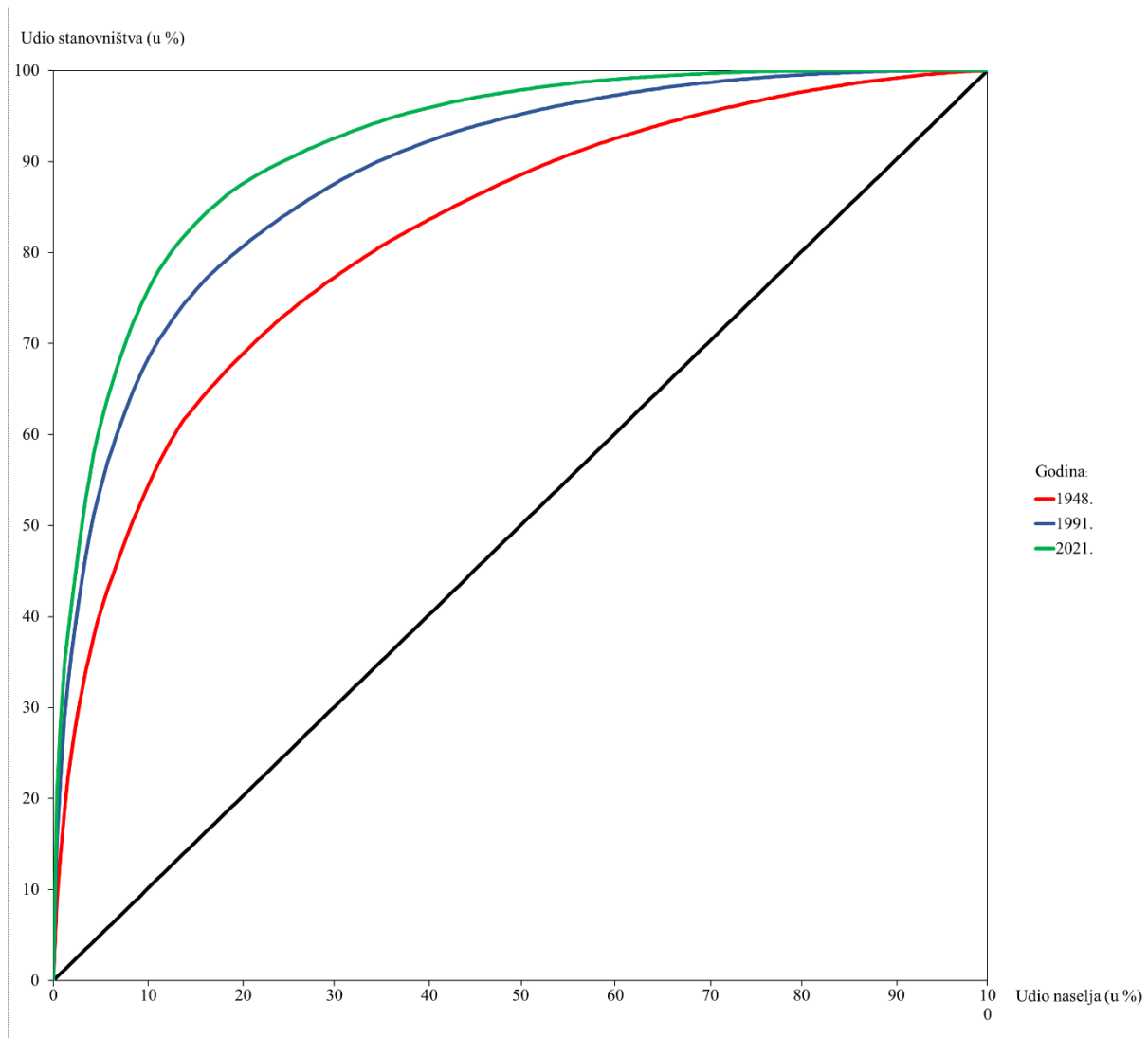

Sl. 7. Promjena udjela stanovništva Gorskog kotara prema veličini naselja 1948. – 2021.¹

Izvor: DZS, 2006-2015, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.*; *Stanovništvo*

¹ Dio naselja Dokmanovići 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Dolenci 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Gomirje 1981. i 1991. godine sadrži podatke za naselje Majer; dio naselja Gorenci 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Nadvučnik 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Rtić 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dijelovi naselja Tuk i Vrbovsko 2001. godine pripojeno je naselju Stubica, a dio naselja Vrbovsko iste godine pripojen je naseljima Poljana i Tuk te navedena naselja do tada sadrže podatke od tih naselja; dio naselja Vujnovići 2001. godine pripojeno je naselju Vrbovsko te do tad sadrži podatke za taj dio naselja; dio naselja Žakule 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Goršeti 1981. i 1991. godine sadrži podatke za naselje Kavrani; dio naselja Stara Sušica 2001. godine pripojeno je naselju Ravna Gora te do tad sadrži podatke za isti dio naselja.

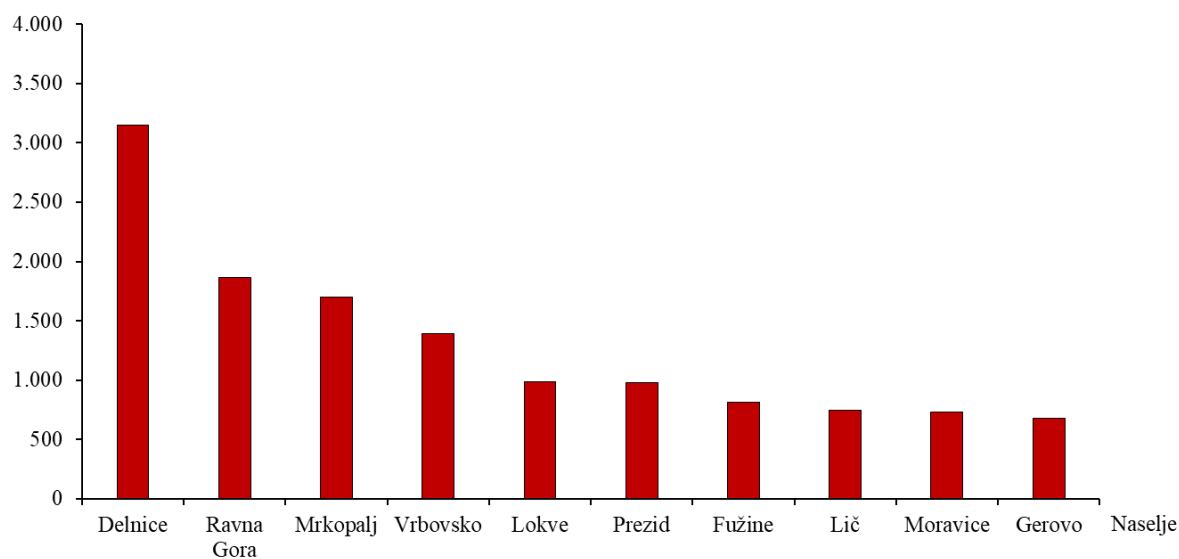
prema spolu i starosti, 2013; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022

Sl. 8. Stanovništvo Gorskog kotara prema naseljima 1948., 1991. i 2021. godine²
 Izvor: DZS, 2006-2015, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

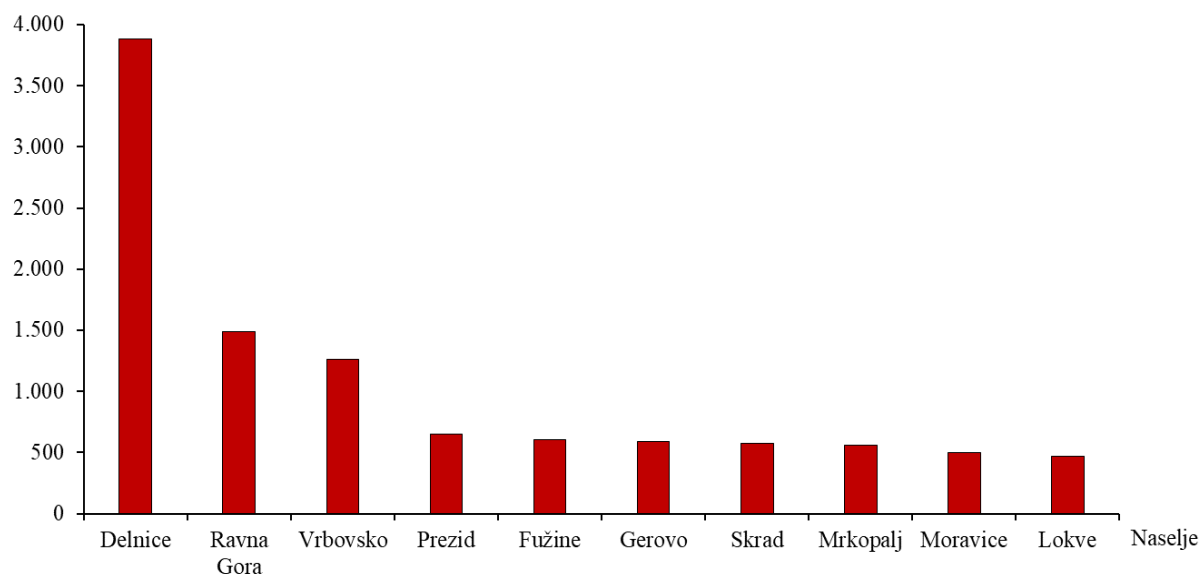
² Dio naselja Dokmanovići 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Dolenci 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Gimirje 1991. godine sadrži podatke za naselje Majer; dio naselja Gorenci 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Nadvučnik 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Rtić 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dijelovi naselja Tuk i Vrbovsko 2001. godine pripojeno je naselju Stubica, a dio naselja Vrbovsko iste godine pripojen je naseljima Poljana i Tuk te navedena naselja do tada sadrže podatke od tih naselja; dio naselja Vujnovići 2001. godine pripojeno je naselju Vrbovsko te do tad sadrži podatke za taj dio naselja; dio naselja Žakule 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Goršeti 1991. godine sadrži podatke za naselje Kavrani; dio naselja Stara Sušica 2001. godine pripojeno je naselju Ravna Gora te do tad sadrži podatke za isti dio naselja.

Broj stanovnika

Sl. 9. Veća naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 1948. godine³
Izvor: DZS, 2006-2015, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.

Broj stanovnika

Sl. 10. Veća naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 2021. godine
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

³ Dijelovi naselja Vrbovsko 2001. godine pripojeni su naseljima Stubica, Poljana i Tuk te navedena naselja do tada sadrže podatke od tih dijelova Vrbovskog; dio naselja Vujnovići 2001. godine pripojeno je naselju Vrbovsko te do tad sadrži podatke za taj dio naselja; dio naselja Stara Sušica 2001. godine pripojeno je naselju Ravna Gora te do tad sadrži podatke za isti dio naselja.

Iz Sl. 8., 9. i 10. vidljiv je rast stanovništva Delnica na štetu drugih naselja u regiji, iako je taj rast bio znatno veći od 1948. do 1991. godine, nakon čega je uslijedila izrazita depopulacija koja je zahvatila i same Delnice. Iz Sl. 8. također je vidljivo da je u promatranom razdoblju osim rasta utjecaja Delnica rastao i broj patuljastih naselja. Uzimajući u obzir ta dva procesa vidljiv je trend stvaranja nepravilne mreže naselja, iako uspoređujući broj stanovnika Delnica s drugim najvećim naseljima vidljivo je i to da Delnice same po sebi nemaju toliki primat kao glavno naselje u regiji. Tako su Delnice 1948. godine imale za 1,69 puta više stanovnika od Ravne Gore (3.149 naspram 1.863) te za 1,85 puta više od Mrkopalja (1.700), dok su 2021. godine imale za 2,61 puta više stanovnika od Ravne Gore (3.879 naspram 1.487) te za 3,07 puta više stanovnika od Vrbovskog (1.260) (DZS, 2006 – 2015; 2022).

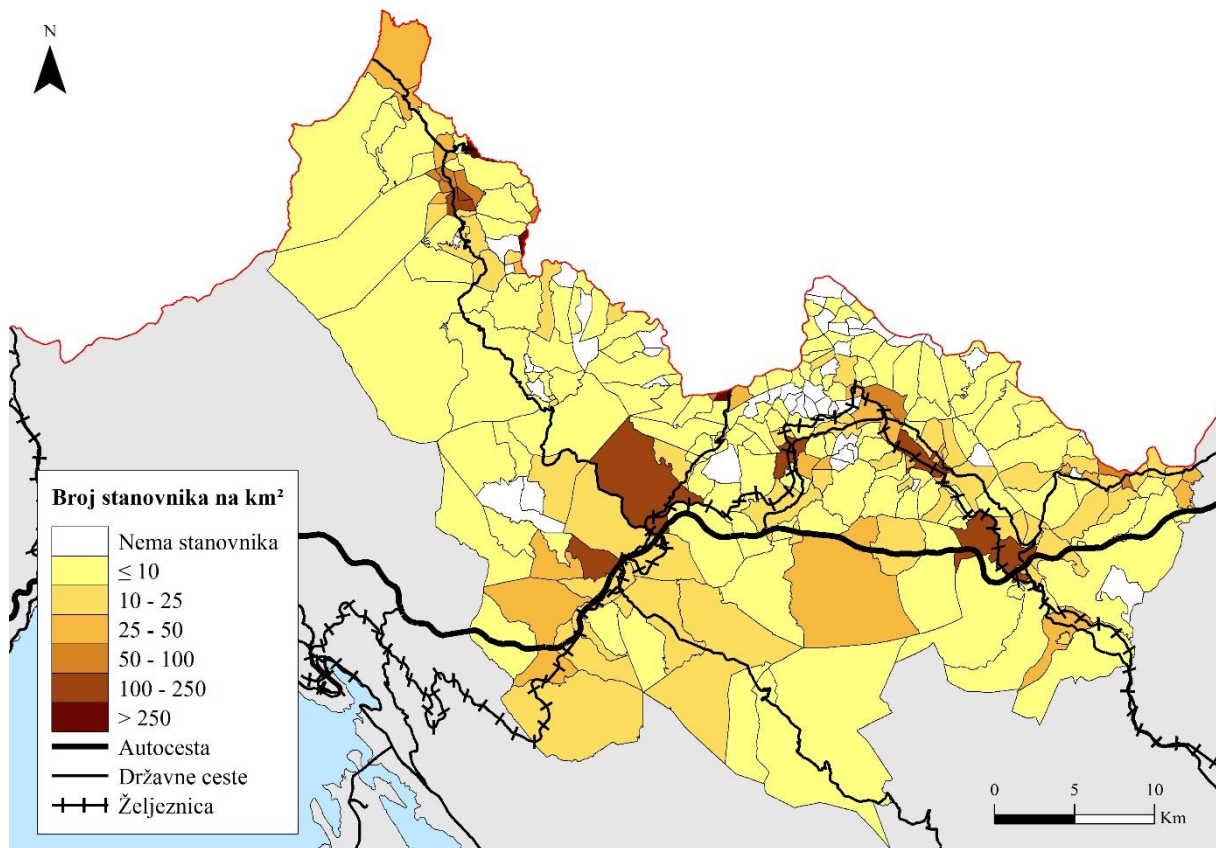
Iz Sl. 9. i 10. vidljiva je i promjena u rasporedu najvećih naselja Gorskog kotara. Delnice i Ravna Gora bila su najveća dva naselja na oba promatrana popisa (1948. i 2021. godine). Na popisu 1948. godine iduća najveća naselja bila su redom Mrkopalj, Vrbovsko, Lokve, Prezid, Fužine, Lič, Moravice i Gerovo, dok su 2021. godine bila Vrbovsko, Prezid, Fužine, Gerovo, Skrad, Mrkopalj, Moravice i Lokve. Naselja koja se više nisu našla među najvećima su uglavnom prometno izoliranija naselja bez razvijenih administrativnih funkcija koja su time više bila pogođena depopulacijom od bolje povezanih naselja s određenom razinom funkcionalnosti.

4.1. Gustoća naseljenosti

Gustoća naseljenosti označava broj stanovnika koji žive u nekoj jedinici površina na nekom području (Nejašmić, 2005). Za potrebe rada korištena je aritmetička ili opća relativna gustoća naseljenosti, koja označava broj stanovnika na jedinici površine, najčešće kilometru kvadratnome (Nejašmić, 2005) pa će tako i ovdje biti korištena navedena jedinica površine.

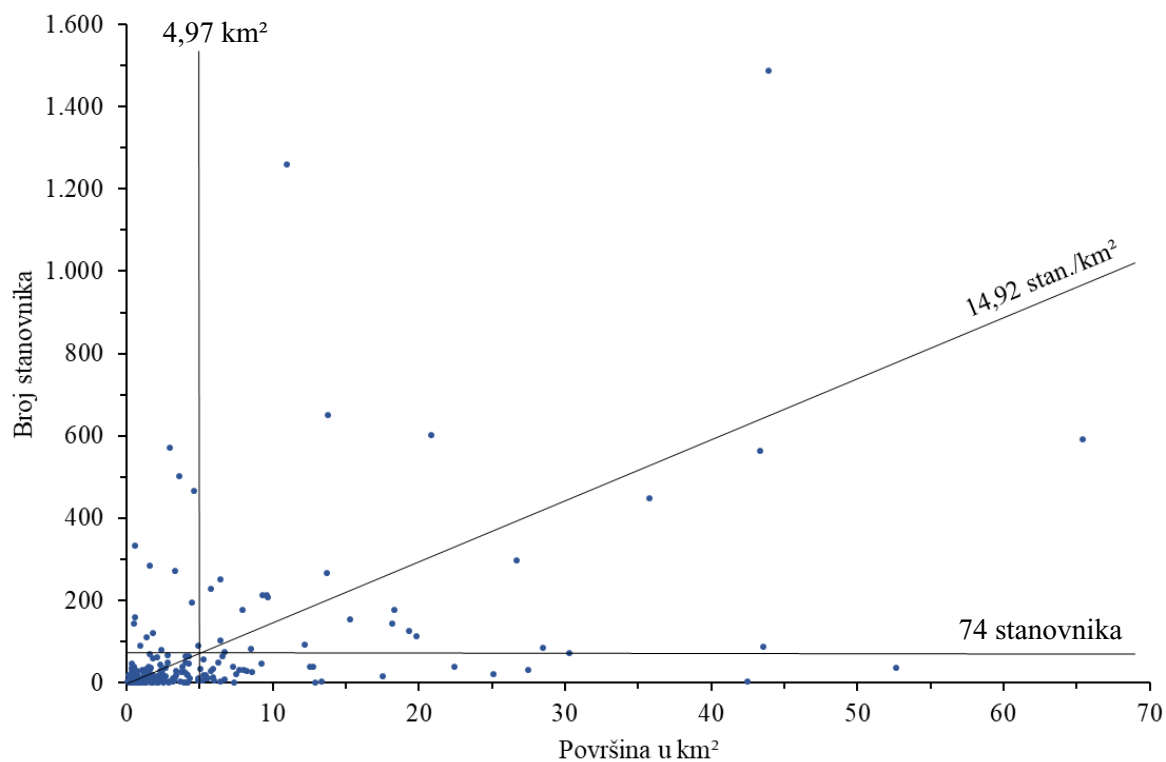
Površina Gorskog kotara iznosi 1.275,57 km² te shodno tome gustoća naseljenosti Gorskog kotara 2021. godine iznosila je 14,92 stanovnika na km², što je znatno ispod prosjeka RH (68,71 stanovnika na km²), kao i prosjeka Primorsko-goranske županije (74,28 stanovnika na km²) (DZS, 2022; DGU, 2021). Na Sl. 11. vidljivo je da najveću gustoću naseljenosti imaju Čabar (560,71 stanovnika na km²), Brod na Kupi (271,75 stanovnika na km²) i Plešće (269,58 stanovnika na km²), sve površinski manja naselja uz rijeku Kupu i njen pritok Čabranku. Sva ostala gušće naseljena naselja administrativna su sjedišta, naselja uz glavne prometnice (autocesta A1, željeznica Rijeka – Zagreb te državne ceste D3 i D32) te naselja uz rijeku Kupu i njene pritoke. Čak 185 od 256 naselja (72,27 %) naselja imaju gustoću naseljenosti manju od prosjeka regije. Tu se radi uglavnom o patuljastim naseljima u izoliranim planinskim

predjelima, koja kako je već ranije spomenuto čine većinu naselja Gorskog kotara. Kao razlog zašto se naselja uz Kupu i njene pritoke ističu s većom gustoćom naseljenosti od drugih manjih naselja u regiji treba napomenuti da je tu riječ o administrativno manjim naseljima koja za razliku od brojnih naselja u drugim dijelovima regije ne sadrže velika nenaseljena planinska područja kojima su okruženi pa tako pogotovo za ova potonja nije lako realno usporediti gustoću samih naseljenih dijelova naselja bez nenaseljene okoline s kojom nije funkcionalno povezana.

Sl. 11. Naselja Gorskog kotara prema gustoći naseljenosti 2021. godine
Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

Na Sl. 12. prikazana su naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika i površini, ne uključujući Delnice koje se sa svojom površinom od 24,27 km² i brojem stanovnika od 3.879 ističu kao naselje s uvjerljivo najviše stanovnika, čak 52,14 puta više od prosjeka (74), dok su po pitanju površine 12. naselje po redu, ali i dalje imaju 4,88 puta veću površinu od prosjeka (4,79 km²) (DZS, 2022; DGU, 2021). Od ostalih naselja po broju stanovnika ističu se Ravna gora (1.487) i Vrbovsko (1.260), dok se s površinom ističu Gerovo (65,42 km²) na području Grada Čabra te Begovo Razdolje (52,66 km²) na području Općine Mrkopalj.

Sl. 12. Naselja Gorskog kotara (bez Delnica) prema broju stanovnika i površini 2021. godine
 Izvor: DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021.*
 – Prvi rezultati po naseljima, 2022

5. Kretanje stanovništva

Kretanje stanovništva kao središnja sastavnica demogeografije označava promjenu u broju stanovnika u određenom području i u određenom vremenu, pod utjecajem različitih čimbenika (Nejašmić, 2005).

5.1. Opće kretanje

Ukupno ili opće kretanje stanovništva posljedica je prirodnog kretanja i jednog oblika prostorne pokretljivosti stanovništva, odnosno konačnih migracija. Opće kretanje stanovništva obično se utvrđuje povremenim popisima stanovništva koji se provode uglavnom svakih 10 godina (Nejašmić, 2005), iako to ne mora uvijek biti pravilo, kao što je vidljivo kod popisa stanovništva DZS-a od prije 1961. godine (DZS, 2006-2015).

Tab. 2. Ukupno kretanje broja stanovnika Gorskog kotara od 1857. do 2021. godine⁴

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks ⁵	Lančani indeks	Među-popisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa godišnje promjene
	P	Ib	Il	D	R	r
1857.	41.548	100,0	-	-	-	-
1869.	42.720	102,8	102,8	1.172	97,7	0,23
1880.	41.496	99,9	97,1	-1.224	-111,3	-0,26
1890.	43.518	104,7	104,9	2.022	202,2	0,48
1900.	42.855	103,1	98,5	-663	-66,3	-0,15
1910.	42.485	102,3	99,1	-370	-37,0	-0,09
1921.	39.567	95,2	93,1	-2.918	-291,8	-0,71
1931.	41.934	100,9	106,0	2.367	236,7	0,58
1948.	36.220	87,2	86,4	-5.714	-336,1	-0,86
1953.	39.396	94,8	108,8	3.176	635,2	1,68
1961.	38.088	91,7	96,7	-1.308	-163,5	-0,42
1971.	35.485	85,4	93,2	-2.603	-260,3	-0,71
1981.	31.692	76,3	89,3	-3.793	-379,3	-1,13
1991.	30.545	73,5	96,4	-1.147	-114,7	-0,37
2001.	26.120	62,9	85,5	-4.425	-442,5	-1,56
2011.	23.011	55,4	88,1	-3.109	-310,9	-1,27
2021.	19.032	45,8	82,7	-3.979	-397,9	-1,89

Izvor: DZS, 2006-2015, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.*; *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati*, 2022

⁴ Naselje Kamensko i dio naselja Gomirje od 1910. do 1931. godine spadali su pod naselje Ponikve (Grad Ogulin) te ono sadrži njihove podatke za navedeno razdoblje.

⁵ Bazna godina indeksa je 1857.

Na Tab. 2. prikazano je ukupno, odnosno opće kretanje stanovništva Gorskog kotara od 1857. do 2021. godine. Navedeni podaci bit će kroz ovo poglavlje detaljnije prikazivani i opisivani.

Opće kretanje broja stanovnika Gorskog kotara može se shodno smjeru i intenzitetu istoga podijeliti na četiri faze:

1. Od 1857. do 1890. godine
2. Od 1890. do 1921. godine
3. Od 1921. do 1953. godine
4. Od 1953. do danas

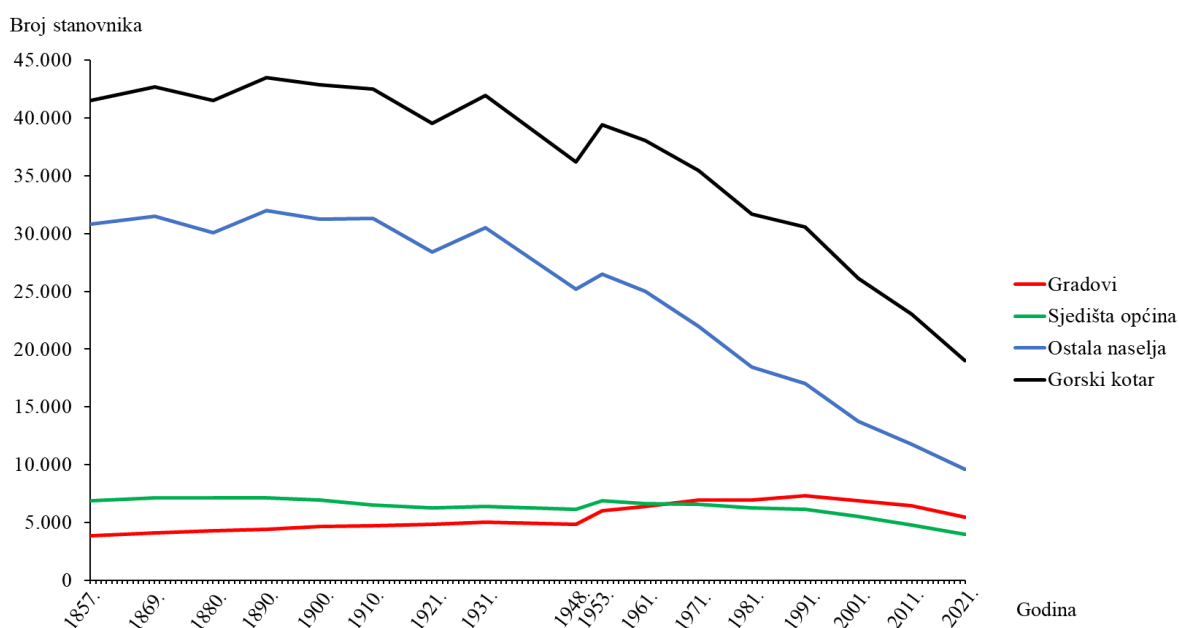
Kao što je već ranije spomenuto u trećem poglavlju, već sredinom 19. stoljeća Gorski kotar počeli su pogađati prvi recentni demografski problemi. Stvaranjem viška poljoprivrednog stanovništva te kaskanjem po pitanju industrijalizacije tada dolazi do prvih većih valova iseljavanja iz Gorskog kotara. Usprkos tome, Gorski kotar imao je od 1857. do 1890. godine rast broja stanovnika od 4,7 %, što ukazuje na to da je tad prirodni prirast i dalje bio veći od stope emigracije. Jedino u međupopisnom razdoblju od 1869. do 1880. godine Gorski kotar imao je pad broja stanovnika od 2,9 %, odnosno za 1.224 stanovnika. Uzrok tom padu bili su izgradnja željeznice Rijeka – Zagreb, koja je poticala razvoj industrije i prometnu povezanost, ali je također i uništila tradicionalno kirijašenje te je olakšala odlazak stanovništva u druge dijelove tadašnje Austro-Ugarske Monarhije, kao i u prekooceanske države. Osim dolaska željeznice, pad broja stanovništva pospješila je i pojava kolere, smrtonosne bolesti koja je poharala uglavnom novoindustrijalizirana područja. Poslije tog razdoblja od 1880. do 1890. godine dolazi ponovno do rasta broja stanovnika od 4,9 % te tako Gorski kotar tad dolazi do svog demografskog maksimuma od 43.518 stanovnika.

Poslije 1890. godine u Gorskom kotaru dolazi do kontinuiranog pada broja stanovnika koji traje sve do današnjih dana, uz dvije iznimke, a to su dva poslijeratna razdoblja (poslije Prvog i Drugog svjetskog rata) kada je u Gorskom kotaru došlo do uobičajenog naglog rasta nataliteta nakon višegodišnjeg ratnog rasta mortaliteta. Od 1890. do 1921. godine broj stanovnika Gorskog kotara pao je za ukupno 3.951, odnosno za 9,1 %. Najveći pad uslijedio je u međupopisnom razdoblju od 1910. do 1921. godine, kada je kao posljedica Prvog svjetskog rata broj stanovnika Gorskog kotara pao za 2.918, odnosno za 6,9 %. Treba i napomenuti da su naselje Kamensko i dio naselja Gomirje od 1910. do 1931. godine spadali pod naselje Ponikve na području Grada Ogulina pa je tako broj stanovnika na današnjem području Gorskog kotara u tom razdoblju zapravo bio nešto veći od prikazanog.

Od 1921. do 1953. godine uslijedila su tri međupopisna razdoblja od kojih su prvo i treće popratili demografski rast, a drugo demografski pad. Demografski rast od 1921. do 1931. godine uzrokovan je osim poslijeratnim rastom nataliteta, ograničavanjem useljenja u SAD, jednog od češćih odredišta goranskih iseljenika. Tada je broj stanovnika regije porastao za 2.367, odnosno za 6 %. Treba napomenuti kako taj rast ipak nije bio dovoljan za nadoknađivanje prijašnjeg pada uzrokovanog Prvim svjetskim ratom. Poslije 1931. godine opet dolazi do demografskog pada. Taj pad bio je uzrokovan prvobitno teškom ekonomskom krizom 1930-ih koja je pogodila tadašnju Jugoslaviju kao i ostatak Europe i svijeta. Tada je došlo do ponovnog povećanja emigracije. Osim ekonomske krize, 1939. godine došlo je do početka Drugog svjetskog rata, koji je 1941. godine zahvatio i tadašnju Kraljevinu Jugoslaviju. Invazija na Jugoslaviju popraćena kasnije i građanskim ratom između lijevih i desnih političkih struja na njenom području uzrokovao je veliku štetu kako u demografskom, tako i u ekonomskom smislu. Tako je od 1931. do 1948. godine Gorski kotar imao demografski pad od 13,6 %, odnosno za 5.714 stanovnika. To je bio do tada najveći relativni te uopće najveći apsolutni pad broja stanovnika regije u ijednom međupopisnom razdoblju. Treba i napomenuti da su tada današnje naselje Kamensko i dio naselja Gomirje vraćeni naselju Gomirje pa je tako stvarni demografski pad za vrijeme Drugog svjetskog rata bio nešto veći. Poslije Drugog svjetskog rata od 1948. do 1953. godine dolazi do posljednjeg rasta broja stanovnika regije uzrokovanim poslijeratnim porastom nataliteta, ali i razvojem industrije, modernizacijom prometnica te ograničavanjem emigracije u novoj socijalističkoj Jugoslaviji, koje je trajalo sve do 1965. godine. U tom razdoblju od samo pet godina broj stanovnika Gorskog kotara porastao je za 3.176, odnosno za 8,8 %, što predstavlja najveći apsolutni kao i relativni demografski rast u ijednom međupopisnom razdoblju. Ipak, i taj rast nije bio dovoljan za nadoknađivanje demografskih gubitaka Drugog svjetskog rata.

Poslije 1953. godine dolazi do kontinuiranog demografskog pada prisutnog sve do danas. Iako se za vrijeme SFRJ poticala industrijalizacija, ona nije bila dovoljna za zaustavljanje negativnih demografskih trendova. Iseljavanje u druge dijelove SR Hrvatske, a poslije 1965. godine i u Zapadnu Europu pospješilo je daljnji demografski pad Gorskog kotara. Osim emigracije došlo je posljedično i do prirodnog pada. Tako je samo za vrijeme SFRJ od 1953. do 1991. godine u 38 godina broj stanovnika Gorskog kotara pao za 8.851, odnosno za 22,47 %. Godine 1991. dolazi do raspada SFRJ i do Domovinskog rata. Iako je Gorski kotar bio pošteđen ratnog razaranja, ipak je od 1991. do 2001. godine došlo do pada broja stanovnika za 4.425, odnosno za 14,5 %. Uzrok tomu bili su društvena i ekonomska nesigurnost za vrijeme

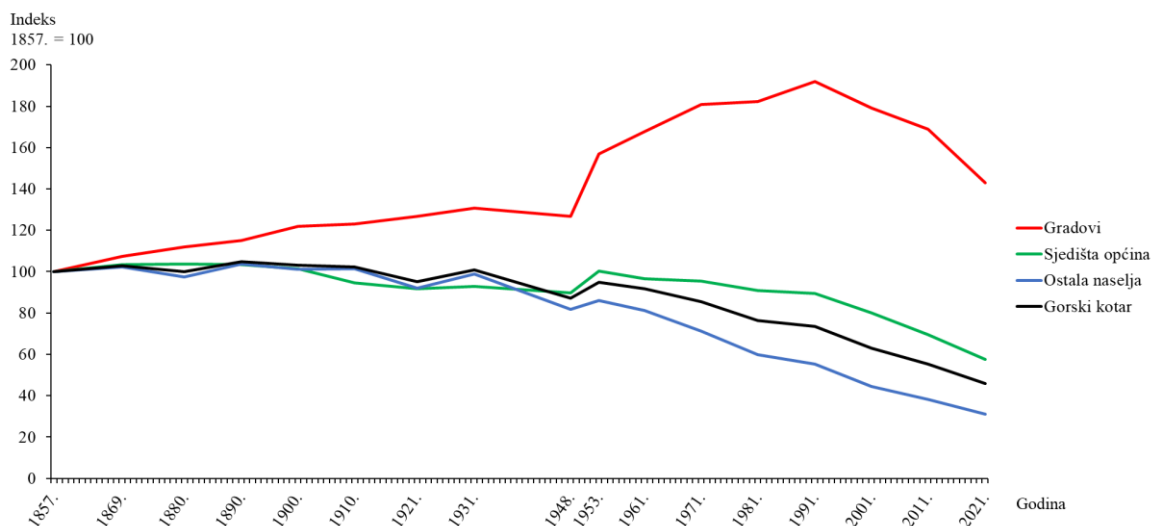
rata te za vrijeme tzv. pretvorbe i privatizacije, kada dolazi do gašenja dijela lokalne industrije. Demografski pad nastavio se i poslije kako je Gorskom kotaru tada već ponestalo mladog stanovništva koje bi generiralo novo stanovništvo. Od 2001. do 2011. godine broj stanovnika pao je za 3.109, odnosno za 11,9 %. Od 2011. do 2021. godine pao je za čak 3.979, odnosno za 17,3 %. Taj pad u zadnjem međupopisnom razdoblju predstavlja najveći relativni pad broja stanovnika. Uzrok ubrzanom padu je i taj što se 2013. godine RH priključila EU, čime je omogućena još jednostavnija emigracija u države Zapadne Europe. Osim ulaska u EU treba napomenuti i to da je ekonomska kriza iz 2008. godine u RH trajala znatno duže nego u većini država pa je i ona pridonijela bržoj depopulaciji Gorskog kotara, kao i ostatka RH.

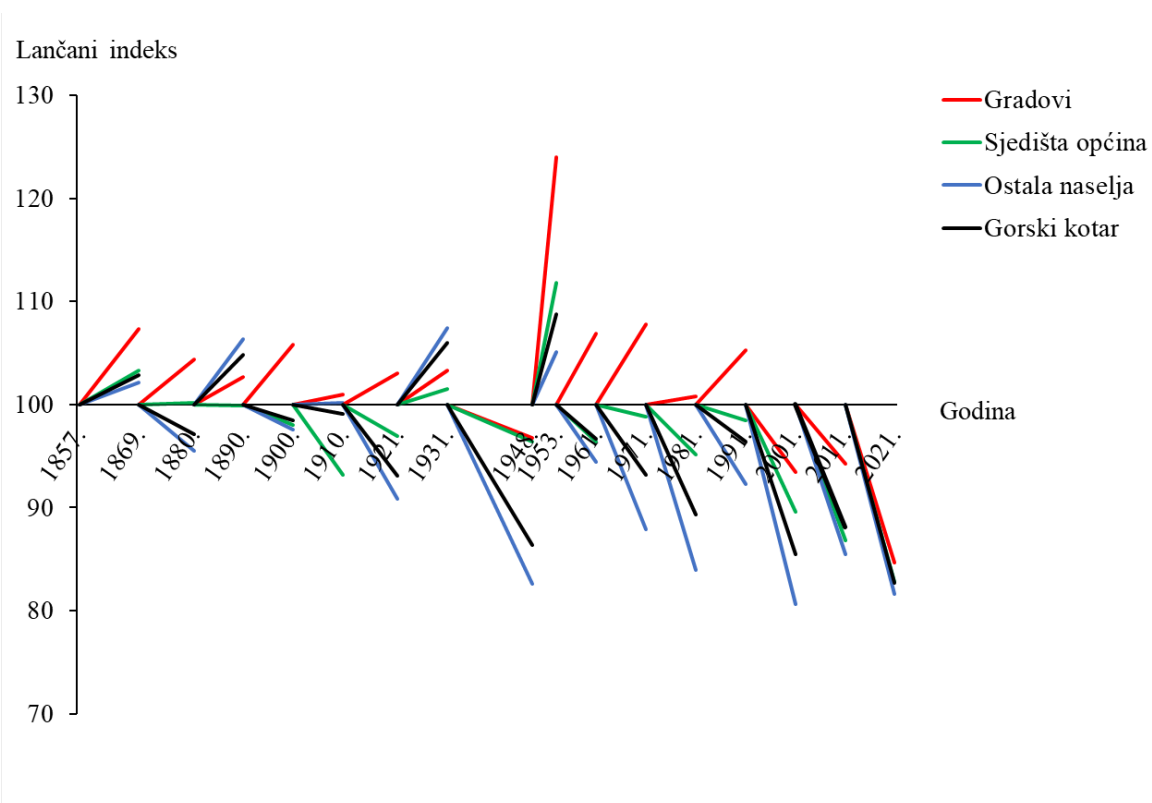
Sl. 13. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine⁶

Izvor: DZS, 2006-2015, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.*; *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

⁶ Naselje Kamensko i dio naselja Gomirje od 1910. do 1931. godine spadali su pod naselje Ponikve (Grad Ogulin); Dijelovi naselja Vrbovsko 2001. godine pripojeni su naseljima Stubica, Poljana i Tuk te navedena naselja do tada sadrže podatke od tih dijelova Vrbovskog; dio naselja Vujnovići 2001. godine pripojeno je naselju Vrbovsko te do tada sadrži podatke za taj dio naselja; dio naselja Stara Sušica 2001. godine pripojeno je naselju Ravna Gora te do tada sadrži podatke za isti dio naselja.

Sl. 14. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine (indeks na stalnoj bazi)⁵
 Izvor: DZS, 2006-2015, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.; *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

Sl. 15. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine (lančani indeks)⁵
 Izvor: DZS, 2006-2015, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.; *Stanovništvo*

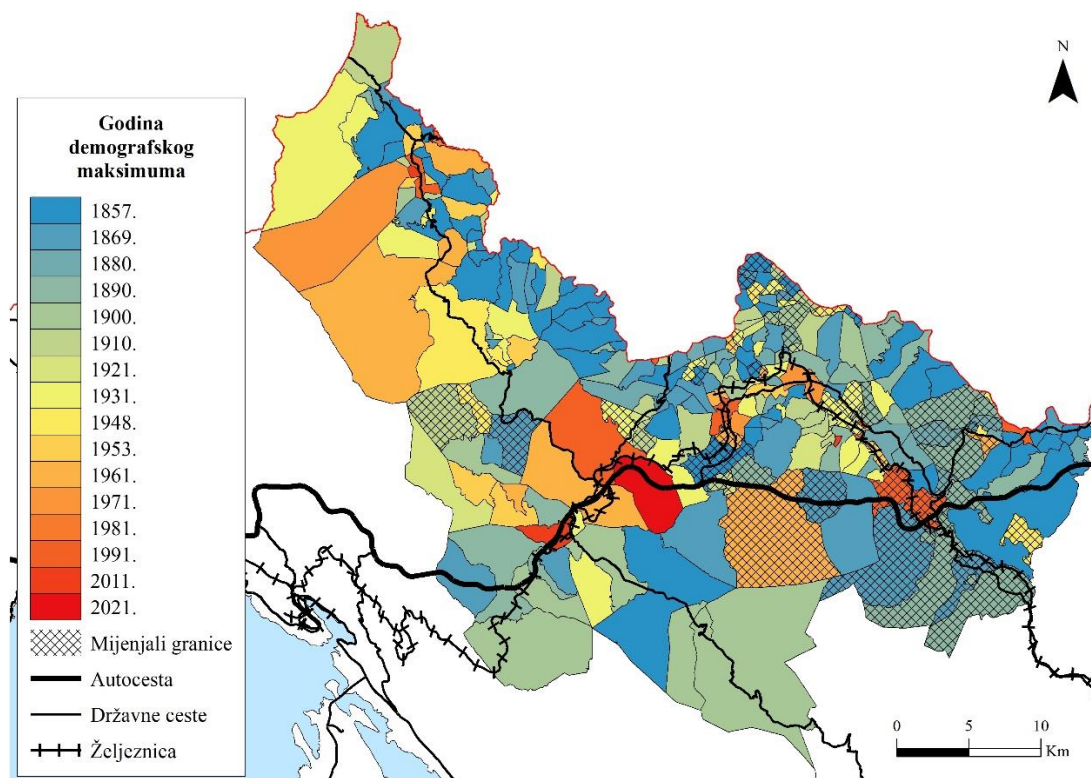
prema spolu i starosti, 2013; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022

Iz Sl. 13., 14. i 15. vidljivo je da su gradovi u svim međupopisnim razdobljima, izuzev od 1880. do 1890. i od 1921. do 1931. godine, imali veći rast, odnosno manji pad broja stanovnika od drugih naselja. Međutim, ta razlika nije bila ista u svim međupopisnim razdobljima. Do 1931. godine rast broja stanovnika gradova varirao je od 1 do 7,4 % po međupopisnom razdoblju, današnjim sjedištima općina razlika u broju stanovnika varirala je od -6,8 do 3,3 %, dok je ostalim naseljima varirala od -9,1 do 7,4 %. U tom prvom razdoblju gradovi su imali kontinuiran rast, ali on tada još uvijek nije bio značajno veći od rasta, odnosno pada broja stanovnika u ruralnim krajevima. To upućuje na tad već prisutnu, ali još uvijek neizraženu industrijalizaciju Gorskog kotara, koja je povijesno generirala urbanizaciju i deruralizaciju područja koja bi zahvaćala. U međupopisnom razdoblju od 1931. do 1948. godine zbio se Drugi svjetski rat, koji je ostavio znatan negativan demografski utjecaj u Gorskom kotaru.

U tom razdoblju sve su kategorije naselja imale pad broja stanovnika, iako je on bio znatno manji u gradovima nego u ruralnim područjima. Tako je gradsko stanovništvo palo za 3,2 %, stanovništvo sjedišta općina za 3,6 %, a stanovništvo ostalih naselja za čak 17,4 %. Od 1948. do 1991. godine trajalo je razdoblje izražene urbanizacije i deruralizacije pod utjecajem industrijalizacije i deagrarizacije. U tom razdoblju nastavio se kontinuirani rast gradskog stanovništva te poslije 1953. godine kontinuirani pad ruralnog stanovništva. Gradsko stanovništvo tako je u tom razdoblju po međupopisnim razdobljima imalo rast koji je varirao od 0,8 do 24 %. Najmanji rast bio je u razdoblju od 1971. do 1981. godine, dok je najveći rast bio u razdoblju od 1948. do 1953. godine. U ostalim razdobljima rast je varirao od 5,3 do 7,8 %. Sjedišta općina su poslije prvog međupopisnog razdoblja u kojem su imala rast od 11,8 % imale pad koji je varirao od 1,2 do 4,9 %, a ostala naselja imala su prvo od 1948. do 1953. godine rast od 5,1 %, dok su poslije imale pad koji je varirao od 5,6 do 16 %.

Od 1991. godine počinje razdoblje u kojem opet sve kategorije imaju pad broja stanovnika, ali je on od tada i kontinuiran u svim kategorijama naselja. Gradovi su tako imali pad broja stanovnika koji je varirao od 5,7 % do 15,4 %, u sjedištima općina varirao je od 10,4 do 17,2 %, a u ostalim naseljima od 14,5 do 19,4 %. Osim izražene depopulacije vidljivo je i to da Gorski kotar nikad nije prošao kroz standardno razdoblje suburbanizacije koje obično slijedi iza urbanizacije. Općinska sjedišta jesu imala u svim razdobljima od 1921. godine veći rast, odnosno manji pad broja stanovnika od ostalih naselja, ali nikad nisu imala bolje demografske

pokazatelje od samih gradskih naselja. Razlog tomu je taj što je poslije 1991. godine kada je u većini RH došlo do početka suburbanizacije Gorski kotar bio već toliko pogođen depopulacijom da više nije bilo dovoljno stanovništva koje bi se useljavalo u predgrađa i veća okolna naselja.

Sl. 16. Naselja Gorskog kotara prema godini demografskog maksimuma⁷

⁷ Naselje Crni Lug do 1880. godine sadrži podatke za naselja Bela Vodica i Leska; naselje Gornji Turni 1910. i 1921. godine sadrži podatke za naselje Marija Trošt; naselje Kupa od 1869. do 1890. i 1931. godine sadrži podatke za naselje Čedan; dio naselja Dokmanovići 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Dolenci 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Gomirje sadrži podatke za naselja Ljubošina i Musulini 1857. i 1869. godine te dio podataka istih naselja 1880. godine, dok je dio podataka od 1910. do 1931. godine sadržan u naseljima Ponikve (Grad Ogulin), a do 1880. te 1981. i 1991. godine sadrži podatke za naselje Majer; dio naselja Gorenci 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Dragovići 1880. godine sadrži podatke za naselja Mlinari i Poljana; naselje Kamensko od 1910. do 1931. godine spadalo je pod naselje Ponikve (Grad Ogulin); naselje Moravice do 1880. godine sadrži podatke za naselja Bunjevci, Dokmanovići, Dragovići i Jakšići, a 1869. godine i podatke za naselja Nikšići i Vukelići; dio naselja Nadvučnik 2001. godine pripojeno je naselju Vučnik te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dio naselja Rtić 2001. godine pripojeno je naselju Lukovdol te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; dijelovi naselja Tuk i Vrbovsko 2001. godine pripojeni su naselju Stubica, a dio naselja Vrbovsko iste godine pripojen je naseljima Poljana i Tuk te navedena naselja do tada sadrže podatke od tih naselja; naselje Vučinići do 1869. godine sadrži podatke za naselja Mlinari i Poljana; naselje Vujnović do 1869. godine sadrži podatke za naselja Hambarište i Tuk, a 2001. godine dio naselja pripojeno je naselju Vrbovsko te do tad sadrži podatke za taj dio naselja; dio naselja Žakule 2001. godine pripojeno je naselju Moravice te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Delači do 1890. godine sadrži podatke za naselje Maklen; naselje Donja Lamana Draga do 1900. godine spadalo je s naseljem Gornja Lamana Draga pod bivše naselje Lamana Draga te sadrži podatke za isto u tom razdoblju; naselje Donji Šajn do 1921. godine spadalo je s naseljem Gornji Šajn pod bivše naselje Šajn te sadrži podatke za isto u tom razdoblju; naselje Donji Šehovac do 1910. godine spadalo je s naseljem Gornji Šehovac pod bivše naselje Šehovac te sadrži podatke za isto u tom razdoblju; naselje Goršeti 1981. i 1991. godine sadrži podatke za naselje Kavrani; naselje Nagličići do 1880. godine sadrži podatke za naselje Nove Hiže; naselje Završje do 1921. godine sadrži podatke za naselje Goliki, 1869. i 1880. godine za naselje Colnari te do 1921. godine i dio podataka za naselje Šimatovo; naselje Kupjak do 1880. godine sadrži dio podataka

Izvor: DZS, 2006-2015, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.*; *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, *Registar prostornih jedinica; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

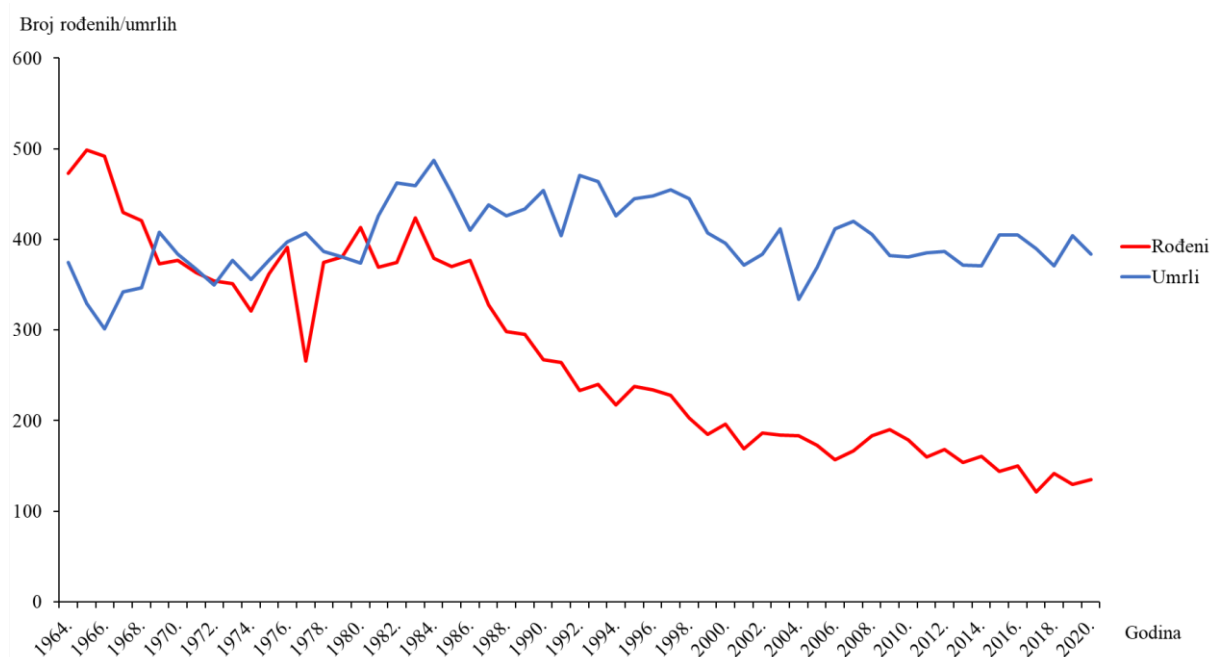
Sl. 16. prikazuje demografske maksimume naselja Gorskog kotara. Iz iste je vidljivo da su većina naselja Gorskog kotara došla do svog maksimuma već u 19. stoljeću. Čak 55 naselja (21,5 % svih naselja) imalo je svoj demografski maksimum 1857. godine. Do 1900. godine do svog demografskog maksimuma došla su 149 naselja, odnosno 58,2 % svih naselja. Tu se uglavnom radi o izoliranijim naseljima u planinskim dijelovima te o naseljima u dolinama rijeke Kupe i njenih pritoka, odnosno područja povijesno najstarijeg središta naseljenosti koje je kasnije zamijenjeno središnjim dijelom Gorskog kotara. Do Prvog svjetskog rata (odnosno do Popisa 1910. godine) su 174 naselja, odnosno 68 % njih imala svoj demografski maksimum, dok su u međuratnom razdoblju (popisi 1921. i 1931. godine) svoj demografski maksimum imalo 35 naselja, odnosno 13,6 % njih. Poslije Drugog svjetskog rata pod utjecajem industrijalizacije, urbanizacije, deruralizacije i deagrarizacije jedino su još gradska i prigradska naselja te naselja na bitnijim prometnicama imala demografski rast, dok su i naselja današnjeg Grada Čabra zbog svoje izoliranosti nešto kasnije ušle u razdoblje deagrarizacije i deruralizacije. Tako su od 1948. godine do danas samo 47 naselja, odnosno 14,5 % njih imali demografski maksimum. U tom razdoblju su svoj demografski maksimum imala sva gradska naselja, točnije Čabar je svoj maksimum imao 1981., a Delnice i Vrbovsko 1991. godine. Budući da su današnja općinska sjedišta svoju današnju funkciju dobila poslije osamostaljenja RH od SFRJ, većina njih je svoj demografski maksimum imala prije negoli gradska naselja. Tako je Mrkopalj imao svoj maksimum već 1857. godine, Brod Moravice, Fužine i Lokve imale su svoj 1890. godine, Ravna Gora 1961., a Skrad 1991. godine. Poslije 1991. godine i osamostaljenja RH počelo je razdoblje intenzivne depopulacije koja je zahvatila gotovo sva naselja Gorskog kotara pa su tako od tad do danas samo četiri naselja Gorskog kotara imala svoj demografski maksimum, a to su Gornji Vukšići, Srednja Draga i Sleme koji su imali svoj maksimum 2011. godine te Dedin, koji je imao svoj maksimum 2021. godine. Ipak, treba napomenuti i to da je sveukupno 59 naselja, odnosno 23 % njih s područja Gorskog kotara mijenjalo svoje granice do 2001. godine pa tako za ta naselja nije moguće sa sigurnošću reći

za naselja Hlevci, Leskova Draga, Podstena i Šije; dio naselja Stara Sušica 2001. godine pripojeno je naselju Ravna Gora te do tad sadrži podatke za isti dio naselja; naselje Podslemeni Lazi do 1880. te 1910. i 1921. godine sadrži podatke za naselje Gorani; naselje Zakrajc Brodski 1910. i 1921. godine sadrži podatke za naselje Vrh Brodski.

koje godine su imali svoj demografski maksimum, pogotovo za naselja koja su u nekom razdoblju bila dio nekog drugog naselja ili su sadržavali podatke za čitava druga naselja.

5.2. Prirodno kretanje

Prirodno kretanje implicira prisutnost bioloških činitelja i procesa u tom obliku kretanja stanovništva (Nejašmić, 2005), točnije fenomena rađanja i smrti (Wertheimer-Baletić, 1999; Nejašmić, 2005). Osnovne dvije sastavnice prirodnog kretanja su dakle rodnost ili natalitet i smrtnost ili mortalitet. Pozitivna rezultanta tih dviju pojava predstavlja prirodni prirast, a negativna negativni prirast, odnosno prirodni pad (Nejašmić, 2005).

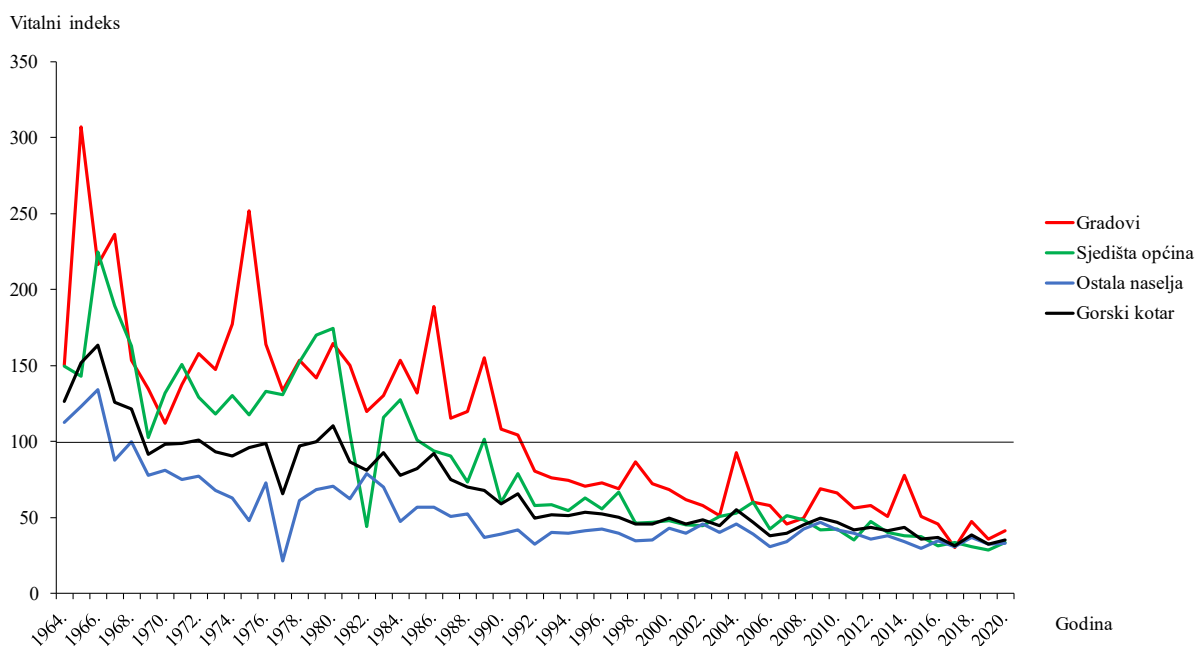

Sl. 17. Rođeni i umrli u Gorskom kotaru od 1964. do 2020. godine
Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, 2021*

Na Sl. 17. vidljivo je da je Gorski kotar imao prirodni prirast do 1968. godine te poslije još 1972. i 1980. godine, dok je 1979. godine bio podjednak broj rođenih i umrlih. Od 1969. godine nadalje, ne računajući navedene iznimke, Gorski kotar imao je prirodni pad. U promatranom razdoblju od 1964. do 2020. godine broj rođenih u Gorskom kotaru bio je na vrhuncu 1965. godine kada je bilo 499 rođenih, dok ih je najmanje bilo 2017. godine (121). Od 1965. do 1969. godine broj rođenih pao je na 373, odnosno za 25,3 %. Od 1969. do 1986. godine broj rođenih uglavnom je stagnirao te je u prosjeku svake godine bilo 368 živorođenih, iako je bilo fluktuacija pa je tako u tom razdoblju najmanje rođenih bilo 1977. godine (266), dok ih je najviše bilo 1983. godine (424). Od 1986. godine nastavio se pad broja rođenih do 1993. godine

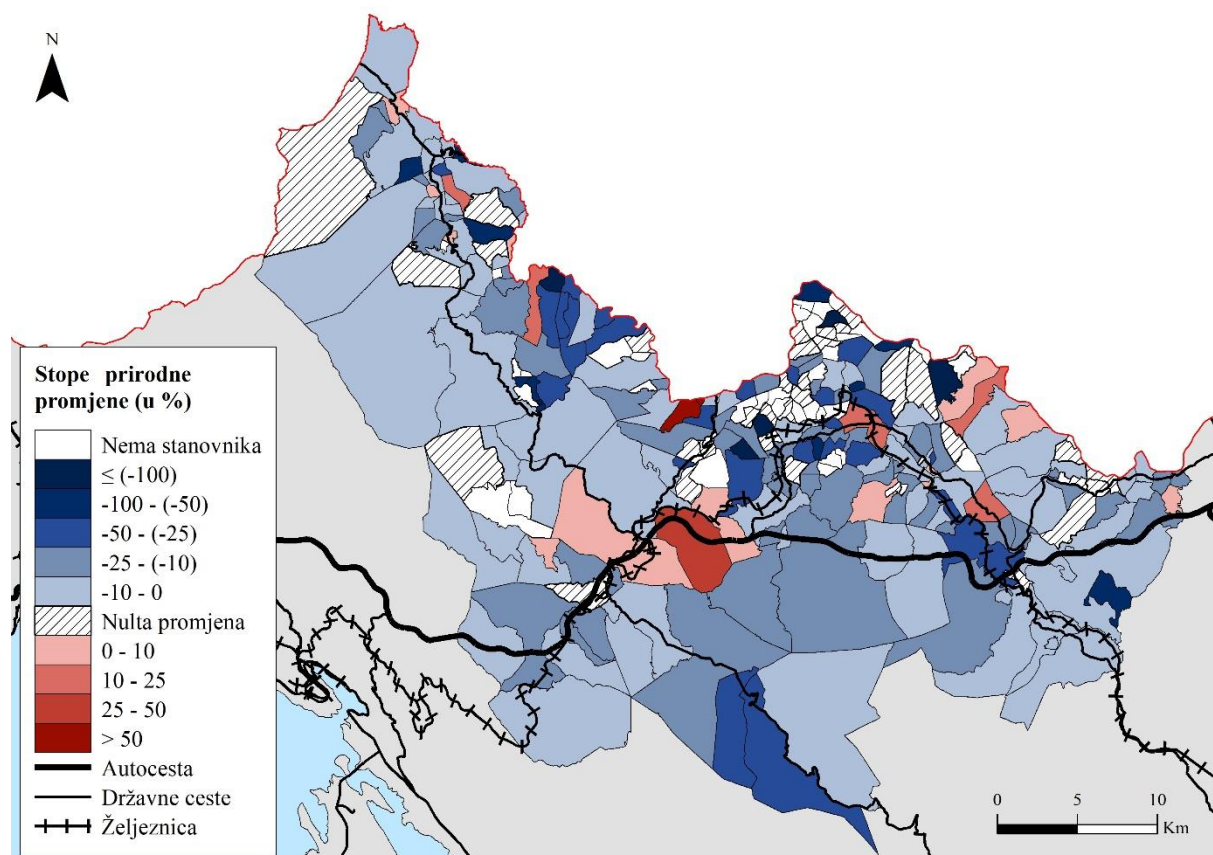
te je u tom razdoblju broj rođenih pao za 36,3 %, odnosno u prosjeku 3,8 % godišnje. Od 1993. do 2020. godine nastavio se trend pada broja rođenih, ali pad nije bio kontinuiran te je bio blaži nego u prethodnom razdoblju. Broj rođenih pao je tad za 43,7 %, odnosno u prosjeku 2,1 % godišnje. Općenito je broj rođenih od 1964. do 2020. godine pao za 71,5 %, odnosno od 1965. godine za 72,1 %, što je u prosjeku godišnji pad broja rođenih od 1,36 %. Broj umrlih s druge strane nije se previše mijenjao kroz promatrano razdoblje, odnosno od 1964. do 2020. godine narastao je za svega 2,4 %. Kroz to razdoblje izmjenjivala su se uzastopna razdoblja rasta i pada broja umrlih pa je tako najviše umrlih bilo 1984. godine (487), dok ih je najmanje bilo 1966. godine (301).

Trendovi promjene prirodnog kretanja stanovništva nisu bili isti u svim dijelovima Gorskog kotara, kao što je vidljivo na Sl. 18. i 19. Sl. 18. prikazuje vitalni indeks Gorskog kotara prema kategorijama naselja, u ovom slučaju gradovima, sjedištima općina i ostalim naseljima te Gorskom kotaru u cjelini. Vitalni indeks predstavlja broj živorođenih na 100 umrlih osoba te on predstavlja dobar pokazatelj smjera bioreprodukcije stanovništva (Nejašmić, 2005). Tu je vidljivo da su gradovi imali prirodni prirast sve do 1991. godine, sjedišta općina imala su do 1985. godine ne računajući pad 1982. godine te su kasnije imale još prirast 1989. godine. Ostala naselja imala su prirodni prirast samo do 1966. godine. Također, vidljivo je da iako su do 1991. godine razlike u vitalnom indeksu u kategorijama naselja bile velike, od tada vitalni indeksi postaju sve ujednačeniji, odnosno sve kategorije naselja podjednako gube stanovništvo na temelju prirodnog pada te je u gradskim naseljima taj pad tek neznatno manji.

Sl. 18. Vitalni indeks Gorskog kotara prema kategorijama naselja od 1964. do 2020. godine

Izvor: *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, 2021*

Sl. 19. Stopa prirodne promjene prema naseljima Gorskog kotara od 2011. do 2021. godine
Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, 2021; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima, 2022*

Sl. 19. prikazuje stopu prirodne promjene Gorskog kotara na razini naselja od 2011. do 2021. godine. Stopa prirodne promjene predstavlja razliku stope nataliteta i stope mortaliteta, koje prikazuju broj rođenih (natalitet), odnosno broj umrlih (mortalitet) na 1000 ili kao na Sl. 29. 100 stanovnika (Nejašmić, 2005). Iz Sl. 19. vidljivo je da je od 256 naselja Gorskog kotara od 2011. do 2021. godine svega njih 21, odnosno 8,2 % te imalo prirodni prirast. Najveću stopu prirodnog prirasta imala su naselja Gusti Laz (250 %), Zapolje Brodsko (67,7 %) te Dedin (47,3 %). Treba i napomenuti da su od tih 21 naselja njih 17 bilo patuljasta 2011. godine, odnosno 16 2021. godine, budući da je naselje Dedin prestalo biti patuljasto u tom razdoblju. Tako su najveća nepatuljasta naselja po stopama prirodnog prirasta bila Donja Dobra (17,5 %), Vrhovci (11,8 %) i Plešće (6,4 %), od kojih se Stara Sušica nalazi uz autocestu A6, Vrhovci uz državnu

cestu D32, a Plešće uz rijeku Čabranku. S druge strane od 162 naselja s prirodnim padom od 2011. do 2021. godine (63,3 % svih naselja), najveći pad imalo je naselje Šimatovo (-133 %), za koje ispada da je umrlo više ljudi nego što ih je uopće živjelo 2011. godine. Također, naselja Buzin, Gornji Okrug, Razdrto, Zakrajc Turkovski i Pucak imali su stopu prirodne promjene od -100 %. Ovdje opet treba napomenuti da su prvih sedam naselja, a uz iznimku grada Čabra i prvih 30 naselja prema stopama prirodnog pada patuljasta naselja pa su tako najveći prirodni pad od nepatuljastih naselja imala naselja Čabar (-65,8 %), Brod Moravice (-27,9 %) i Vrbovsko (-25,9 %). Nultu stopu promjene imalo je 73 naselja, odnosno 28,5 % svih naselja te je tu opet uglavnom riječ o patuljastim naseljima, odnosno od naselja s nultom stopom promjene jedino Severin na Kupi i Sleme nisu bila patuljasta naselja, dok 36 naselja uopće nije imalo stanovnika 2011. godine.

5.3. Prostorna pokretljivost

Prostorna pokretljivost predstavlja sve vrste prostorne mobilnosti stanovništva u određenom vremenu i prostoru. Dvije osnovne sastavnice prostorne pokretljivosti stanovništva su migracija ili seljenje te cirkulacija ili njihajno/kružno kretanje (Nejašmić, 2005).

5.3.1. Migracije

Migracija ili seljenje predstavlja promjenu mjesta stalnog boravka, odnosno prebivališta stanovnika, bilo da je riječ o privremenom ili trajnom preseljenju te bilo da je riječ o preseljenju unutar ili izvan administrativnih i državnih granica (Nejašmić, 2005).

Najtočniji izvor podataka o migraciji je registar stanovništva, koji predstavlja tekuću bazu podataka o preseljavanju stanovništva. Mnoge države pa tako i Hrvatska nemaju registar stanovnika. U takvim slučajevima koriste se drugi izvori podataka o migracijama, kao na primjer popisi stanovnika. Glavni nedostatak popisa stanovništva naspram registra je taj što se on provodi tek svakih otprilike 10 godina. Kod izračuna podataka o migracijama koristi se komparativna, odnosno vitalno-statistička metoda istraživanja, koja se temelji na usporedbi podataka o ukupnom kretanju stanovništva i o prirodnoj promjeni između dva popisa stanovništva. Naziv rezultata te metode naziva se migracijski saldo te on ovisno o rezultatu može biti pozitivan ili negativan. Također, izračunom postotka promjene broja stanovnika u određenoj godini kao rezultata migracijskih kretanja dobiva se stopa neto migracije ili migracijske bilance (Nejašmić, 2005). Ta dva pokazatelja migracijskih kretanja korištena su i u ovome radu u Tab. 3. za razdoblje od 1971. do 2021. godine i to prema kategorijama naselja

Iz Tab. 3. vidljivo je da su sve kategorije u svim međupopisnim razdobljima, izuzev gradova od 1981. do 1991. godine imali negativnu migracijsku bilancu. Također, vidljiva su i dva trenda.

Od 1971. do 2001. godine gradovi su imali najmanje negativnu migracijsku bilancu (od 0,5 do -5,6 %), zatim su išla sjedišta naselja (od -0,2 do -8,9 %), dok su najlošiju migracijsku bilancu imala ostala naselja (od -1,1 do -11,9 %). Poslije 2001. godine sve kategorije naselja imale su otprilike jednako negativne pokazatelje, odnosno jedino su još gradovi na međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine imali nešto bolje pokazatelje od ostalih kategorija naselja. Kad se podaci o migracijskim kretanjama za navedeno razdoblje usporede s podacima o prirodnom kretanju stanovništva (DZS, 2021) vidljivo je također da je Gorski kotar do 2001. godine, uz izuzetak međupopisnog razdoblja od 1981. do 1991. godine više stanovništva gubio na temelju iseljavanja, dok su od 2001. godine više prevladavale negativne prirodne kretnje.

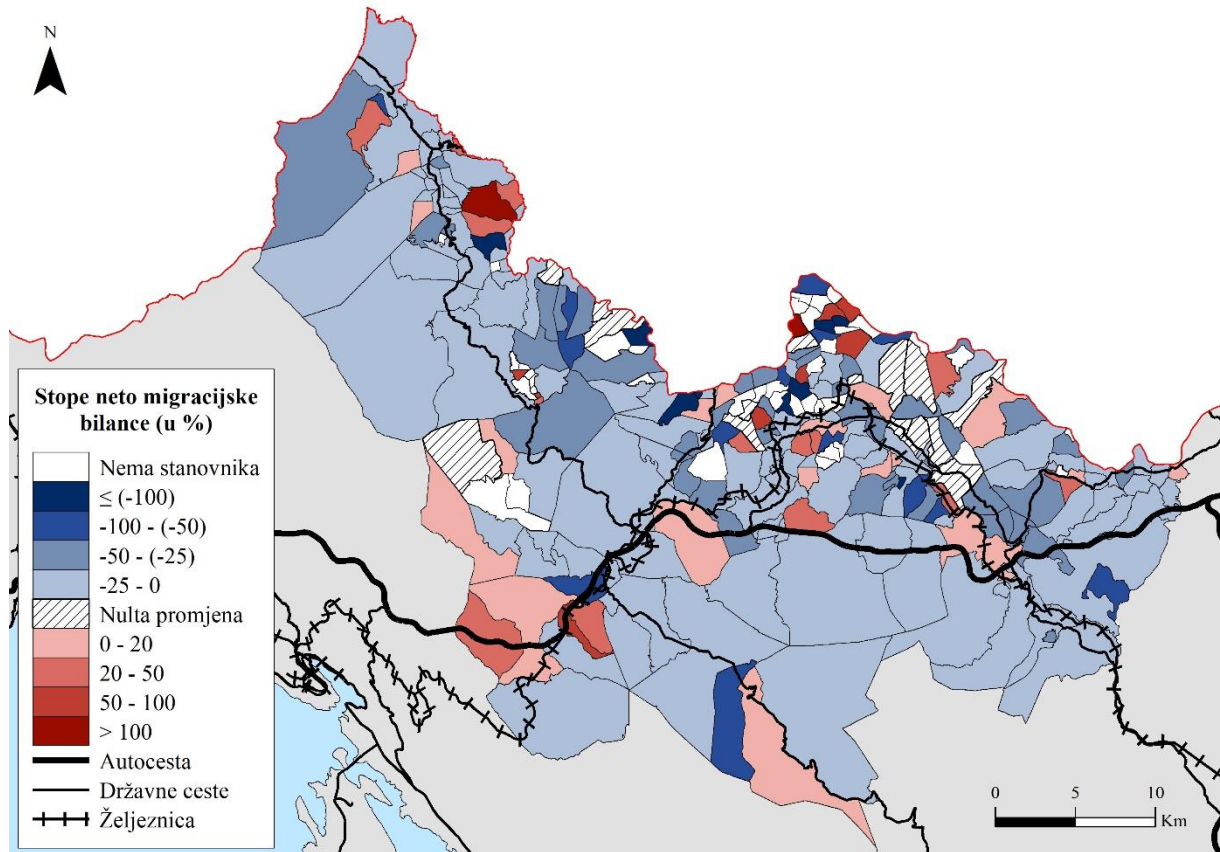
Tab. 3. Migracijski saldo Gorskog kotara prema kategorijama naselja od 1971. do 2021. godine

Migracijska bilanca	Gradovi	Sjedišta općina	Ostala naselja	Gorski kotar
1971. - 1981.				
Migracijski saldo	-387	-585	-2.625	-3.597
Opća stopa	-5,6	-8,9	-11,9	-10,1
1981. - 1991.				
Migracijski saldo	38	-15	-212	-182
Opća stopa	0,5	-0,2	-1,1	-0,6
1991. - 2001.				
Migracijski saldo	-264	-265	-1.773	-2.302
Opća stopa	-3,6	-4,3	-10,4	-7,5
2001. - 2011.				
Migracijski saldo	-71	-329	-608	-1.008
Opća stopa	-1,0	-6,0	-4,4	-3,9
2011. - 2021.				
Migracijski saldo	-538	-318	-714	-1.570
Opća stopa	-8,3	-6,6	-6,1	-6,8

Izvor: DZS, 2006-2015, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001.*; *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami*, 2021; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

Sl. 20. prikazuje stopu neto migracijske bilance Gorskog kotara prema naseljima od 2011. do 2021. godine. Najveću stopu migracijske bilance imala su naselja Doluš i Okrivje sa stopama od 150 %. Prvih 14 naselja po stopama su patuljasta, dok najveće stope od nepatuljastih naselja imaju naselja Čabar (46,4 %), Fužine (5,4 %) i Brod Moravice (4,2 %). Naselje Dedin, koje je prestalo biti patuljasto poslije 2011. godine, imalo je stopu od 17,2 %. Sveukupno je 39 naselja imalo pozitivnu neto migracijsku bilancu, odnosno 15,2 % njih. Negativnu stopu neto

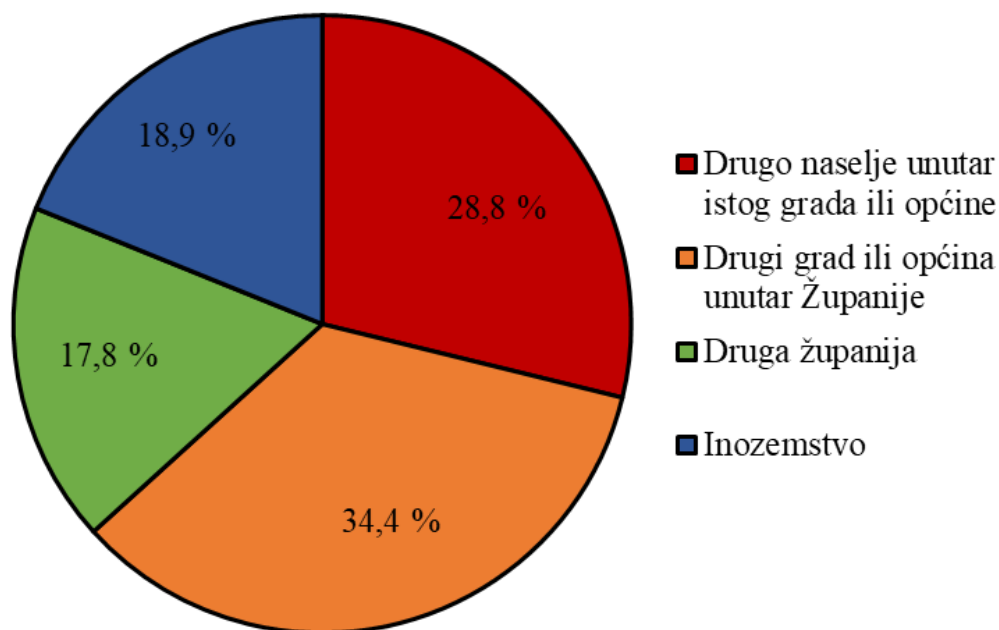
migracijske bilance imalo je 162 naselja, odnosno 63,3 % njih, a najveću negativnu neto migracijsku stopu imala su naselja Gusti Laz (-200 %) i Zapolje Brodsko (-135,3 %). Najveća nepatuljasta naselja po negativnoj neto migracijskoj stopi bila su naselja Sleme (-50 %), Donja Dobra (-25,9 %) i Vrata (-23,3 %). Nultu stopu neto migracijske bilance imalo je 52 naselja, od kojih 36 nije imalo stanovnika 2011. godine.

Sl. 20. Stopa neto migracijske bilance Gorskog kotara prema naseljima od 2011. do 2021. godine

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami*, 2021; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

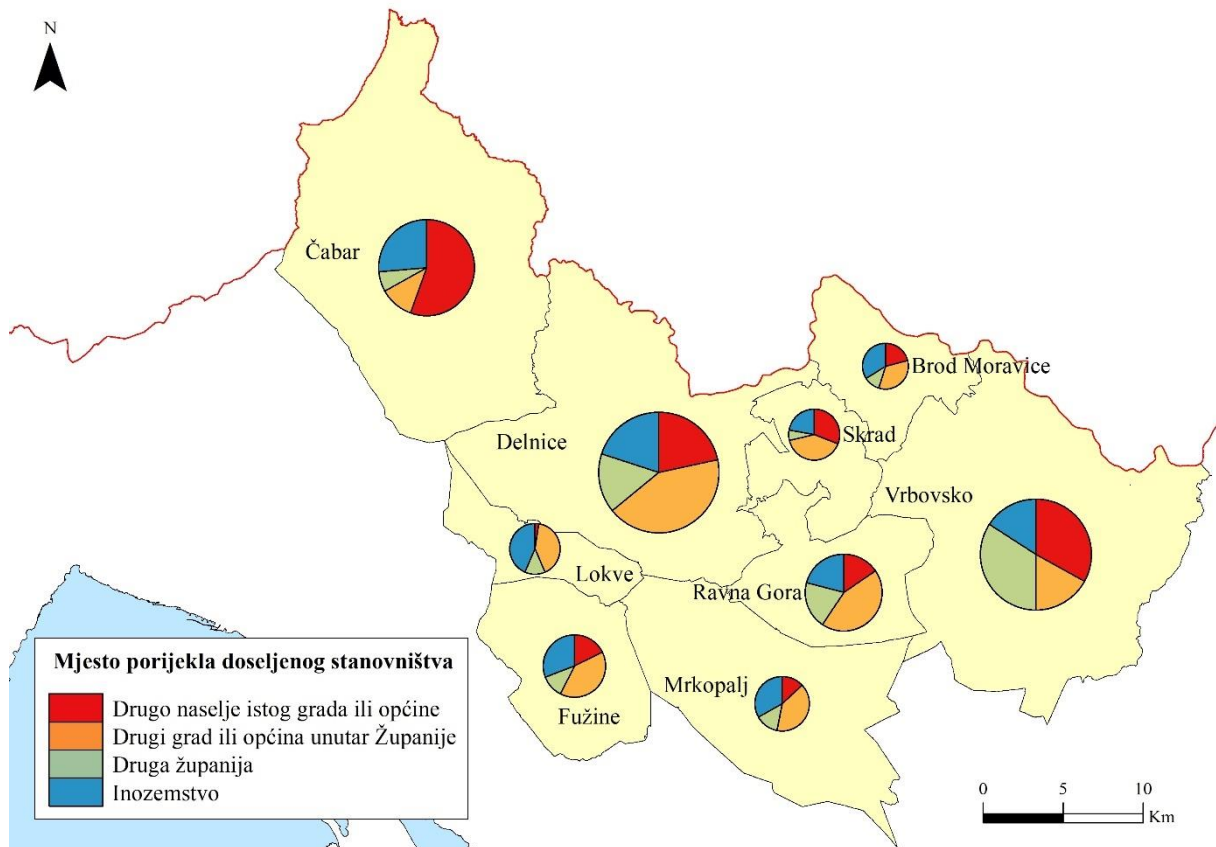
Prema popisu stanovništva 2011. godine (DZS, 2013), doseljenici su tada činili sveukupno 49,9 % stanovništva Gorskog kotara. Kao što je vidljivo iz Sl. 21., od sveukupno 11.490 doseljenika 28,8 % ih se doselilo u svoje mjesto stanovanja iz drugih naselja istog grada ili općine, 34,4 % iz drugog grada ili općine unutar Primorsko-goranske županije, 17,8 % iz drugih županija unutar RH, a 18,9 % iz inozemstva

Sl. 21. Doseљeno stanovništvo Gorskog kotara prema mjestu porijekla 2011. godine
Izvor: DZS, n. d., Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu po gradovima/općinama

Sl. 22. prikazuje doseљeno stanovništvo Gorskog kotara 2011. godine prema mjestu porijekla po gradovima i općinama. Tu je vidljivo da kod većine gradova i općina u središnjem dijelu Gorskog kotara prevladava doseљeno stanovništvo iz drugih gradova i općina unutar Primorsko-goranske županije i to najviše u Općini Ravna Gora s 44 % te Gradu Delnice s 42,5 %. Tu kao jedan od čimbenika takve situacije treba i uzeti u obzir to da su sve današnje općine Gorskog kotara i Grad Delnice za vrijeme SFRJ administrativno pripadale tadašnjoj Općini Delnice pa je zato bila i veća cirkulacija stanovništva unutar bivše općine. S druge strane gradovi Čabar i Vrbovsko koji su za vrijeme SFRJ bili općine s istim granicama kao i danas imali su 2011. godine svega 11,5 % (Čabar) i 17 % (Vrbovsko) doseљenog stanovništva iz ostatka Županije. Ti gradovi imali su također i najveći udio doseљenog stanovništva iz drugog naselja unutar istog grada ili općine pa je tako Čabar imao udio takvih od 55,4 %, a Vrbovsko od 33 %. Najmanje doseљenih stanovnika iz istog grada ili općine imale su općine Lokve (2,3 %) i Mrkopalj (13 %). Najveći udio doseљenog stanovništva iz drugih županija ima Grad Vrbovsko, što i ne čudi budući da je on najistočnija jedinica lokalne samouprave te uz Mrkopalj jedini graniči s drugim županijama, točnije s Karlovačkom županijom. Druga jedinica po

pitanju najviše doseljenih iz drugih županija je Ravna Gora (19,7 %), a najmanje doseljenih iz drugih županija imaju Općina Skrad (6,5 %) i Grad Čabar (6,7 %). Najveći udio doseljenih iz inozemstva imaju općine Lokve (43,4 %) i Brod Moravice (34 %), a najmanji gradovi Vrbovsko (15,9 %) i Delnice (20 %). Najviše doseljenih iz inozemstva unutar Gorskog kotara tada je bilo iz BiH (40,8 %), Slovenije (21 %) i Njemačke (16,4 %).

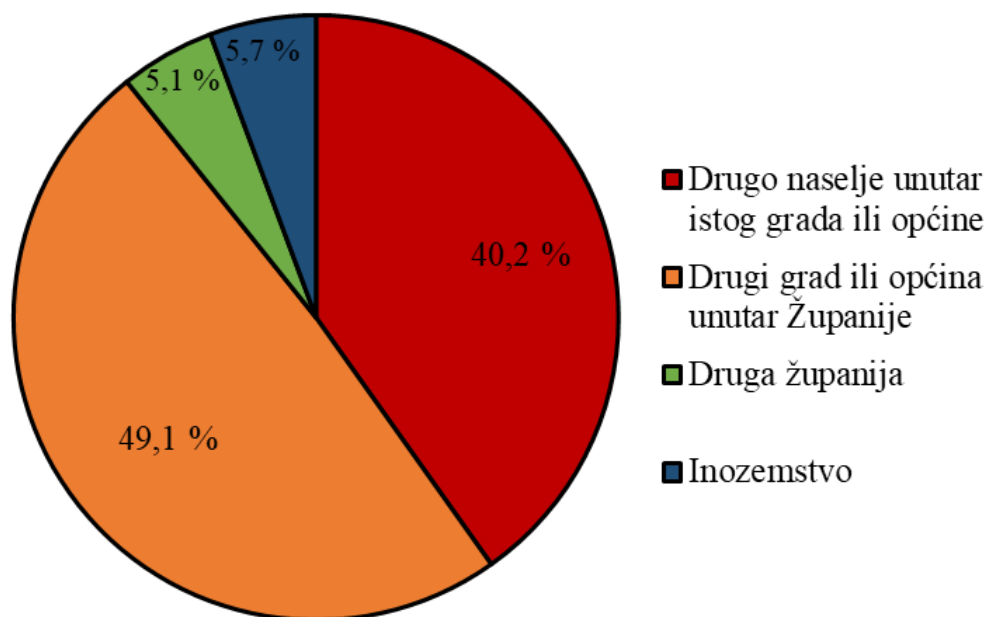

Sl. 22. Doseljeno stanovništvo Gorskog kotara prema mjestu porijekla po gradovima i općinama 2011. godine

Izvor: DZS, n. d., Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu po gradovima/općinama; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

5.3.2. Dnevne cirkulacije

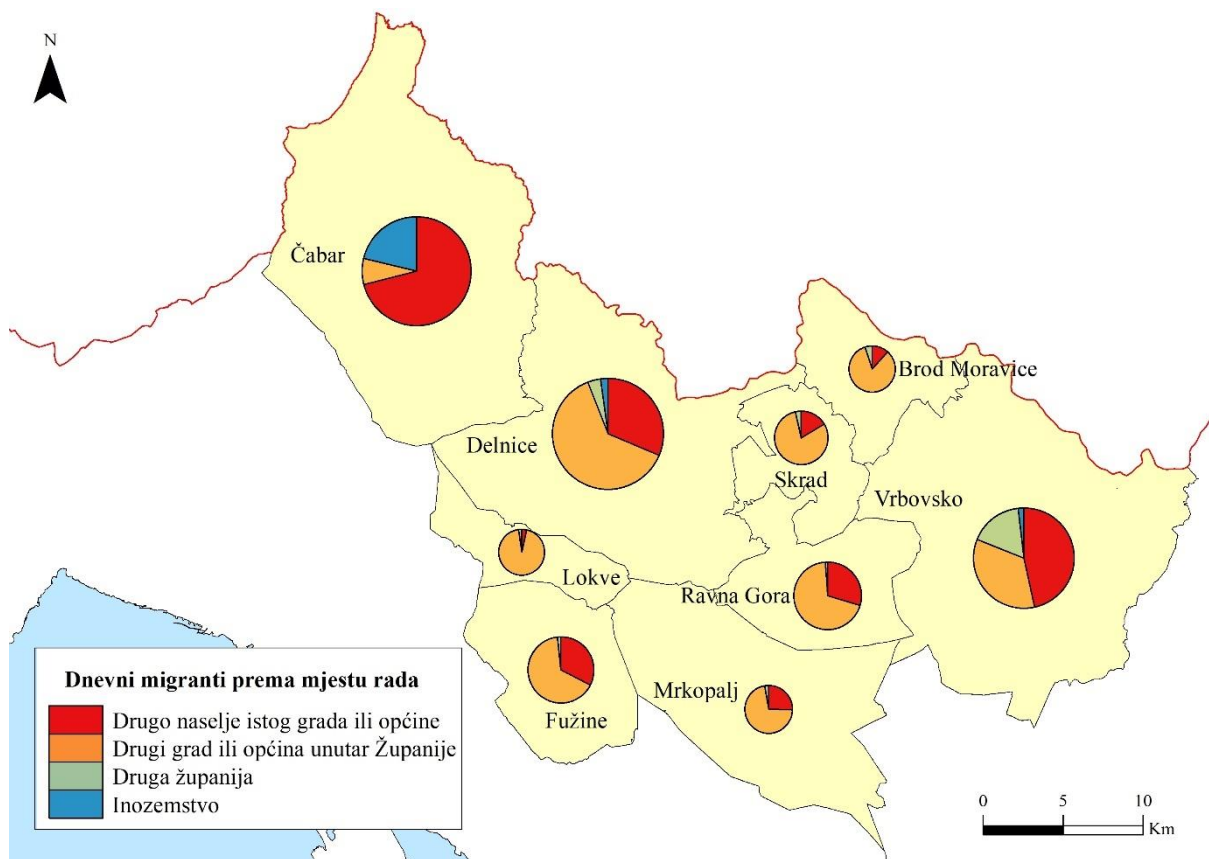
Cirkulacija podrazumijeva različite oblike pokretljivosti, uglavnom kratkotrajne, učestale ili ciklične, ali kojom za razliku od migracije nije cilj stalna ili dugotrajna promjena prebivališta (Zelinsky, 1971; Nejašmić, 2005).

Sl. 23. Dnevni migranti Gorskog kotara prema mjestu rada 2011. godine

Izvor: DZS, n. d., Dnevni i tjedni migranti

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine (DZS, n. d.) od sveukupno 9.255 zaposlenih stanovnika Gorskog kotara njih 4.599, odnosno 49,7 % bili su dnevni migranti. Taj udio veći je nego na razini Županije (40,4 %) i Države (39,6 %), što upućuje na veću prostornu pokretljivost stanovništva Gorskog kotara. Na to utječu dva razloga: 1. sva veća naselja unutar Gorskog kotara dobro su prometno povezana i 2. na području Gorskog kotara nedostaje funkcionalnih centara koji bi zaposlili radno sposobno stanovništvo u mjestu stanovanja. Kao što je vidljivo na Sl. 23. od tog broja zaposlenih dnevnih migranata 40,2 % radili su u drugom naselju unutar istog grada ili općine, 49,1 % unutar drugog grada ili općine unutar Primorsko-goranske županije, 5,1 % unutar neke druge županije, a 5,7 % u inozemstvu. Ovako velik udio zaposlenih u drugim gradovima ili općinama unutar Županije još jedan je od pokazatelja manjka manjih funkcionalnih centara.

Sl. 24. Dnevni migranti Gorskog kotara prema mjestu rada po gradovima i općinama 2011. godine

Izvor: DZS, n. d., Dnevni i tjedni migranti; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Sl. 24. prikazuje udio dnevnih migranata prema mjestu obavljanja rada na razini gradova i općina 2011. godine. Tu je vidljivo da sve općine kao i Grad Delnice, odnosno dijelovi bivše Općine Delnice imaju najveći udio dnevnih migranata koji rade u drugom gradu ili općini unutar Primorsko-goranske županije. U toj kategoriji po udjelu prednjače općine Lokve (94,2 %) i Brod Moravice (83,1 %), dok najmanji udio imaju gradovi Čabar (7,7 %) i Vrbovsko (34,4 %). Najveći udio dnevnih migranata koji rade u drugom naselju unutar istog grada ili općine imaju gradovi Čabar (70,9 %) i Vrbovsko (46,5 %), dok najmanji imaju općine Lokve (3,5 %) i Brod Moravice (11,6 %). Općenito gradovi imaju veće udjele takvih dnevnih migranata, budući da oni obično imaju i veće tržište rada. Najveći udio dnevnih migranata koji rade u drugim županijama imaju Grad Vrbovsko (17,1 %) i Općina Brod Moravice (5,2 %), a najmanji Grad Čabar (0,2 %) i Općina Ravna Gora (1,1 %). Takav rezultat uvjetovan je blizinom Vrbovskog Karlovačkoj županiji, odnosno udaljenošću Čabra od drugih županija. Najveći i jedini značajan udio dnevnih migranata koji rade u inozemstvu ima Grad Čabar (21,2 %), dok nijedna općine izuzev Skrada (s udjelom od 0,4 %) nema uopće dnevnih migranata koji rade u

inozemstvu. Ovdje je opet riječ o geografskim uvjetima koji su utjecali na takve rezultate, odnosno o blizini i dobroj prometnoj povezanosti Grada Čabra s Republikom Slovenijom.

5.4. Tipovi općeg kretanja stanovništva

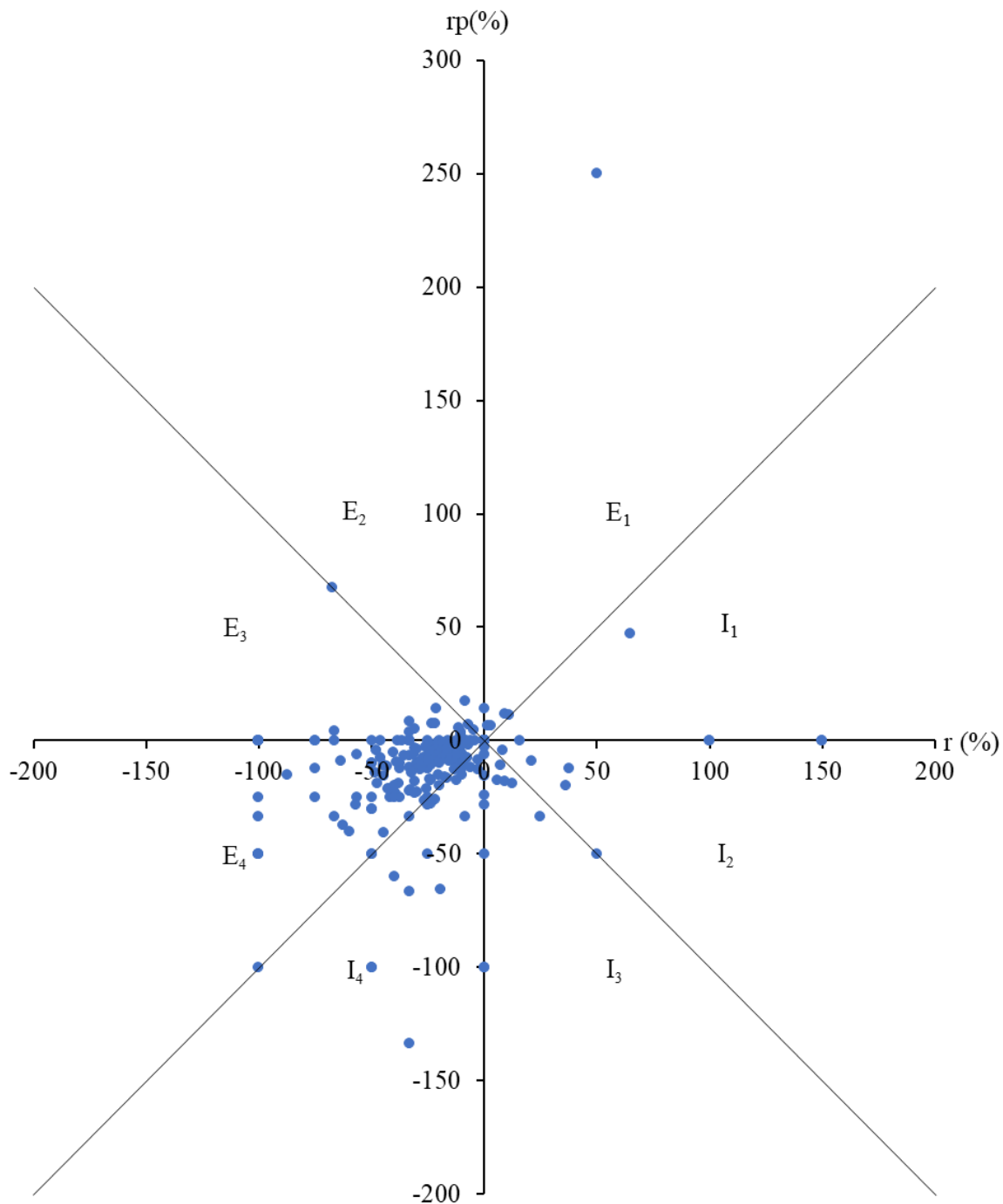
Tipovi općeg kretanja stanovništva predstavljaju odnos i utjecaj prirodne promjene i migracije u određenom razdoblju. Ovisno o tome je li migracijska bilanca pozitivna ili negativna tipovi općeg kretanja stanovništva dijele se na imigracijski (I) i emigracijski (E). Imigracijski i emigracijski tipovi općeg kretanja dalje se dijele prema intenzitetu obilježja⁸. Tako se emigracijski tipovi dijele na: E₁ – emigracija, E₂ – depopulacija, E₃ – izrazita depopulacija, E₄ – izumiranje. Imigracijski tipovi dijele se na: I₁ – porast imigracijom, I₂ – obnova imigracijom, I₃ – slaba obnova imigracijom i I₄ – vrlo slaba obnova imigracijom (Nejašmić, 2005).

Kao što je vidljivo iz Sl. 25. i 26., prema općem tipu kretanja stanovništva većina naselja Gorskog kotara spadaju u kategoriju E₄, odnosno u kategoriju izumirućih naselja. Točnije u tu kategoriju spadaju 114 od 256 naselja Gorskog kotara, što predstavlja 44,5 % ukupnog broja naselja. Od ostalih emigracijskih tipova općih kretanja pod kategoriju E₁ (emigracija) spadaju četiri naselja, točnije Gusti Lazi, Kozji Vrh, Plešće i Vrhovci. Ovdje je kod naselja Gusti Lazi riječ o ekstremu, budući da je naselje imalo prirodni prirast od 250 % u razdoblju od 2011. do 2021. godine. Razlog tomu je što je riječ o patuljastom naselju koje je imalo rast broja stanovnika od 2011. do 2021. godine s četiri na šest stanovnika, što predstavlja ukupni rast broja stanovnika od 50 % te je u istom razdoblju imalo 10 rođenih i jednog umrlog, što dovodi do zaključka da je imalo negativnu migracijsku bilancu od osam stanovnika u promatranom razdoblju. Pod kategoriju E₂ (depopulacija) spada isključivo naselje Donja Dobra, dok pod kategoriju E₃ (izrazita depopulacija) spada sveukupno 10 naselja. Treba i napomenuti da naselje Hrvatsko u promatranom razdoblju nije imalo promjenu broja stanovnika, ali je imalo negativan migracijski saldo te prirodni prirast, čime bi spadalo između kategorija E₁ i E₂, naselja Lipje, Srednja Draga i Zapolje Brodsko imala su jednak pad broja stanovnika koliki i prirodni prirast čime bi spadali između kategorija E₂ i E₃, dok 20 naselja nije imalo promjena u prirodnim kretanjima, ali je imalo pad broja stanovnika uzrokovan iseljavanjem stanovništva, čime bi spadali između kategorija E₃ i E₄.

⁸ E₁ – pozitivna prirodna i ukupna promjena, prirodna promjena veća od ukupne promjene; E₂ – pozitivna prirodna, negativna ukupna promjena, prirodni prirast veći od ukupnog pada; E₃ – pozitivna prirodna, negativna ukupna promjena, prirodni prirast manji od ukupnog pada; E₄ – negativna prirodna i ukupna promjena, prirodni pad manji od ukupnog pada; I₁ – pozitivna prirodna i ukupna promjena, prirodna manja od ukupne; I₂ – negativna prirodna, pozitivna ukupna promjena, prirodni pad manji od ukupnog rasta; I₃ – negativna prirodna, pozitivna ukupna promjena, prirodni pad veći od ukupnog rasta; I₄ – negativna prirodna i ukupna promjena, prirodni pad veći od ukupnog pada (Nejašmić, 2005)

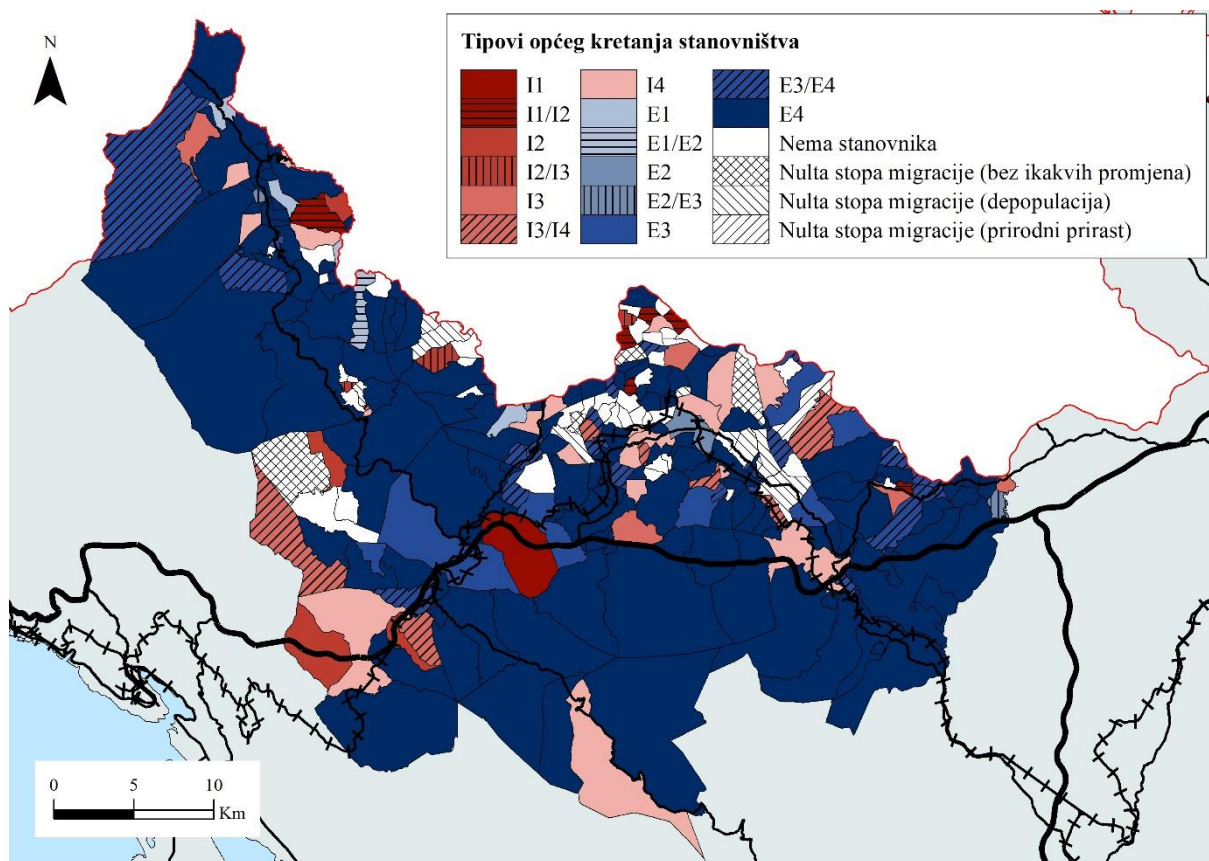
Od imigracijskih tipova općih kretnji pod kategoriju I₁ (porast imigracijom) spadalo je isključivo naselje Dedin. Pod kategoriju I₂ (obnova imigracijom) spadala su naselja Bela Vodica, Belo Selo, Benkovac Fužinski i Donji Žagari, dok su pod kategoriju I₃ (slaba obnova imigracijom) spadala naselja Gornji Šajn, Hlevci, Lautari, Vučnik i Zdihovo. Pod kategoriju I₄ (vrlo slaba obnova imigracijom) spadalo je 20 naselja. Opet kao i kod emigracijskih tipova općih kretanja postoje naselja koja se nalaze između dviju kategorija. Tako je šest naselja nije imalo prirodnu promjenu, ali su imala rast broja stanovnika uzrokovan useljavanjem stanovnika, čime bi spadala između kategorija I₁ i I₂. Naselja Nagličići, Zagolik i Gornja Krašićevica imala su jednak prirodni pad rasta broja stanovnika, čime bi spadala između kategorija I₂ i I₃, dok je osam naselja imalo nultu stopu promjene broja stanovnika, a prirodni pad, čime bi spadala između kategorija I₃ i I₄.

Od preostalih naselja 41 nije imalo stanovnika, a preostalih 15 imalo je nultu stopu migracije. Od tih 15, naselja Leska, Male Drage, Planica i Zakrajc Brodski nije imalo nikakvih promjena, naselje Zapeć imalo je prirodni prirast, a 10 naselja imalo je prirodni pad.

Sl. 25. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gorskog kotara po naseljima 2011. – 2021. godine⁹
 Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami*, 2021; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

⁹ r – stopa ukupne promjene; rp – stopa prirodne promjene

Sl. 26. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gorskog kotara po naseljima 2011. – 2021. godine
 Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica; *Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964. – 2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami*, 2021; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima*, 2022

6. Biološki sastav stanovništva

Biološki ili demografski sastav stanovništva čine sastav stanovništva prema spolu i dobi te je on izravno uvjetovan prirodnim kretanjem stanovništva. On predstavlja fiziološki okvir svih društvenih zbivanja i procesa (Nejašmić, 2005).

6.1. Sastav stanovništva prema spolu

Sastav stanovništva prema spolu označava brojčani odnos muškog i ženskog stanovništva. Osnovna dva pokazatelja sastava prema spolu su koeficijent maskuliniteta (k_m), koji označava broj muškaraca na 100 žena te koeficijent feminiteta (k_f), koji označava broj žena na 100 muškaraca (Nejašmić, 2005). U ovom poglavlju kao glavni pokazatelj sastava stanovništva prema spolu koristit će se koeficijent feminiteta.

Prema popisu stanovništva 2011. godine (DZS, 2013) Gorski kotar imao je koeficijent feminiteta 101,6, što znači da su na 100 muškaraca okvirno išle 102 žene. To je nešto ispod prosjeka RH (107,4), što znači da Gorski kotar ima nešto manji udio žena, ali je on i dalje naizgled uravnotežen. Međutim, kad se isti gleda prema dobnim skupinama te prema kategorijama naselja i samim naseljima, kao što je to vidljivo na Tab. 3. i Sl. 27., vidljive su određene nepravilnosti.

Tab. 4. prikazuje koeficijent feminiteta prema kategorijama naselja i prema dobnim skupinama 2011. godine. Koeficijent feminiteta prema dobnim skupinama naziva se posebnim koeficijentom feminiteta, a kao glavna dobna skupina za demogeografsku analizu izdvaja se skupina u dobi od 15 do 39 godina, takozvana fertilna dobna skupina, koja označava skupinu koja najviše sudjeluje u bioreprodukciji stanovništva (Nejašmić, 2005). Koeficijenti feminiteta za ukupno stanovništvo prema kategorijama naselja iznose 105,7 za gradska naselja, 101,1 za sjedišta općina te 99,6 za ostala naselja. Nešto veći koeficijent feminiteta kod gradskih naselja nije neuobičajen te su općenito omjeri muškaraca i žena uravnoteženi. U dobnoj skupini od 0 do 14 godina koeficijenti feminiteta iznose 102,1 za gradska naselja, 91,3 za sjedišta općina te 93,5 za ostala naselja, dok on za cijeli Gorski kotar iznosi 95,5. Manji broj ženskog od muškog stanovništva u ovoj dobnoj skupini odgovara generalno manjem broju ženske djece, odnosno on je biološki uvjetovan, dok jedino gradovi imaju nešto veći udio ženske djece. U dobnoj skupini od 15 do 39 godina, koja predstavlja fertilnu dob žena pa tako i bitnu skupinu za prirodno kretanje stanovništva, koeficijenti feminiteta iznose 89,8 za gradska naselja, 84,3 za sjedišta općina te 82,4 za ostala naselja, dok za cijeli Gorski kotar on iznosi 85,1. Ovdje je vidljivo da sve kategorije naselja imaju manjak ženskog stanovništva fertilne dobi, što predstavlja veliki problem za održavanje stanovništva svih dijelova Gorskog kotara pa tako i ne čude negativne prirodne kretnje u svim kategorijama naselja od 1991. godine do danas, kao što je bilo vidljivo

iz podpoglavlja 5.2. Prirodne kretnje. U dobnoj skupini od 40 do 64 godina koeficijenti feminiteta iznose 99,6 za gradska naselja, 93,5 za sjedišta općina te 87,7 za ostala naselja, dok za Gorski kotar on iznosi 92. Tu je kao i kod prethodne dobne skupine vidljivo da je u svim kategorijama naselja bio manjak ženskog stanovništva, iako je on jedino u gradskim naseljima bio neznatan. To opet odgovara prirodnim kretnjama od prije 1991. godine kada su jedino gradska naselja imala prirodni prirast. Za dobnu skupinu od 65 i više godina koeficijenti feminiteta iznosili su 157,6 za gradska naselja, 152,1 za sjedišta općina te 154,9 za ostala naselja, dok je za cijeli Gorski kotar iznosio 155. Ovdje je vidljiv višak ženskog stanovništva koji kao i kod skupine od 0 do 14 godina odgovara biološkim čimbenicima, odnosno činjenici da bi zbog dužeg očekivanog trajanja života žena njihov udio trebao rasti sukladno rastu dobne skupine.

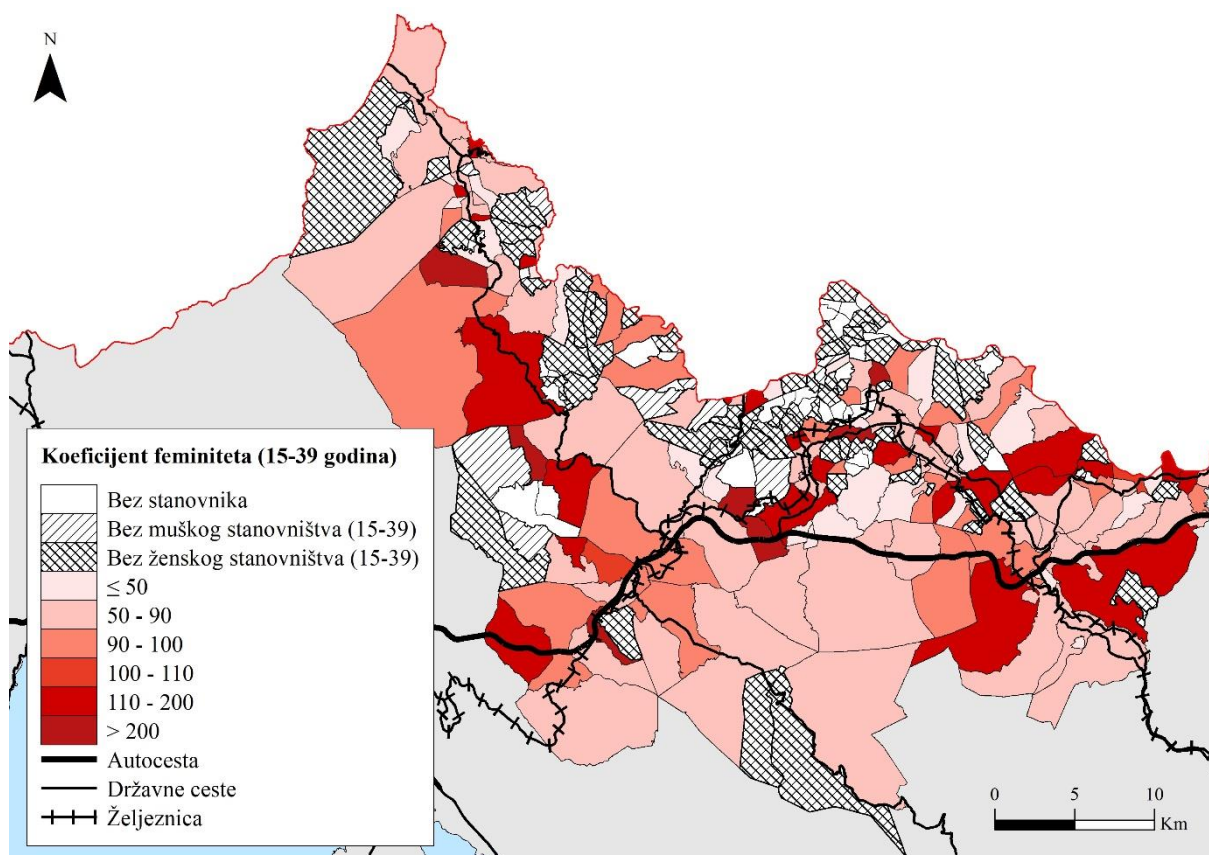
Tab. 4. Koeficijent feminiteta Gorskog kotara prema kategorijama naselja 2011. godine

Kategorija naselja	K _f (prema dobnim skupinama)				K _f (ukupno)
	0-14	15-39	40-64	65 i više	
Gradska naselja	102,1	89,8	99,6	157,6	105,7
Sjedišta općina	91,3	84,3	93,5	152,1	101,1
Ostala naselja	93,5	82,4	87,7	154,9	99,6
Gorski kotar	95,5	85,1	92,0	155,0	101,6

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti, 2013*

Sl. 27. prikazuje naselja Gorskog kotara prema koeficijentu feminiteta za dobnu skupinu od 15 do 39 godina 2011. godine. Iz iste je vidljivo da su 2011. godine svega 45 od 256 naselja, odnosno samo 17,6 % njih imala veći broj žena od muškaraca u fertilnoj dobi. Od toga opet njih 29 ima koeficijent veći od 110 te 13 njih uopće nije imalo muškog stanovništva u navedenoj dobnoj skupini, što opet upućuje na neravnotežu u omjeru muškaraca i žena. Međutim, od ta 42 naselja njih 38 su bila patuljasta pa i ne čude takva odstupanja. Najveći koeficijent feminiteta imalo je naselje Bela Vodica i to koeficijent od 400. Točnije, imalo je četiri žene i jednog muškarca. Također, još 13 naselja imalo je koeficijent veći od 200. Najveći koeficijent feminiteta od naselja koja nisu bila patuljasta imalo je naselje Osojnik i to koeficijent od 133,3. Koeficijent 100, odnosno jednak broj muškaraca i žena imalo je 18 naselja, ali su svih 18 bila patuljasta naselja. Čak 206 od 256 naselja Gorskog kotara imalo je 2011. godine manje žena od muškaraca u fertilnoj dobi, a od tog broja njih čak 107, odnosno 41,8 % svih naselja uopće nije imalo žena u fertilnoj dobi, što je jako zabrinjavajuće, budući da o toj dobnoj skupini ovisi prirodno kretanje stanovništva. Stoga i ne čudi demografsko izumiranje Gorskog kotara, budući

da nema više koga da održava stanovništvo. Od naselja s manjim udjelom žena od muškaraca svega njih 11 imalo je koeficijent feminiteta veći od prosjeka Gorskog kotara. Iz svega navedenoga vidljivo je da tek 32 od 256 naselja, odnosno svega 12,5 % njih imaju koliko toliko uravnotežen omjer žena i muškaraca fertile dobne grupe te da jedino taj mali broj ima izgleda za demografski opstanak prirodnim kretanjama. Kao i kod drugih demografskih pokazatelja ta naselja nalaze se uglavnom uz bitnije prometnice te nešto manje uz rijeku Kupu i njene pritoke.

Sl. 27. Koeficijent feminiteta stanovništva Gorskog kotara u dobi od 15 do 39 godina prema naseljima 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

6.2. Sastav stanovništva prema dobi

Sastav stanovništva prema dobi jedan je od najvažnijih pokazatelja potencijalne živosti i biodinamike stanovništva nekog područja. Promjene u sastavu dobi u pravilu su dugoročne i uvelike odrađuju buduće promjene u prirodnom kretanju stanovništva. Dob stanovništva statistički se određuje prema navršanim godinama života. Na temelju tih analitičkih podataka mogu se oblikovati veće dobne skupine, odnosno dobno-spolni funkcionalni kontingenti (Nejašmić, 2005), a oni koji su korišteni u ovom radu su: 1. za očitovanje zrelosti (mlada 0 – 19, zrela 20 – 59 i stara 60 i više); 2. za istraživanje bioreprodukcije (predfertilna dob 0 – 14,

fertilna kod žena 15 – 39, a kod muškaraca 15 – 64 te postfertilna kod žena s 40 i više, a muškaraca 65 i više; 3. za ocjenu radnog potencijala (predradna dob 0 – 14, radna 15 – 64 i postradna s 65 i više) (Nejašmić, 2005).

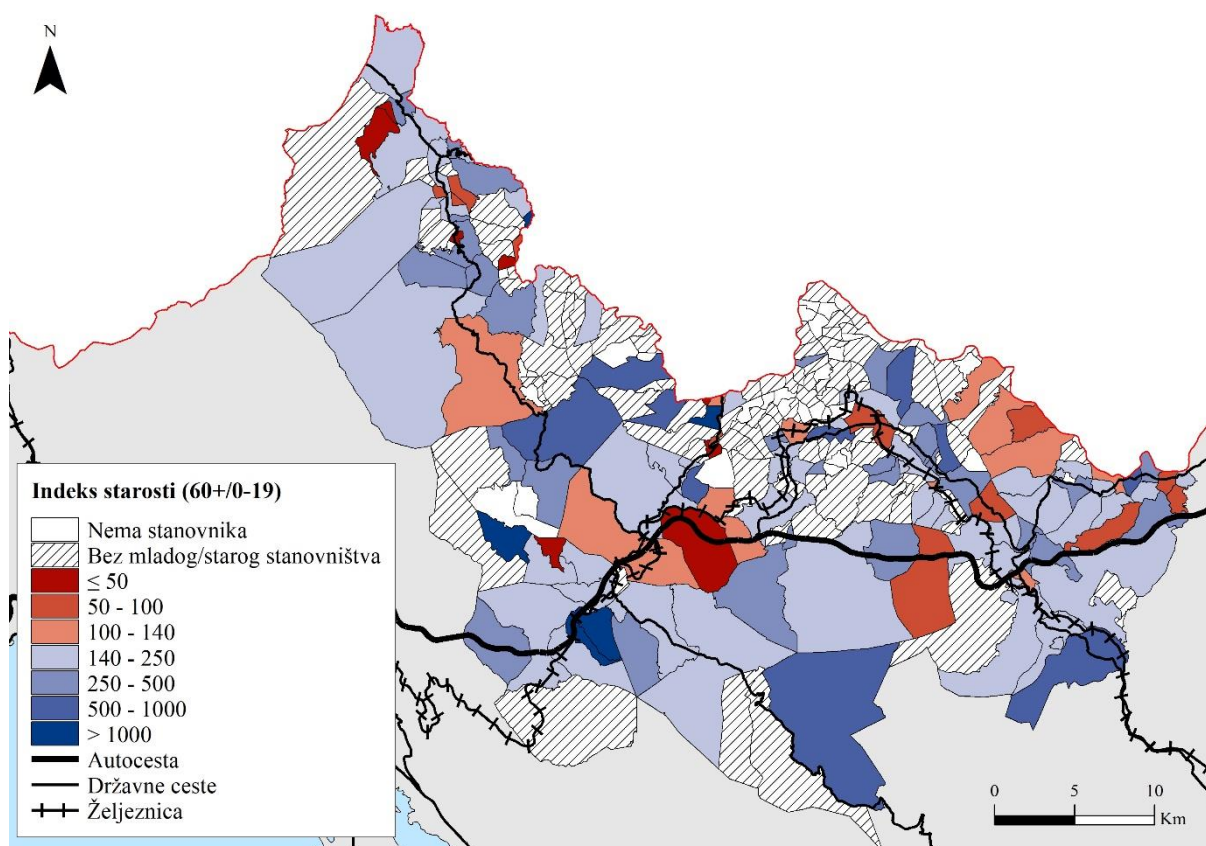
Iz Tab. 5. vidljivo je da je Gorski kotar 2011. godine imao udjel mladog stanovništva (mlađe od 20 godina) 15,7 %, starog (60 i više godina) 29,9 % te zrelog (15 do 59 godina) 54,5 %. Kod gradskih naselja udijeli su bili 17 % mladog, 25,5 % starog te 57,5 % zrelog stanovništva, kod sjedišta općina 15,2 % mladog, 30,4 % starog i 54,4 % zrelog stanovništva te kod ostalih naselja 15,1 % mladog, 32,1 % starog i 52,8 % zrelog stanovništva. Očekivano, vrijednosti su najpovoljnije za gradska naselja, a najnepovoljnije za kategoriju ostalih naselja. Indeks starosti, odnosno broj starog (60 i više godina) stanovništva na 100 mladih (0 do 19 godina) stanovnika (Nejašmić, 2005) iznosio je za cijeli Gorski kotar 190,5, za gradska naselja 149,8, za sjedišta općina 199,9 te za ostala naselja 211,9. Kritična vrijednost indeksa starosti iznosi 140, nakon koje počinje demografska starost (Nejašmić, 2005). Vidljivo je da su sve kategorije naselja u demografskoj starosti, iako vrijednosti kod gradskih naselja tad još uvijek nisu toliko odstupala od granice iste, dok je kod ostalih kategorija naselja već tad bilo okvirno dvostruko više starog nego mladog stanovništva.

Još jedan od pokazatelja dobnog sastava stanovništva je koeficijent dobne ovisnosti, koji predstavlja opterećenost radnog stanovništva predradnim i postradnim stanovništvom (Wertheimer-Baletić, 1999; Nejašmić, 2005). Taj koeficijent može se prikazati u tri pokazatelja, a to su koeficijent ukupne dobne ovisnosti, koji predstavlja opterećenost radnog stanovništva kako predradnim tako i postradnim stanovništvom, zatim koeficijent dobne ovisnosti mladih, koji predstavlja ovisnost radnog stanovništva predradnim stanovništvom te koeficijent dobne ovisnosti starih, koji predstavlja opterećenost radnog stanovništva postradnim stanovništvom (Nejašmić, 2005). Koeficijent ukupne dobne ovisnosti za Gorski kotar 2011. godine iznosio je 50,9, za gradska naselja 45,5, za sjedišta općina 49,8 te za ostala naselja 54,6. Očekivano, radno stanovništvo najmanje je opterećeno u gradskim naseljima. Koeficijent dobne ovisnosti mladih iznosio je za cijeli Gorski kotar 17, za gradska naselja 17,2, za sjedišta općina 15,9 te za ostala naselja 17,3. Tu je vidljivo odstupanje kod sjedišta općina kod kojih je radno stanovništvo bilo najmanje opterećeno predradnim stanovništvom, što je rezultat toga što su sjedišta općina imala tek neznatno veći udio mladog stanovništva od kategorije ostalih naselja, dok su imala veći udio zrelog stanovništva. Koeficijent dobne ovisnosti starih iznosio je za cijeli Gorski kotar 34, za gradska naselja 28,3, za sjedišta općina 33,9 te za ostala naselja 37,3. Tu su vrijednosti opet očekivano poredane kao i kod koeficijenta ukupne dobne ovisnosti.

Tab. 5. Stanovništvo Gorskog kotara prema dobnim skupinama, indeksu starosti i koeficijentu dobne ovisnosti 2011. godine¹⁰

Kategorija naselja	Dobne skupine (%)			Indeks starosti	Koeficijent dobne ovisnosti		
	0-19	20-59	60+		k _D	k _{d, 0-14}	k _{d, s (60+)}
Gradska naselja	17,0	57,5	25,5	149,8	45,5	17,2	28,3
Sjedišta općina	15,2	54,4	30,4	199,9	49,8	15,9	33,9
Ostala naselja	15,1	52,8	32,1	211,9	54,6	17,3	37,3
Gorski kotar	15,7	54,5	29,9	190,5	50,9	17,0	34,0

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti, 2013*

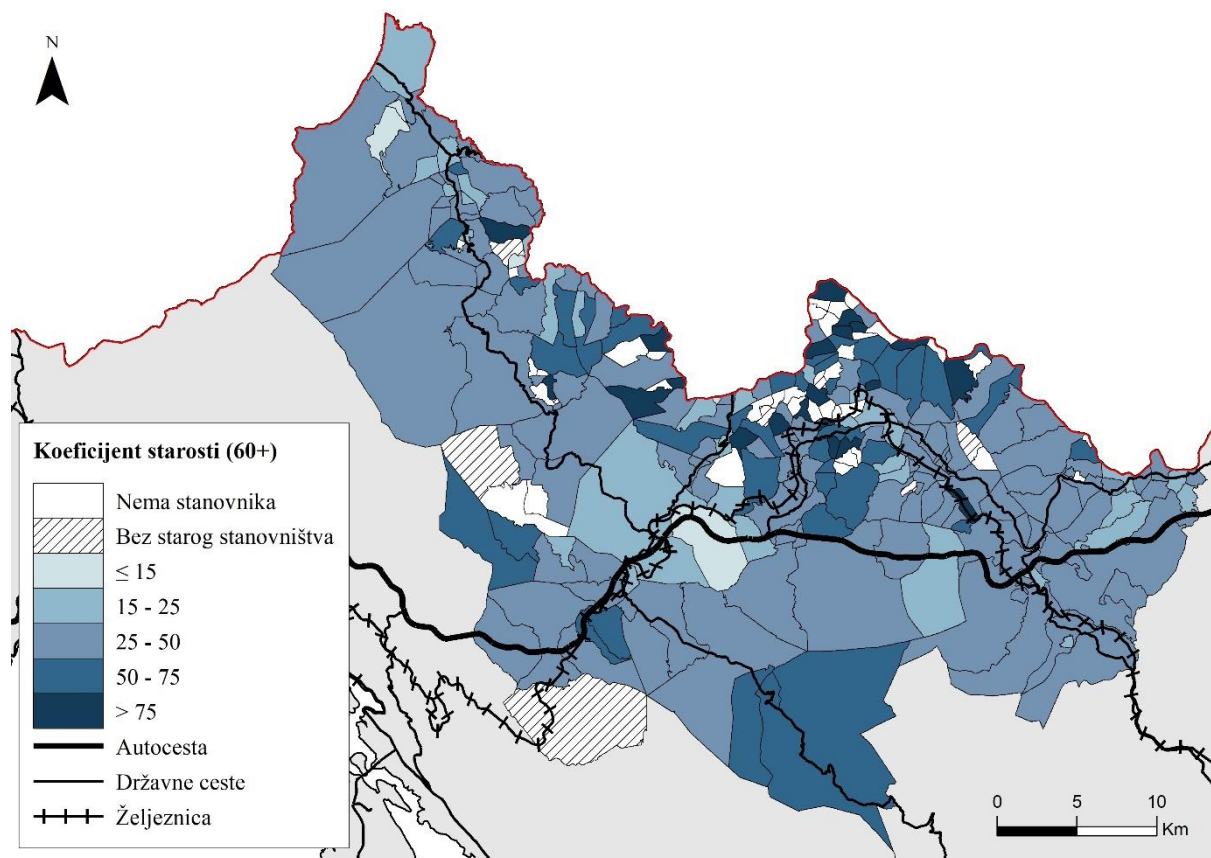
Sl. 28. Indeks starosti Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti, 2013*; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Sl. 28. prikazuje indeks starosti Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine. Indeks starosti manji od 140 imalo je tad svega 31 od 256 naselja, od čega manji od 100 svega 16 naselja. Od tih 31 naselja njih 24 bila su patuljasta. Najmanji indeks starosti imala su naselja

¹⁰ k_D – koeficijent ukupne dobne ovisnosti; k_{d, 0-14} – koeficijent dobne ovisnosti mladih; k_{d, s (60+)} – koeficijent dobne ovisnosti starih

Zapolje Brodsko (8,7), Dedin (19,1) i Podstene (Grad Čabar; 25), sva tri patuljasta naselja, iako je naselje Dedin na popisu stanovništva 2021. godine imalo 153 stanovnika (DZS, 2022). Od naselja koja nisu bila patuljasta 2011. godine najmanji indeks starosti imalo je naselje Donja Dobra (60,3). S druge strane od 96 naselja s indeksom starosti većim od 140 najveći indeks starosti imala su naselja Belo Selo (1600), Mandli (1300), Krivac (1100) i Zelin Mrzlovodički (1100). Kao i kod naselja s najmanjim indeksom i ovdje je kod sva četiri riječ o patuljastim naseljima. Općenito je prvih 11 naselja po indeksu starosti bilo patuljasto pa je tako prvo nepatuljasto naselje po indeksu starosti bilo naselje Ljubošina (569,2). Također treba napomenuti kod indeksa starosti na razini naselja da čak 129 od 256 naselja, odnosno 50,4 % 2011. godine uopće nije imalo mladoga ili staroga stanovništva pa tako za njih nije bilo moguće izračunati indeks starosti za tu godinu. I kod ovog pokazatelja se gotovo sva naselja s pozitivnim vrijednostima nalaze na bitnijim prometnicama i na rijeci Kupi sa svojim pritocima.

Sl. 29. Koeficijent starosti (60 i stariji) Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine
Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Sl. 29. prikazuje koeficijent starosti Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine. Koeficijent starosti označava broj starih na 100 stanovnika (Nejašmić, 2005), u ovom slučaju broj starih 60 i više godina. Sveukupno je 17 naselja Gorskog kotara 2011. godine imalo

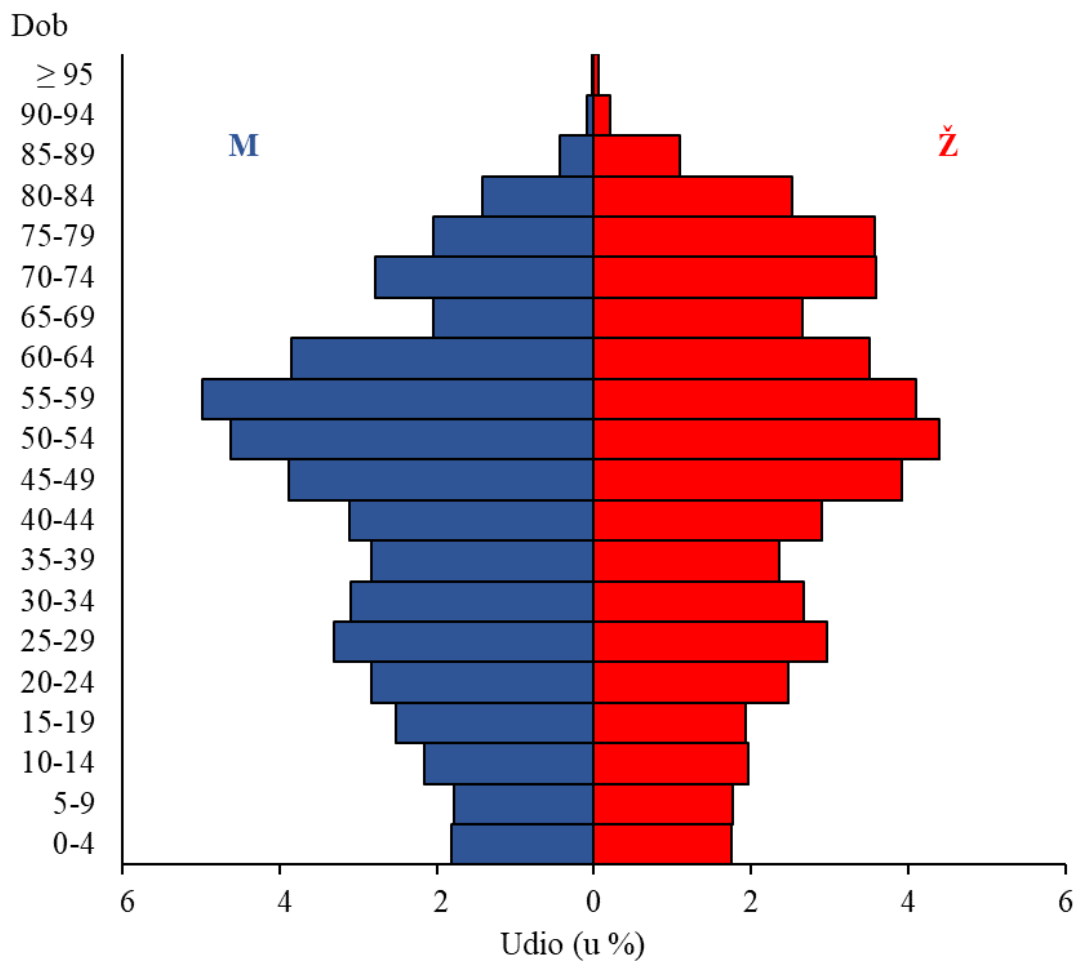
koeficijent starosti 100, što znači da im je svo stanovništvo bilo staro 60 ili više godina. Kao i kod dugih pokazatelja i ovdje je kod tih ekstrema riječ isključivo o patuljastim naseljima. Najveći koeficijent starosti od nepatuljastih naselja imalo je naselje Ljubošina i to koeficijent 42,8. Najmanji koeficijent starosti imala su naselja Podstene (Grad Čabar; 5,9), Zapolje Brodsko (5,9) i Dedin (9,7), opet patuljasta naselja, iako kako je već ranije bilo navedeno, naselje Dedin je na popisu 2021. godine (DZS, 2022) prestalo biti patuljasto. Od naselja koja nisu bila patuljasta najmanji koeficijent starosti imalo je naselje Vrhovci (15,5). Također, 44 naselja uopće nisu imale starog stanovništva. I kod Sl. 28. vidljivo je da su se gotovo sva naselja s najmanjim koeficijentom starosti nalazila na bitnijim prometnicama te na rijeci Kupi i njenim pritocima.

6.3. Dobno-spolna struktura stanovništva

Prema Nejašmiću (2005) dobno-spolna struktura radi preglednosti uglavnom se prikazuje u obliku dvostrukog histograma, koji se zbog svog izgleda obrisa zna nazivati i dobno-spolnom piramidom. Lijevi histogram prikazuje obično dobni sastav muškog, a desni histogram ženskog stanovništva. Apsisa je podijeljena frekvencijama stanovništva, apsolutne ili kao u idućem prikazu relativne (u postotku) vrijednosti. Ordinata s druge strane obično je podijeljena u dobne razrede, najčešće kao i ovdje u petogodišnje razrede. Povezano s analizom sastava prema dobi, u demografiji se obično razlikuju tri osnovna tipa stanovništva: 1. mladi ili ekspanzivni (progresivni) tip; 2. zreli ili stacionirani (stagnantni) tip; i 3. stari ili regresivni (kontraktivni) tip.

Na Sl. 30. prikazana je dobno-spolna struktura Gorskog kotara 2011. godine. Dobno-spolna struktura Gorskog kotara imala je tada oblik urne, što predstavlja stari ili regresivni (kontraktivni) tip stanovništva. Iz iste je vidljivo da je dobna skupina od 0 do 4 godina imala nizak udio u stanovništvu kako kod muškog (1,8 %) tako i kod ženskog (1,76 %) stanovništva. Od te dobne skupine udio u svakoj idućoj raste do dobne skupine od 25 do 29 godina, što ukazuje na s vremenom padajuće stope nataliteta. Nakon nje opet slijedi pad do skupine od 35 do 39 godina. Tu je pak riječ o iseljavanju mladog radno sposobnog stanovništva. Nakon te skupine opet slijedi rast do dobne skupine od 55 do 59 godina kod muškaraca, odnosno 50 do 54 godine kod žena te su to i dobne skupine s najvećim udjelom u ukupnom stanovništvu (5 % kod muškog, odnosno 4,4 % kod ženskog). Nakon te dobne skupine opet slijedi pad koji je inače karakterističan zbog bioloških čimbenika, budući da s većom dobi sve više ljudi i umire, iako ovdje postoji odstupanje, odnosno dobna skupina od 65 do 59 godina je i kod muškog i kod ženskog stanovništva bila manja od idućih dobnih skupina. Tu je riječ o generacijama rođenim za vrijeme Drugog svjetskog rata kada je općenito bila manja rodnost u Gorskom kotaru kao i drugdje. Također, kod ženskog stanovništva postoji i odstupanje u prethodnoj

dobnoj skupini, odnosno u skupini od 60 do 64 godine, koja je manja od dobnih skupina od 70 do 74 te od 75 do 79 godina. Iz dobno-spolne strukture također je vidljivo da je kod svih dobnih skupina od 0 do 59 godina veći udio muškog od ženskog stanovništva, uz iznimku na dobnu skupinu od 45 do 49 godina, gdje je riječ o generacijama koje su sudjelovale u Domovinskom ratu. U svim starijim dobnim skupinama od 60 i više godina veći je udio ženskog stanovništva, što odgovara biološkom čimbeniku da žensko stanovništvo u prosjeku duže živi od muškog stanovništva. Iz dobno-spolne strukture također se da iščitati dosta negativnih demografskih pokazatelja, kao što je bilo i navedeno kroz ovo podpoglavlje.

Sl. 30. Dobno-spolna struktura stanovništva Gorskog kotara 2011. godine
Izvor: *Stanovništvo prema spolu i starosti*, 2013

7. Društveno-ekonomski sastav stanovništva

Društveno-ekonomski sastav stanovništva čine ekonomski i obrazovni sastav stanovništva (Nejašmić, 2005).

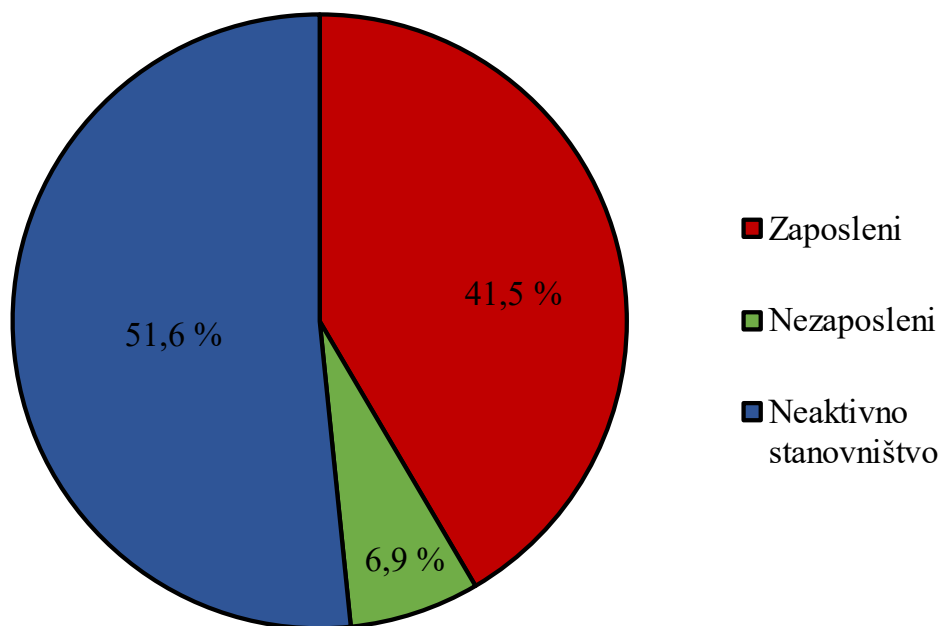
7.1. Ekonomski sastav stanovništva

Ekonomski sastav stanovništva u užem smislu podrazumijeva sastav stanovništva prema aktivnosti, djelatnosti i zanimanju, a u širem smislu i položaju u zanimanju, sektor vlasništva, kućanstva prema izvorima prihoda, veličini posjeda itd. (Nejašmić, 2005). Za potrebe ovoga rada analiziran je ekonomski sastav u užem smislu, točnije analiziran je sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti i ekonomskoj djelatnosti.

7.1.1. Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti

„Ukupno stanovništvo ne sudjeluje u proizvodnji dobara i usluga, odnosno ne sudjeluju prije svega djeca (osobe nedorasle za rad) te stari i bolesni (osobe koje više nisu sposobne za rad“ (Nejašmić, 2005). Prema kriteriju sudjelovanja u procesu rada postoje dvije skupine stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti: 1. ekonomski aktivno stanovništvo – sve zaposlene osobe (u radnom odnosu), sve osobe koje obavljaju neko zanimanje, ali nisu u radnom odnosu (poljoprivrednici, zanatlije, pomažući članovi obitelji itd.) te nezaposlene osobe u određenom razdoblju (nezaposleni koji su bili zaposleni ili osobe koje prvi put traže zaposlenje); 2. ekonomski neaktivno stanovništvo – osobe koje imaju samostalan izvor prihoda (umirovljenici, osobe koje se školuju i primaju stipendiju te ostale ekonomski neovisne osobe koje ne rade niti traže zaposlenje) i ekonomski ovisne (uzdržavane) osobe (djeca do navršениh 15 godina, kućanice, osobe koje se školuju na teret roditelja, rođaka i sl. te osobe nesposobne za rad i bolesni) (Wertheimer-Baletić, 1982; 1999; Nejašmić, 2005).

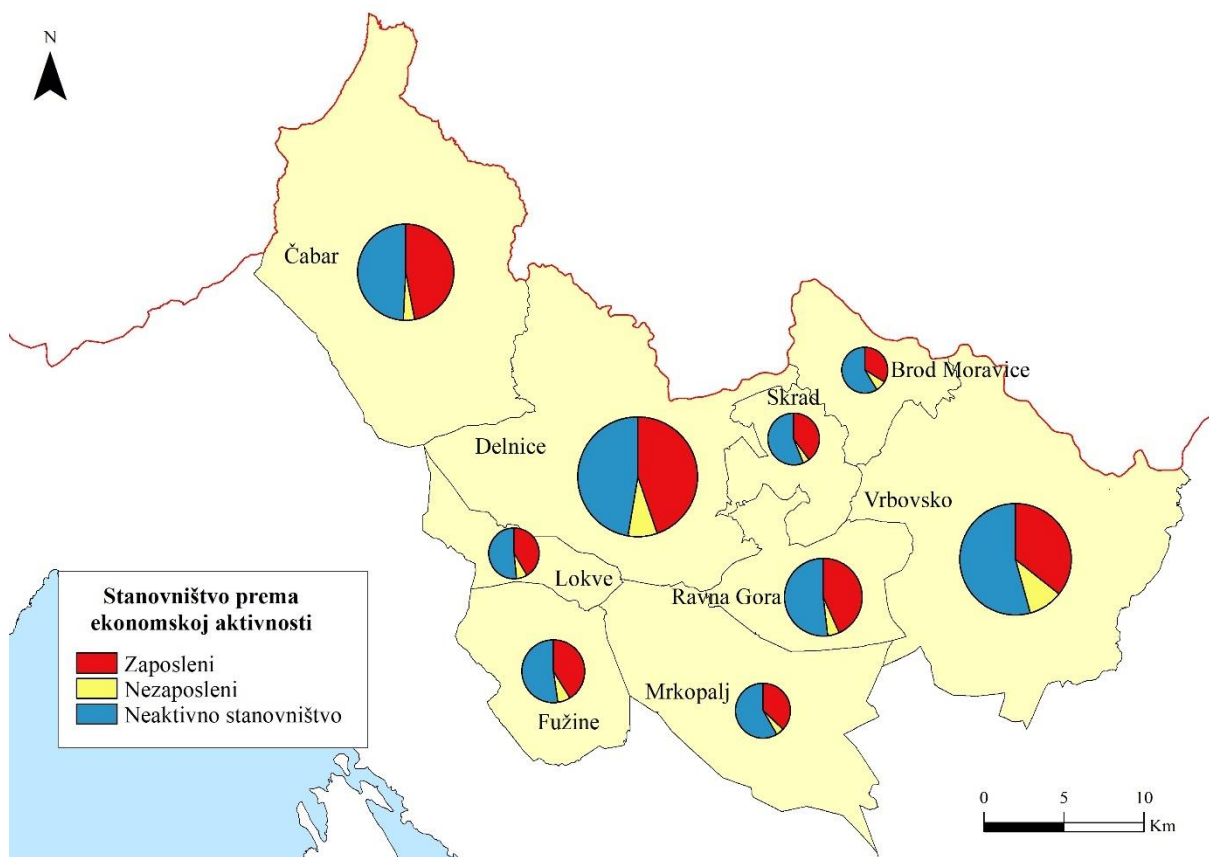
Sl. 31. prikazuje stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine. Te godine od 20.426 stanovnika Gorskog kotara starih 15 i više godina njih 9.882, odnosno 48,4 % spadalo je pod aktivno stanovništvo, a 10.542, odnosno 51,6 % pod neaktivno stanovništvo. Od aktivnog stanovništva 8.483, odnosno 41,5 % stanovništva starog 15 i više godina bilo je zaposleno, a 1.399, odnosno 6,8 % bilo je nezaposleno. Još jedan od ekonomskih pokazatelja je i stopa iskorištenosti radnog kontingenta. Stopa iskorištenosti radnog kontingenta ili opća stopa aktivnosti radnog kontingenta ($a'_{(15-64)}$) prikazuje udio aktivnog stanovništva među radno sposobnim stanovništvom (onim u dobi od 15 do 64 godine) (Nejašmić, 2005).

Sl. 31. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima, 2013*

Kada se gleda ekonomska aktivnost stanovništva prema gradovima i općinama, opet su vidljive određene razlike među istima. Tako kao što je vidljivo na Sl. 32. najveću stopu aktivnosti 2011. godine imali su gradovi Delnice (52,6 %) i Čabar (50,9 %) te Općina Lokve (48,5 %), dok su najmanju stopu imale općine Brod Moravice (41,3 %), Mrkopalj (41,7 %) i Skrad (44 %). Ipak, kad se gledaju stope zaposlenosti, najveću stopu imao je Grad Čabar (47,1 %) pa onda te Grad Delnice (44,7 %) te zatim Općina Ravna Gora (43,3 %). Najveće stope nezaposlenosti s druge strane imali su gradovi Vrbovsko (10 %) i Delnice (7,9 %) te Općina Brod Moravice (7,7 %). Može se tako zaključiti da najbolje ekonomske pokazatelje ima Grad Čabar, a najlošije Općina Brod Moravice.

Sl. 32. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti po gradovima i općinama 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

Još jedan od ekonomskih pokazatelja je i stopa iskorištenosti radnog kontingenta. Stopa iskorištenosti radnog kontingenta ili opća stopa aktivnosti radnog kontingenta ($a'_{(15-64)}$) prikazuje udio aktivnog stanovništva među radno sposobnim stanovništvom (onim u dobi od 15 do 64 godine) (Nejašmić, 2005). Kao što je vidljivo iz Tab. 6. Gorski kotar imao je 2011. godine stopu iskorištenosti radnog kontingenta od 64,64 %. Slične vrijednosti imao je i na razini gradova i općina. Najveću stopu iskorištenosti radnog kontingenta imali su gradovi Delnice (67,95 %) i Čabar (65,2 %) te Općina Skrad (65,15 %). S druge strane najmanju stopu iskorištenosti radnog kontingenta imali su općine Mrkopalj (59,95 %) i Brod Moravice (61,4 %) te Grad Vrbovsko (61,49 %).

Tab. 6. Stopa iskorištenosti radnog kontingenta Gorskog kotara prema gradovima i općinama 2011. godine

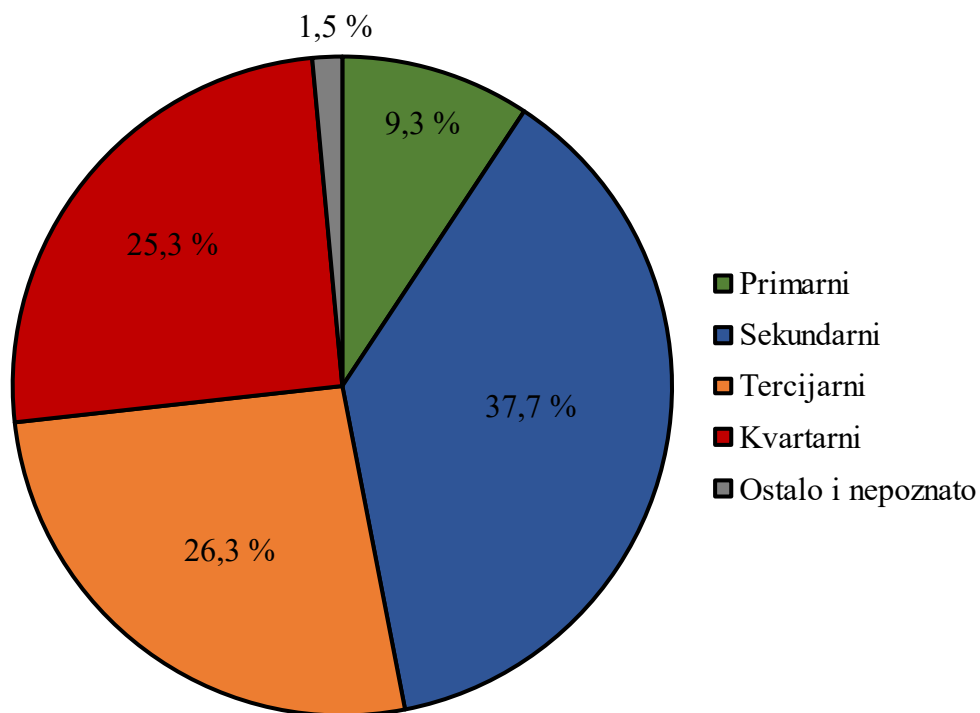
Grad ili općina	Ukupno₍₁₅₋₆₄₎	Aktivni₍₁₅₋₆₄₎	a'₍₁₅₋₆₄₎
Čabar	2.609	1.701	65,20
Delnice	4.016	2.729	67,95
Vrbovsko	3.347	2.058	61,49
Brod Moravice	513	315	61,40
Fužine	1.048	679	64,79
Lokve	692	448	64,74
Mrkopalj	759	455	59,95
Ravna Gora	1.610	1.046	64,97
Skrad	651	424	65,13
Gorski kotar	15.245	9.855	64,64

Izvor: *Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima*, 2013

7.1.2. Sastav stanovništva prema ekonomskoj djelatnosti

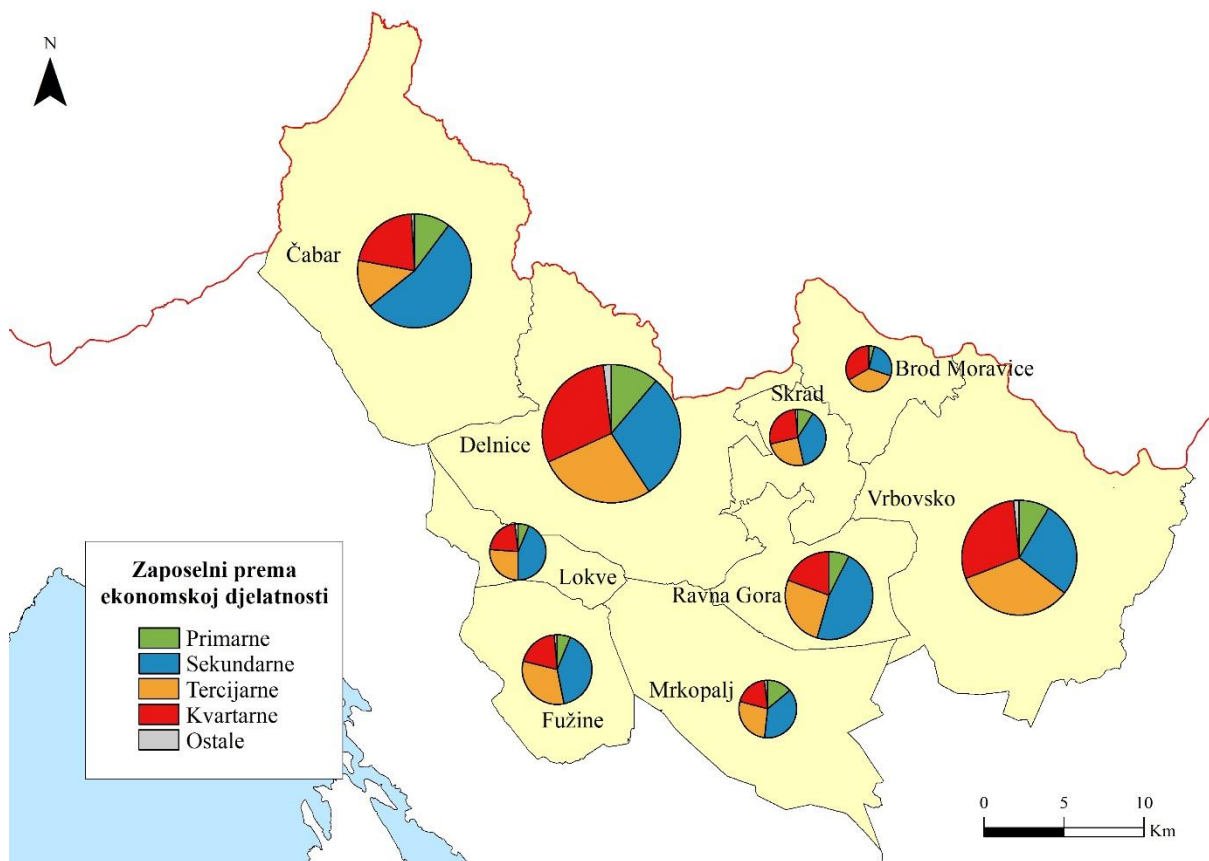
Prema Nejašmiću (2005), „osnovna razdioba aktivnog stanovništva obavlja se u granama djelatnosti u kojima stječu sredstva za život“. Djelatnosti se obično svrstavaju u tri osnovne skupine djelatnosti, a to su primarna ili prva, sekundarna ili druga te tercijarna ili treća, iako se često iz tercijarnih izdvajaju i kvartarne ili četvrte. U primarne djelatnosti spadaju poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo, u sekundarne rudarstvo, industrija, građevinarstvo, vodoprivreda i proizvodno obrtništvo te u tercijarne spadaju uslužno obrtništvo, promet, ugostiteljstvo, trgovina, novčarstvo i slično. U kvartarne djelatnosti spadaju uprava, obrana, školstvo, zdravstvo, znanost, kultura i slično.

Na Sl. 33. vidljivo je da je 9,3 % zaposlenog stanovništva Gorskog kotara 2011. godine radilo u primarnim djelatnostima, 37,7 % u sekundarnim, 26,3 % u tercijarnim, 25,3 % u kvartarnom sektoru te 1,5 % ostalo i nepoznato. Tako Gorski kotar ima strukturu djelatnosti III-II-I, takozvani uslužni tip (Nejašmić, 2005).

Sl. 33. Zaposleno stanovništvo Gorskog kotara prema ekonomskoj djelatnosti 2011. godine
Izvor: *Zaposleni prema području djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, 2013*

Sl. 34. prikazuje zaposleno stanovništvo Gorskog kotara prema ekonomskoj djelatnosti 2011. godine na razini gradova i općina. Najveći udio zaposlenih u primarnim djelatnostima imali su Općina Mrkopalj (13,9 %) te gradovi Delnice (11,2 %) i Čabar (10,2 %). Najmanji udio zaposlenih u primarnim djelatnostima s druge strane imali su općine Brod Moravice (3,9 %), Fužine (6,1 %) i Lokve (6,2 %). Najveći udio zaposlenih u sekundarnim djelatnostima imali su Grad Čabar (54,1 %) te općine Ravna Gora (46,7 %) i Lokve (43,8 %), dok su najmanji udio imali Općina Brod Moravice (26 %) te gradovi Vrbovsko (27,1 %) i Delnice (29,6 %). Najveći udio zaposlenih u tercijarnim djelatnostima imali su Općina Brod Moravice (36,4 %), Grad Vrbovsko (33,5 %) i Općina Fužine (31,9 %), dok su najmanji udio imali Grad Čabar (13,7 %) te općine Skrad (24,7 %) i Lokve (26,2 %). Najveći udio zaposlenih u kvartarnim djelatnostima imali su Općina Brod Moravice te gradovi Delnice (29,8 %) i Vrbovsko (29,2 %). Vidljivo je da se Grad Čabar i Općina Ravna Gora ističu po strukturi djelatnosti II-III-I, dok ostali gradovi i općine imaju strukturu djelatnosti III-II-I, kao i sam Gorski kotar u cjelini.

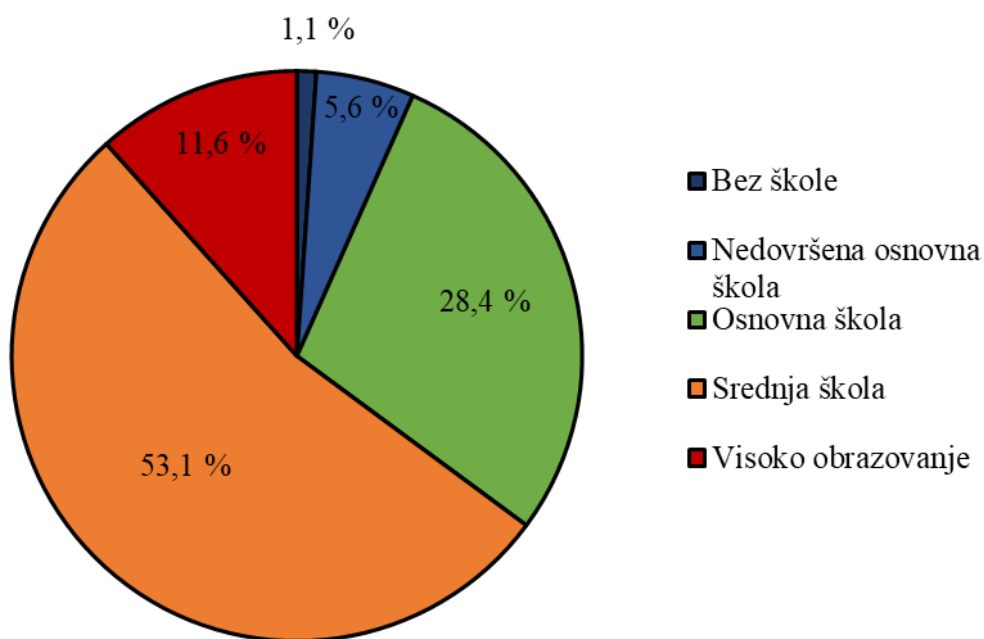

Sl. 34. Zaposleno stanovništvo Gorskog kotara prema ekonomskoj djelatnosti po gradovima i općinama 2011. godine

Izvor: *Zaposleni prema području djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornih jedinica

7.2. Obrazovna struktura

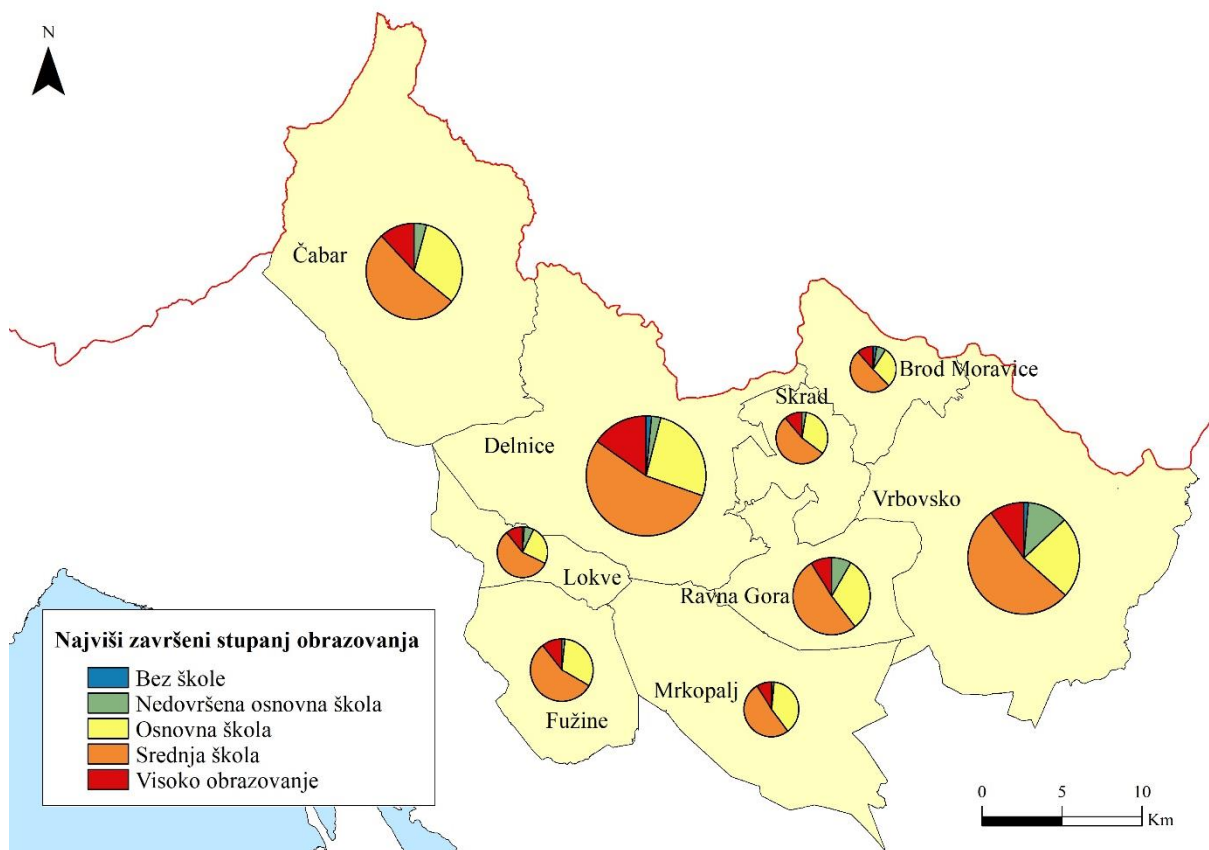
Prijelazom iz agrarnog u uslužno društvo povećali su se zahtjevi za višom razinom obrazovanja aktivnog i ukupnog stanovništva. Temeljna obrazovna obilježja stanovništva su pismenost i školska sprema. Pismenost označava najnižu razinu obrazovanja stanovništva, ali se u razvijenim društvima s jako niskim stopama nepismenosti ona više ne traži na popisima stanovništva (Nejašmić, 2005) pa tako niti u RH (DZS, 2013; 2022). Školska sprema temelji se na formalno priznatoj spremi. Na popisima stanovništva pa tako i u RH to se obilježje odnosi isključivo na stanovništvo staro 15 i više godina (Nejašmić, 2005).

Sl. 35. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine

Izvor: *Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*, 2013

Kao što je vidljivo iz Sl. 35., prema popisu stanovništva 2011. godine Gorski kotar imao je udjele stanovništva starijeg od 15 godina prema najvišem stupnju obrazovanja: bez ikakve škole 1,1 %, s nedovršenom osnovnom školom 5,6 %, s osnovnom školom 28,4 %, sa srednjom školom 56,8 % te sa završenim visokim stupnjem obrazovanja 11,6 %. U usporedbi s RH Gorski kotar imao je 2011. godine nešto manji udio stanovništva starog 15 i više godina bez škole (za RH 1,7 %) i s nedovršenom osnovnom školom (7,8 %), ali i stanovništva s visokim obrazovanjem (16,4 %) te je imao veći udio stanovništva starog 15 i više godina sa završenom samo osnovnom (21,3 %) ili srednjom školom (52,6 %) (DZS, 2013).

Sl. 36. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema najvišem stupnju obrazovanja po gradovima i općinama 2011. godine
Izvor: *Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*, 2013; DGU, 2021, Registar prostornim jedinica

Sl. 36. prikazuje iste pokazatelje kao i Sl. 35., ali na razini gradova i općina. Tu je vidljivo da postoje određena odstupanja od prosjeka regije. Tako su najveći udio stanovništva starog 15 i više godina bez škole imali Općina Brod Moravice (2,6 %) te gradovi Delnice (1,4 %) i Vrbovsko (1,3 %), a najmanji općine Ravná Gora (0,5 %), Skrad (0,5 %), Fužine (0,6 %) i Mrkopalj (0,6 %). Najveći udio stanovništva starog 15 i više godina s nedovršenom osnovnom školom imao je Grad Vrbovsko (11,7 %) te općine Ravná Gora (8,2 %) i Brod Moravice (6,4 %), dok su najmanji udio imale općine Mrkopalj (1,5 %), Fužine (1,5 %) i Skrad (2,4 %). Za završenu osnovnu školu najveći udio imale su općine Mrkopalj (38 %), Skrad (32,6 %) i Fužine (31,6 %), a najmanji gradovi Vrbovsko (28,7 %) i Delnice (26,5 %) te Općina Brod Moravice (28,7 %). Najveći udio najviše završene srednje škole imale su općine Lokve (55,6 %) i Fužine (55,4 %) te Grad Delnice (54,3 %) dok su najmanje udjele imali općine Brod Moravice (50,3 %), Mrkopalj (51 %) i Ravná Gora (51,1 %). Najveće udjele visokoobrazovanog stanovništva imali su gradovi Delnice (15,3 %) i Čabar (11,8 %) te Općina Brod Moravice (11,5 %), a

najmanje općine Mrkopalj (8,8 %) i Ravna Gora (8,8 %) te Grad Vrbovsko (10 %). Vidljivo je da Grad Delnice ima najbolju obrazovnu strukturu, budući da ima najveći udio visokoobrazovanih te kad se zbroje sve kategorije prije srednje škole najmanji udio istih (30,4 %). S druge strane najlošije pokazatelje imaju općine Mrkopalj i Ravna Gora s udjelima visokoobrazovanog stanovništva od svega 8,8 % te udjelom stanovništva s obrazovanjem nižim od srednje škole od po 40,1, odnosno 40 %.

8. Rasprava

Uzroci izrazite depopulacije Gorskog kotara brojni su. Iako je depopulacija u zadnjih 30 godina prisutna u većini Republike Hrvatske, u Gorskom kotaru ona je izraženija, a kao glavni uzroci od strane brojnih autora (Bognar i dr., 1975; Lajić, 1996; 1999; Lajić i Klempić Bogadi, 2010) navode se izrazito nepovoljni fizičko-geografski čimbenici te činjenica da je sam proces zbog nepovoljnih društveno-ekonomskih čimbenika počeo znatno ranije nego u ostatku Hrvatske. Iz demogeografske analize Gorskog kotara vidljivo je da su kao posljedica depopulacije rezultati svih dijelova analize negativni te da pojedina naselja imaju pozitivne rezultate. Iako su do 1991. godine gradska naselja imala bolje demografske pokazatelje od ruralnih naselja, od tada i ona imaju izrazito negativne pokazatelje što potvrđuje i tvrdnju navedenih autora da je jedan od razloga depopulacije manjak većih regionalnih centara. Jedino naselja s boljim geoprometnim položajem imaju još uvijek pozitivne demografske pokazatelje.

Ivan Lajić (1999) u svom radu *Mehaničko kretanje stanovništva u demografskom razvitku Gorskog kotara* navodi da u novijoj demografskoj prošlosti neprekidno iseljavanje predstavlja jednu od glavnih sastavnica demografskog razvitka Gorskog kotara te da je on potakao i denatalitet. Ta tvrdnja potvrđena je i u ovome radu, odnosno analizom prirodnog i mehaničkog kretanja od 1971. do 2021. godine utvrđeno je da je negativna migracijska bilanca na međupopisnim razdobljima do 2001. godine bila izraženija od negativnih prirodnih kretnji, izuzev u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine. Poslije 2001. godine negativne prirodne kretnje postale su izraženije od mehaničkih, izuzev u gradovima u posljednjem međupopisnom razdoblju pa se može zaključiti da su negativne prirodne kretnje posljedica negativnih mehaničkih kretnji. Lajić je u svome radu napravio i projekcije budućeg demografskog razvitka Gorskog kotara do 2015. godine sa šest mogućih ishoda. Prema njegovim projekcijama, Gorski kotar trebao je 2015. godine imati između 23.122 i 28.117 stanovnika. Međutim, već na Popisu stanovništva 2011. godine (DZS, 2013) Gorski kotar je imao 23.011 stanovnika pa se može zaključiti da su demografske kretnje u Gorskom kotaru i nepovoljnije od onih koje je Lajić očekivao.

Ivan Lajić i Sanja Klempić Bogadi (2010) u svom radu *Demografska budućnost Gorskog kotara* naveli su, kao što je i ranije navedeno, da su do današnjeg nepovoljnog demografskog razvoja Gorskog kotara dovele nepovoljne fizičko-geografske i društveno-ekonomske okolnosti koje su već u 19. stoljeću potaknule iseljavanje stanovništva iz regije, a od 1960-ih godina i do negativnog prirodnog kretanja. Oni su na temelju analize tih suvremenih demografskih procesa izradili nekoliko vrsta demografskih projekcija za razdoblje do 2021.

godine. Prema otvorenoj projekciji ukupnog kretanja stanovnika, Gorski kotar je 2021. godine trebao imati 19.280 stanovnika, dok je prema zatvorenoj trebao imati 22.173 stanovnika. Analitičkom zatvorenom kohornom projekcijom utvrđeno je da je Gorski kotar 2021. godine trebao imati 24.185 stanovnika, a istom otvorenom projekcijom da je trebao imati 20.336 stanovnika. Budući da je prema privremenim podacima Popisa stanovništva 2021. godine (DZS, 2022) Gorski kotar imao 19.032 stanovnika, može se zaključiti da je njihova otvorena projekcija ukupnog kretanja stanovnika bila jako blizu stvarnog stanja, dok su ostale projekcije iskazale veći broj stanovnika od onoga koji je on na kraju i bio. Oni u svom radu također navode da će nastavak negativnih demografskih tendencija dovesti do erozije svih demografskih, ali i ekonomskih struktura regije, što se također može zaključiti i kroz ovu demogeografsku analizu. Iz rezultata analize vidljivo je da su svi pokazatelji s vremenom postajali sve izraženiji i to od 1991. godine u svim kategorijama naselja.

Ivo Nejašmić (2005) u svojoj knjizi *Demografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima* navodi da za manja područja nisu prikladne projekcije matematičke linearne interpolacije i ekstrapolacije, već analitičke metode, koje uključuju brojne čimbenike poput dobno-spolnog sastava stanovništva, fertiliteta, mehaničkog kretanja itd. Budući da za vrijeme pisanja ovoga rada još uvijek nisu bili dostupni svi podaci za navedene čimbenike sa zadnjeg popisa stanovništva 2021. godine, nisu niti rađene projekcije za budući demografski razvoj Gorskog kotara. Međutim, iz rezultata analize moguće je zaključiti da će se izražena depopulacija Gorskog kotara nastaviti te da će postati izraženija. Razlog tome je što su demografski resursi za bioreprodukciju stanovništva sve manje prisutni. Naselja s povoljnim geoprometnim položajem imaju još uvijek potencijala za demografsku revitalizaciju, ali kako je riječ uglavnom o manjim naseljima i kako gradovi od 1991. godine demografski izumiru, demografska revitalizacija čitave regije, s trenutnim demogeografskim obilježjima, nije moguća.

9. Zaključak

Uzroci depopulacije Gorskog kotara su nepovoljni fizičko-geografski i društveno-ekonomski čimbenici koji su doveli do negativnog mehaničkog kretanja stanovništva još u 19. stoljeću te posljedično i do negativnih prirodnih kretnji od 1960-ih godina, čime je Gorski kotar među prvim predjelima Republike Hrvatske koji je počeo demografski izumirati.

Posljedice depopulacije mnogobrojne su te su one i utvrđene ovom demogeografskom analizom. One uključuju demografsko starenje stanovništva, što uz iseljavanje uglavnom mlađeg stanovništva dovodi do daljnjeg smanjenja broja stanovnika fertile dobi, što opet posljedično dovodi do daljnjeg smanjenja nataliteta, daljnje i izraženije depopulacije, daljnjeg starenja stanovništva, čime dolazi do „začaranog kruga“ demografskog izumiranja. Osim negativnih demografskih posljedica, depopulacija dovodi i do negativnih ekonomskih posljedica, jer se starenjem stanovništva smanjuje radni kontingent stanovništva te povećava broj uzdržavanog stanovništva.

Na početku rada postavljene su dvije hipoteze:

H₁: *Depopulacija je izraženija u ruralnim naseljima nego u gradskim i općinskim sjedištima.* Ova hipoteza djelomično je potvrđena, jer ruralna naselja imaju lošije demografske pokazatelje, međutim, od 1991. godine i gradska naselja te sjedišta općina imaju sve izraženije negativne demografske pokazatelje, koji se sve više približavaju onima ruralnih naselja.

H₂: *Depopulacija je manje izražena u naseljima s boljim geoprometnim položajem (naselja u blizini čvorišta autoceste, naselja kroz koja prolazi željeznica ili državna cesta).* Ova hipoteza je potvrđena. Naselja s boljim geoprometnim položajem među rijetkima imala su pozitivne demografske pokazatelje od 1991. godine do danas. Tu se posebno ističe prigradsko naselje grada Delnica Dedin, koje se nalazi uz autocestu A6, željeznicu Rijeka – Zagreb te državne ceste D3 i D203.

Literatura

- Bognar, A., Pavić, R., Riđanović, J., Rogić, V., Šegota, T., 1975: *Geografija SR Hrvatske IV: Gorska Hrvatska*, Školska knjiga, Zagreb.
- Filipčić, A., 1998: Klimatska regionalizacija Hrvatske po W. Köppenu za standardno razdoblje 1961. – 1990. u odnosu na razdoblje 1931. – 1960.. *Acta Geographica Croatica*, 33. (1.), 7-14.
- Lajić, I., 1996: Migracije i suvremeni demografski razvitak Primorsko-goranske županije, *Migracijske teme* 12 (1-2), 7-25.
- Lajić, I., 1999: Mehaničko kretanje stanovništva u demografskom razvitku Gorskog kotara, *Migracijske teme* 15 (4), 501-513.
- Lajić, I., Bogadi, S. K., 2010: Demografska budućnost Gorskog kotara, *Migracijske i etničke teme* 26 (2), 191-2012.
- Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru; Meridijani, Zadar; Samobor.
- Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb
- Wertheimer-Baletić, A., 1982: *Demografija: Stanovništvo i ekonomski razvitak*, Informator, Zagreb.
- Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, MATE, Zagreb.
- Wertheimer Baletić, A., 2017: *Demografska teorija, razvoj stanovništva Hrvatske i populacijska politika*, Meridijani, Samobor.
- Zelinsky, M., 1971: The hypothesis of the mobility transition, *Geographical Review* 61, 219-249.
- Živić, D., Turk, I., Pokos, N., 2014: Regionalni aspekti depopulacije Hrvatske (1991. – 2011.), *Mostariensia: Časopis za društvene i humanističke znanosti* 18 (1-2), 231-251.

Izvori

Državna geodetska uprava, 2021, Registar prostornih jedinica, <https://dgu.gov.hr/registar-prostornih-jedinica-172/172> (08.12.2021.)

DZS, 2006-2015, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857-2001., https://web.dzs.hr/PX-Web.asp?url=%22Hrv/Archive/stat_databases.htm%22 (30.07.2022.)

DZS, n. d., Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Dnevni i tjedni migranti, https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_48/h01_01_48_zup08.html (08.08.2022.)

DZS, n. d., Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Metodološka objašnjenja, <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusmetod.htm> (06.12.2021.)

DZS, n. d., Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu po gradovima/općinama, https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/h01_01_38/H01_01_38.html (05.08.2022.)

Hrvatska agencija za okoliš i prirodu, 2019, <http://www.bioportal.hr/gis/> (13.01.2022.)

JANAF, 2022, Naftovodno-skladišni sustav JANAF-a, <https://janaf.hr/sustav-janafa/naftovodni-sustav> (07.01.2022.)

Narodne novine, 2022, Odluka o razvrstavanju javnih cesta, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_02_17_421.html (06.01.2022.)

Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.: Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima / Census of Population, Households and Dwellings 2011, Population According to Economic Features, Statistička izvješća 1585/2012. / 1585/2012 Statistical Reports, DZS / CBS, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima / Census of Population, Households and Dwellings 2011, Population According to Education Features, Statistička izvješća 1582/2012. / 1582/2012 Statistical Reports, DZS / CBS, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: Stanovništvo prema spolu i starosti / Census of Population, Households and Dwellings 2011, Population by Sex and Age, Statistička izvješća 1468/2012. / 1468/2012 Statistical Reports, DZS / CBS, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Prvi rezultati po naseljima / Census of Population, Households and Dwellings in 2021 – First Results by Settlements, Statistička izvješća 1711 / Statistical Reports 1711, DZS / CBS, Zagreb, 2022.

Vitalna statistika (rođeni i umrli) u razdoblju 1964.–2020., podaci za pojedine godine, naseljski tablogrami, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2021.

Popis slika

Sl. 1. Geografski položaj Gorskog kotara unutar Republike Hrvatske	2
Sl. 2. Jedinice lokalne samouprave unutar Gorskog kotara	3
Sl. 3. Prometna mreža Gorskog kotara.....	14
Sl. 4. Geomorfologija Gorskog kotara	15
Sl. 5. Naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 2021. godine	20
Sl. 6. Elipsa smjera distribucije naseljenosti Gorskog kotara 2021. godine	21
Sl. 7. Promjena udjela stanovništva Gorskog kotara prema veličini naselja 1948. – 2021.....	22
Sl. 8. Stanovništvo Gorskog kotara prema naseljima 1948., 1991. i 2021. godine.....	23
Sl. 9. Veća naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 1948. godine.....	24
Sl. 10. Veća naselja Gorskog kotara prema broju stanovnika 2021. godine.....	24
Sl. 11. Naselja Gorskog kotara prema gustoći naseljenosti 2021. godine	26
Sl. 12. Naselja Gorskog kotara (bez Delnica) prema broju stanovnika i površini 2021. godine	27
Sl. 13. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine	31
Sl. 14. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine (indeks na stalnoj bazi).....	32
Sl. 15. Ukupno kretanje stanovništva Gorskog kotara, njegovih gradova, sjedišta općina i ostalih naselja od 1857. do 2021. godine (lančani indeks)	32
Sl. 16. Naselja Gorskog kotara prema godini demografskog maksimuma	34
Sl. 17. Rođeni i umrli u Gorskom kotaru od 1964. do 2020. godine	36
Sl. 18. Vitalni indeks Gorskog kotara prema kategorijama naselja od 1964. do 2020. godine	37
Sl. 19. Stopa prirodne promjene prema naseljima Gorskog kotara od 2011. do 2021. godine	38
Sl. 20. Stopa neto migracijske bilance Gorskog kotara prema naseljima od 2011. do 2021. godine	41
Sl. 21. Doseljeno stanovništvo Gorskog kotara prema mjestu porijekla 2011. godine.....	42
Sl. 22. Doseljeno stanovništvo Gorskog kotara prema mjestu porijekla po gradovima i općinama 2011. godine	43
Sl. 23. Dnevni migranti Gorskog kotara prema mjestu rada 2011. godine	44
Sl. 24. Dnevni migranti Gorskog kotara prema mjestu rada po gradovima i općinama 2011. godine	45

Sl. 25. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gorskog kotara po naseljima 2011. – 2021. godine	48
Sl. 26. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gorskog kotara po naseljima 2011. – 2021. godine	49
Sl. 27. Koeficijent feminiteta stanovništva Gorskog kotara u dobi od 15 do 39 godina prema naseljima 2011. godine.....	52
Sl. 28. Indeks starosti Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine	54
Sl. 29. Koeficijent starosti (60 i stariji) Gorskog kotara prema naseljima 2011. godine	55
Sl. 30. Dobno-spolna struktura stanovništva Gorskog kotara 2011. godine	57
Sl. 31. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti 2011. godine	59
Sl. 32. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema ekonomskoj aktivnosti po gradovima i općinama 2011. godine	60
Sl. 33. Zaposleno stanovništvo Gorskog kotara prema ekonomskoj djelatnosti 2011. godine	62
Sl. 34. Zaposleno stanovništvo Gorskog kotara prema ekonomskoj djelatnosti po gradovima i općinama 2011. godine	63
Sl. 35. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema najvišem završenom stupnju obrazovanja 2011. godine.....	64
Sl. 36. Stanovništvo Gorskog kotara staro 15 i više godina prema najvišem stupnju obrazovanja po gradovima i općinama 2011. godine	65

Popis tablica

Tab. 1. Naselja Gorskog Kotara prema broju stanovnika 2021. godine	19
Tab. 2. Ukupno kretanje broja stanovnika Gorskog kotara od 1857. do 2021. godine.....	28
Tab. 3. Migracijski saldo Gorskog kotara prema kategorijama naselja od 1971. do 2021. godine	40
Tab. 4. Koeficijent feminiteta Gorskog kotara prema kategorijama naselja 2011. godine.....	51